Derleyen : Ali Kemal SARIKAŞ

GÖZ YAŞLARIYLA ÇİLELİ - VARTO

Derleyen : Ali Kemal SARIKAŞ

GÖZ YAŞLARIYLA ÇİLELİ - VARTO

ÖNSÖZ

Yedi yaşımdan beri köy odalarında yaşlıların ve bizzat başından geçenlerin anlattıkları Ermeni olaylarını, büyük bir istekle dinledim. Son yıllarda ermenilerin Türkler hakkında giriştikleri caniyane eylem ve isteklerinde radyo ve basından izledim. Buna karşı Türk insanlarının sabırla ve olaylar karşısında verdikleri cevaplar ve yazılanları yine büyük merak ve titizlikle okuyup inceledim.

Cumhurbaşkanı Sayın Kenan Evren'in-Ermeniler hakkında kim ne biliyorsa yazsınlar çağrısı üzerine bildiklerimi tarafsız ve gerçekçi bir dille yazmak-zarureti hasıl oldu.

1915-1918 Tarihleri arasında Rus ordusu kanatları altında ermenilerin Türklere karşı işledikleri entrika ve cinayet tablosu tarihte unutulmaz olaylar serisi halindedir.

Benim derlediğim ermeni olayları yukarıdaki tarihte Varto, Hınıs ve Tekman ilçelerinde Ermenilerin Müslümanlara ettikleri işkencelerin bir halkası olmakla beraber sadece bir kaç olaydan ibarettir. Yazdıklarım şimdiye kadar yazılıp yayınlanmadığı için okuyucu tarafından istekle okunup sonuca varmak sabırsızlığı gösterecektir.

Kitabın sonunda Ermenilerin 1912 tarihinden evvel müslümanlarla komşuluk münasebetleri ve sevgisi, yaşayışı ve mesut günleri buna paralel olaylarla azda olsa yaşayışlarından bahs edilmektedir.

Neticede ermenilerin Türk düşmanları tarafından nasıl kandırılıp eylemlere girdikleri özetlenmiştir. Bana bu hususda bilgi veren yaşlı ve ölmüş kişilerin ruhlarına tanrıdan rahmet dilerim.

Her kişinin bir geçmişi bir öyküsü vardır. Kişiler aile veya dostlarıyla sohbet ederken çoğu kez geçmişinden esinlenerek anlatılırlar; hayatta tek bir kişiyi sevmiştim. Can dostları böyledir, işte

birbirinin düşüncelerini tek sözden ufak bir imadan hemen anlarlar, sevdiğim dostum, kendi akisiyle sürüp giden yaşam öykümü dinlemişti. Bunların derlenmesini arzu ediyordu; çok sevdiğim bu dostumun arzusu üzerine bizzat başımdan geçen tatlı tatsız anılarımı yazmak tutkusu hasıl oldu, dostumun ruhunu şad etmekle beraber özellikle geçmişim içinde kem olan olayları olduğu gibi sergiledim. Genç kardeşlerim bu hatıralarıokuyunca cehaletin vehavetini okumanın faydalarını bizzat ikrarımdan tekrar anlıyacaklardır şayet varsa ! yanlış ihtiyatından silkelenerek doğru düşünmeye başlayacaklarından eminim.

Karınca kararınca yurduma bir hizmet yapmış olmanın kanaatiyle güzel yurduma gelecek kuşağa saygı ve sevgilerimi sunarım.

Ali Kemal Sarıkaş

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

Rus Baskınında Güzelkent Köyü ve Ermeni Olayları

İçdidişme, partızanlık hırsı iktidar, o koca Osmanlı İmparatorluğu küçücük düşmanlarının karşısında hazim elim feci bir mağlubiyete uğratmıştı. Ardında birinci cihan harbi çıkmış kör bir siyasetle o ateşede girmiş bulunan Osmanlı İmparatorluğu sekiz cephede dövüşen Mehmetçik harika kahramanlıklarına rağmen korkunç mağlubiyet önlenemiyordu.

Üç Şubat 1915 bugün Varto'yu Rus süvari birliğinin işgal ettiği tarihtir. Rus ordusu tarafından baskına uğrayan Elaşgirt, Karayazı, Takman ve Hınıs ilçelerinden bir takım halk esir düşmemek için daha evvel Varto üzerinden Bingöl, Elazığ, vilayetlerine doğru göç halinde kafilelerle gidiyorlardı. Güzelkent köyü bu kafile göçlerin her gün konaklama yeri olmuştu.

Mevsim kışın ortasıydı, Doğu Anadolu'nun bu yörelerinde bir metreden daha fazla kar yağmış geçit vermez bu karlı dağları aşarak gitmek ölümle pençeleşmek demekti.

Evvelce halkın elinde bulunan at, eşek, katır, deve ve öküz gibi binek hayvanları hükümet tarafından toplanarak ordunun emrine teslim edildiği için halk kaderiyle başbaşa kalmıştı.

Halk mal varlığını köyünde bırakarak can kurtarma derdine yollara düşmüş tabiatın bu zor günleri içinde kaçmaya çalışıyordu. Arkasında düşman baskını vardı. Dolayısıyla bu şaşkınlık içinde aile fertleri birbirinden kopmuş, herkes başının çaresine düşmüştü. Yolda çaresizlikler içinde bitkin, halsiz kalanlar ölen ölene kalan kalanaydı. Ana baba günüydü bugün. Ana babalar yavrularını sırtlamış kurtarmaya çalışırken inim inim inleyen bu yavruların soğuktan sırtlarında öldükleri halde farkına varmıyorlardı.

Varto'nun işgal edildiği haberi Güzelkent köyüne gelince bütün köy halkı o gece bir yerde toplanmış geleceği tartışıyorlardı. Tartışmacılardan bazıları hemen Bingöl ve Elazığ yöresine doğru göç etmek

isterken bir kısım göççülerin akibetini sergileyerek bu durumda tek çıkar yolun düşmana karşı müdafaa ve mücadele edip zaman kazanmak olduğunu yollar kardan açıldıktan sonra göççülüğü tercih ediyorlardı.

Nihayet Güzelkent köyü düz bir ova köyü ve yol güzergahı olduğundan mutlaka bu köyü terk ederek yakındaki dağ köyü olan Beşikkaya köyünde toplanan bölge köylerle birlikte hareket etmeleri benimsendi zira bu köy dağ ve orman içi bir köydü, coğrafi yönden düşmana karşı savunma imkanı müsait ve katıldığı toplumda akraba sayılırdı. Hayvanlarına barınak ve yemekde bulunabilirdi. Bu fikir benimsendi, toplantı bitmişti.

Sabahın geldiğini müjdeleyen horozlar peşpeşe ötüyorlardı. Toplantı dağılmış köylüden ilk dışarı çıkanlar hızlı ve telaşla tekrar içeriye girerek (Rus süvarileri köyün etrafını kuşatmışlar) haberini vermişlerdi. Herkes birbirinin yüzüne şaşkınlıkla bakıyordu. Köyün yaşlı adamı bir kumandan edasıyla haykırarak (şaşırmayın eli silah tutan silah başına, mal ve eşya yerinde kalsın ihtiyar, kadın ve çocuk Beşikkaya köyüne doğru gidecek, kaçmak için ilk iş: bu yoldaki düşmana hücum edilecek, düşman çemberi yarılacak, çoluk çocuk kurtulduktan sonra silahlı sizler birer ikişer peşlerinden kaçarak ancak çemberden kurtulanlar mevzilenerek geride köyde kalan arkadaşlarınızın kurtulması için düşmana durmadan ateş edeceksiniz. Düşmanın dikkatini üzerinize çekeceksiniz.) Diyerek sözünü tamamladı.

İhtiyarın hitabesi kuvvetli tesirli ve inandırıcı idi. Seksen yaşını çoktan geçmiş olan bu ihtiyar gün görmüş muharebelere girmiş tecrübeli akıllı ve cesur bir insandı. Bu güne kadar en zor olan işleri başarmış ihtimat sahibiydi.

(Çile bir soy yaşantısıdır amma ya çökertir ya olgunlaştırır) diyordu.

Silahlı fedailer Beşikkaya yolundaki düşmana karşı hücuma geçtiler. Düşmana atılan ilk kurşundan sonra tenekeyi çalar gibi oluyor ve silah sesiyle dağlar titriyor, çoluk çocuk çığlığı bile duyulmu-

yordu. Çatışma bir saat devam etti. Nihayet Beşikkaya yolundaki düşman çemberi açılmış köylü arkasında senelerce çalışıp kazandığı mal ve eşyasına bakmadan canını kurtarmaya çalışıyordu. Bu çarpışmada köylüden bir kaç yaralıdan başka can kaybı olmamıştı.

BEŞİKKAYA KÖYÜNDE

Güzelkent köyü ziraata elverişli olup kuruluşundan beri köy insanlarıda kendini çalışmaya adamış zengin misafirperver olmuşlar, fakir fukarayı barındırır çaresiz kalanların elinden tutmuşlardır. Daha evvel Beşikkaya'ya gelen civar köy halkı kendilerinden ziyade bu köy insanlarını düşünüyor ve barınması için elinden geleni esirgemiyorlardı. Rus baskınına uğramamış olan buradaki halk beraberinde getirdiklerini ayırım yapmadan bu köy insanlarınında faydalanmasını sağlıyorlardı.

Rus ordusu hınıs ilçesinde karargahını kurmuş öncü kuvvetleri şubat ayının sonuna doğru Beşikkaya köyünün haricinde bütün Varto köylerini işgal etmişlerdi. Mart ayının içinde bir bildiri yayınlandı bildiriye göre bütün ahali köylerine dönecek silahını teslim etmek şartıyla iş ve normal yaşamına başlayacak mal ve can güvenliği Rus ordusunun teminatı altında kalacaktır. Bu bildiri üzerine herkes gibi Güzelkent köylüsüde tekrar köyüne dönmüşlerdi. Bıraktığı mal ve eşyadan eser kalmamıştı. Fakat meskenleri olduğu gibi duruyordu, ne yiyip ne yapacağını düşünmeden evlerine tekrar girmişlerdi. Yedi yaşından yukarı çocukları Rus askerlerine avuç açarak birer dilenci halinde topladıkları yiyeceklerle geçiniyorlardı. Köyde iki birlik vardı. Süvari birliğine kazak, piyade birliğine ise saldat diyorlardı. Kazakların silahı Rus yapısı filtesi ve ayrıca kılıç taşırlardı. Ayaklarında keçeden çizme ayrıca tilki postundan kışlık kürk giyerlerdi. Saldatlar ise uzun namlu rus mavzeri ve kasaptura belinde nikalo lagant tabanca taşır, üstüne koyun postundan kürk giyerlerdi. Her iki sınıf askerde ceplerinde ısınma sobası taşıyorlardı. Bu sobalar ufak yassı ve pille çalışıyor iyi bir ısı derecesine sayiptirler. Çok obur

olan (neferler) askerler ağızlarına birer lokma hamur atarak üstüne de süt içiyorlardı. Yemeklerini ekseri ayak üstü dolaşarak yiyorlar ayaklarıylada kıçlarına tekme atıp ıslık çalıyorlardı. Çaylarını bir kazanda kaynatıp herkes elindeki kepçeyle doldurup içerlerdi. Yemek yedikten sonra kirlenmiş ellerini çorap ve ceketlerine silerlerdi. Bitlenmemek için koltuk altlarına krem şeklindeki kutularda bulunan ilaçtan sürerlerdi. Bu ilacı çok keskin bit pire gibi haşerelere karşı öldürücü tesiri çoktu.

Özellikle dövülmüş darı (kırope) dedikleri yemeği sütten yapıp yiyorlardı. Ayrıca domuz etinden yapılmış (loşe) dedikleri çorbayıda hazırlanmış kutularda ve yanında eksik olmazdı. Sığır etinden pişirilmiş konserve kutuları devamlı olarak yiyecek çantasının içinde bulunurdu. Ceplerinde daima çay şekeri taşırlardı. İhtiyar ve çocukları sever bu şekerden kendilerine veriyorlardı. Hırsız kimseleri hiç sevmez ve döverlerdi.

Süvari birliğinde bulunan atlar macar cinsinden atlardı. Çok cüsseli olan bu atlar bugün bizdeki atların üç tanesini birleştirirsek ancak bir macar atının ağırlığını oluştururdu. Fakat güç bakımından macar atının gücünü bulmak mümkün deyildir. Locka dedikleri bu atlar kar çamur yağışı, yağmur demeden her türlü ağır işe tahammüllü olduğundan en ağır topları bunlarla taşır hülasa askeri nakliyatta yerine göre tren yerine göre kamyon vesayir araç vazifesini görürlerdi.

Bu iki birlik Güzelkent köyü düzünde karargah kurmuş ve karargah etrafında nizamiye nöbetçileri vardı. Askerin kesinlikle karargahdan dışarı emirsiz çıkmaması sağlanmıştı. Köydeki halka ait evlerden bazıları kumandan odası, postane, sağlık binası,mutfak gibi resmi bina olarak tabela yapıştırılmış tullanılıyordu. Köyde oturan birlik kumandanı rus asıllı, sarı sakallı, adalatlı ve namuskar bir insandı. Köyde bir kadın gördüğünde kadına sırtını çevirir rahat dolaşmasını sağlardı. Ayrıca hiç bir rus neferinin görevlide olsa görev yerinden başka yerde bu-

lunmasına kesinlikle izin vermezdi. Kumandan görevli neferden iki kişiye itimat ederdi. Birisi postacı rus asıllı Sulho ikinciside Kafkas islam fırıncı Halil idi hakla ilişkilerde Rus vatandaşı ve neferi olan Halil rusça ve türkçe çok iyi bildiği için tercuman olarak vazifeli idi. Halil koynunda Kur'an-ı Kerim taşır ve okurdu.

Sakallı kumandan bir gün köylüyü de toplayarak karargaha gitmişti.Karargahta toplanmış hazır bekliyen Rus askerlerine şöyle hitap ediyordu. "Kumandan ve neferlerim, bir askerin vazifesi silahlı düşmana karşı çarpışmak ve çarpışmak demek karşı tarafı öldürmek ve mağlup etmek demektir. Eliyle sivilleri göstererek- bu gördüğünüz insanlar sivil ve köylü halkıdır. Bunların mal ve can güvenliği ordumuzun güvencesi altındadır. Hiç bir kimse bu insanlara dokunmayacak, malına ve canına el uzatmayacaktır.- sivillere dönerek- sivil köylüler şu anda köyünüzde ve toprağınızın başındasınız çalışınız çocuklarınızı aç ve perişan bırakmayınız. Unutmayınki Rus ordusunun teminatı altında rahat yaşıyorsunuz. Orduya karşı sadakatınız devam edinceye kadar size hiç kimse dokunmayacaktır. Din, dil ve millet farkı göstermeksizin ordu size dokunmayacak sizlerde üstünüzde hangi bayrak dalgalanıyorsa o bayrağa saygı duyarak kalacaksınız. Henüz bu toprakların Rusya'ya mı, Türkiye'ye mi kalacağı belli değildir. Birbirimize uyumlu olarak yaşamak sadakat dilerim). kumandanın her kelimesini fırıncı Halil Türkçe teker teker tercüme ediyordu. Konuşma bittikten sonra kumandan şu cümleleri ilave etmişti- yakında bu bölgede siz sivil halkın sevk ve idaresi için yine sizden birisini başkan seçiyoruz.

ASTARŞİN SEÇİLİYOR

Astarşin Rus dilinde sivil amir demektir. Türkiye'de nahiye müdürleri gibi bir şey nevarki nahiye müdürlerine rağmen astarşinin selahiyeti dahada geniştir. Sivil halkın arasındaki tüm davaların tahkik tetkik ve karar vermeye yetkili ayrıca asker tara-

fından veya benzeri güçler ve şahısların sivil halkın mal ve can güvenliğini ihlal edici ve maruz durumlarda mağdur olan bölge ve şahısların yerine kayim olarak adeta bir avukat gibi mağdur olanların hakkını müdafaa eder. Gerekli hallerde yakın ordu birliklerinden birine olayı intikal ettirerek suçluların cezalandırılmasını sağlayabilir selahiyete sahipti. Öte yandan halkın dirlik düzenliğini sağlamak birbirlerine yardımlaşarak çalışmak hiç kimsenin boş ve avare kalmaması hususunda dikkat etmek gibi geniş selahiyete ve yetkiye sahip kişidir.

Sarı sakallı kumandan bölgedeki tüm köyleri gezerek halka hitabesini tekrarlıyor, ayrıca gezdiği köylerde halkı gözden geçiriyor, astarşin olacak kişiyi belirlemeğe çalışıyordu. Nihayet Güzelkent köyü halkından Hasan oğlu Hüseyin'i çağırarak görevlendirdi.

Hüseyin 45 yaşında uzun yapılı boyuna göre dolgun ve sevimli yüzlü, cesur ve akıllı bir genç olduğundan halk bu atama kararına sevinmişti. Oysa Hüseyin'in ailesi bu göreve pek sevinmediler. Ailece bir an önce Türk askerinin bulunduğu yörelere kadar kaçıp gitmek gereğine inanıyorlardı. Hüseyin ise perişan ve şaşkınlık içinde bulunan halkına çare arama yerine bu zor günde halkı kaderi ile başbaşa bırakıp gitmesi korkaklık ve vatandaşlığa ters birşey olacağı düşüncesiyle ailesinin önerisini red ediyordu. Her türlü ideal uzun minnet ve çile yolundan geçilerek elde edilir diyordu.

Astarşin Hüseyin resmi Kaftan'i giydikten sonra köyleri gezerek halkın dert ve dileklerini yerinde inceliyor, dargın ve kırgınları barıştırıyor, mevsimin ilkbahar olduğu yazlık tohumların ekilmesini öneriyordu. Nevarki Rus ordusu daha evvel köylerde saklanan tohumluk arpa, mısır ve darı gibi tahıldan eser bırakmayarak toplamış Loçka dediği atlarına yem olarak ambarlara kaldırmışlardı. Hüseyin hemen sarı sakallı birlik kumandanına giderek durumu anlattı . Adaletli kumandan hemen bu tohumların astarşin Hüseyin emrine teslim edilmesi hususunda ge-

rekli emirleri verdi. Geri alınan tohumluklar köylerdeki çiftçilere dağıtıldı. Daha evvel koşulu hayvanı Rus askerleri tarafından alınan köylerede çevre köylerdeki koşu hayvanları olanlar bu köylerin tohumlarının toprağa atılması hususunda yardım ediyorlardı. Böylece ilkbahar tohumları ekilmiş köylüler yıkık dökük olan diğer işleri ile meşgul olmaya başlamışlardı. Bu günlerde halk silkinerek giden gitmiş kalana sımsıkı sarılmış toparlanmaya çalışıyordu.

Ermeni bozgunlarının Rus askerlerinin peşi sıra bölgeye gelip yerleşmeye başlamasından sonra tekrar huzursuzluğun doğmasına sebep oldu. Ermeni çetecileri gizli olarak köylere saldırıyor, halkın elindeki mallara el koyuyor, küfürle nara atıyordu. Astarşin Hüseyin bu ermeni çetecileri tesbit ederek sarı sakallı kumundana bildiriyor, layık oldukları cezaya çarptırılmalarını ve bölgeden uzaklaştırılmalarını sağlıyordu.

SARI SAKALLI KUMANDAN DEĞİŞİYOR

Bu sırada sarı sakallı kumandan cepheye gönderilerek yerine başka bir kumandan tayin edilmişti. Çok yazıkki bu gelişme yeni kumandanın tayininden sonra bozuldu. Çünki gelen kumandan ilk iş olarak yöreden kovulan ermeni çetecilerinin yerlerine dönmelerinin emirleri verilmişti. Gelen bu fesat ermeni çetecileri kumandanın müsamahasından fırsat bularak müslüman halka saldırarak ve elinde kalmış olan mal ve eşyanın kendilerine ait olduğu yalanlarıyla kumandana müracaatlarını yağdırıyorlardı. Kumandan ise kanun gereği sivil halkın arasındaki davalarda astarşin'in yetkili olduğu bilindiğinden bu yoldaki müracaatların astarşin'e yapılmasını söyleyerek dava dilekçelerini astarşin'e intikal ettiriyordu. Gerçekten de yalanci bozguncu olan ermeni çetecileri bu yolun kapalı olduğunu bir kez daha anladığından bu defa takdiği değiştirerek işi tekrar zorbalığa getirdiler. Zira ermeniler silahları omuzunda serbest dolaşırken müslüman halk bir kısım silahını daha evvel teslim etmiş geride kalanlarıda toprağa

gömmek suretiyle saklamışlardı. Bu durumda avantjlı olan ermenilere karşı halk gizlide olsa silahlarını geceleyin çıkarıp müdafaasını sağlıyordu. Ermeni çetecileri halkın silahlı olduğu bu silahların toplatılması gereği ile kumandana ihbar veriyorlardı. Kumandan ise yapılan müşahadelerde islam köylerinin bulunduğu yerlerde geceleyin silah seslerinin geldiği bu silahların bir an önce toplayıp teslim etmesi için astarşine talimat veriliyordu. Astarşin kumandanla görüşerek müslüman köylerde atılan silahların ermeni çeteciler tarafından atıldığını, böylece iftira ve ihbarlarına delil aradıklarını, oysa ermeni çetecilerin elindeki silahların toplattırılmadığından durumun hakikatını anlayabileceği cevabını veriyordu. Fakat kumandan sivil halkın elinde silah bulunduğu kanaatında ısrarlı idi ve bu yüzdende astarşine içten içe kızgın olduğu halde yinede yalancı bir çehre ile inandığını göstererek tebessüm etti. Astarşinin bu sözüne cevap vermedi.

Kumandan astarşinin gidebileceği işaretini verdikten sonra derin derin düşündü. Aklına bir plan gelmişti. Ermeni çetecilerin arasına kendi askerlerinden bir kaç tanesini katarak geceleyin müslüman köylere göndereceğini ermeni çetesi sanan müslümanların mutlaka silaha sarılıp ateş edecekleri Rus askeri tarafından müşahade edip böylece silahlıhalktan bir tanesinin dahi silahıyla birlikte yakalandığında o zaman astarşine gereken cevabı vereceğini aklından geçirerek odada dolaşmaya başladı.

Astarşin Hüseyin kumandanın odasından çıkar çıkmaz köylere haber yolluyarak yeni kumandanın ermeni yanlısı olduğunu bundan böyle ermeni olduğu kesinlikle anlaşılıncaya ve Rus askerinin ermeniler arasında olmadığına emin oluncaya kadar silah çıkarıp kullanmamasını söylüyordu.

Gerçektende iki gün sonra kumandan planı gereği ermeni çetecileri arasına rus askeride katarak köylerde devriye gezmeğe başlatmıştı. Artık eski disiplin kalkmış rus askerleri rahatça köylerde dolaşmaya ve ırz düşmanı olmaya başlamışlardır. Buna rağmen

ermeniler istediklerine kavuşmuyorlardı. Çünki sivil idare başkanı onlara itimat etmiyor, etkisiz hale getiriyor eylemlerine zamanında karşı koyuyor ve müslüman halkın bunlarla birleşmemesi hususunda uyarıyordu.

ASTARŞİNE KARŞI ERMENİ ENTRİKASI

Rus ordusunun kanatları altında toplanan ve çoğalan ermeni çetecileri astarşin Hüseyin hakkında yeni yeni plan kuruyor, kendisine engel olan bu adamın bir an önce ortadan kaldırılması gereği üzerinde çalışıyorlardı. Bu bakımdan iki yoldan harekete geçtiler: Birincisi halkın arasına sokularak eskiden yaptıkları gibi mal ve canlarına dokunacakları yerine bu kez geçmişteki komşuluk, kirvalık, dostluktan bahisle yalancı vaatlerle fakir halka yardımcı olacaklarını çift ve çubuğu olmayanlara tohum ve koşu için öküz vereçeklerini, aç perişan olanlara yiyecek ve giyecek şeyleri dağıtacaklarını esas amaçlarının fakir fukarayı himaye olacağı gibi ilerde kurulacak Ermenistan hükümetinde müslümanlarada yer ve söz hakkı tanıyacakları dolayısıyla bu yönden birlik ve beraberlikle hareket etmenin şart olduğunu tatlı tatlı söylüyorlardı.

Ayrıca astarşinin millet için düşünmediğini kendi makam ve selahiyeti için dostluğumuzu istemediğini ilave ediyor, astarşine karşı çıkanlara para mal verecekleri vaadinde yemin ediyorlardı.

Öte yandan Rus kumandanlarına ermeni kadın ve kızları peşkeş ederek bunların vasıtasıyla kumandanları astarşine karşı tahrik ediyorlardı.

Ermeni entrikaları astarşin Hüseyin'i kuşkulandırmış günü gününe takip ediyor ermeni hükümetinin kurulacağı hakkındaki düşünceye karşı olduğunu, böyle bir şeyin teşebbüsünde kanının son damlasına kadar karşı çıkacağını beyan ederek kendisinin güvendiği ve milletininde sevdiği Seyit Mahmut adındaki köylüsünü bu işle görevlendirerek köylere göndermişti. Seyit Mahmut köylüyle temas halinde ermeni entrikacılarına inanmamalarını yakında Türk ordularının

imdatlarına gelebileceğini açıklıyordu.

Esasta Ermeni çetecilere halkın inancı olmamakla beraber tohum ve öküz ihtiyacı gidermek amacıyla ermenilerin iltifatlarını suskunlukla karşılıyor verdiklerini kabul ederek gerisini istemiyordu.

Bu arada ermeni çetecileri para vermek vaadiyle geze dolaşa yerli halktan Memo Hır adında bir mecnünane ihtiyor buldular. Aslında bu ihtiyor vatan ve memleketin sevgisinden yoksundu. Menfaati uğruna öz kardeşini bile boğazlamaktan çekinmez bir bedbattı. Ruslar bölgeye gelir gelmez göğsüne haç takmış çatal bir sakal bırakmış, başına uzun boylu pervazlı siyah şapka giymiş, dindar ve vazifeli bir hıristiyan kıyafetine girerek kendini rus ve ermenilere sevdirerek çalışıyordu.

Akıllı ve işbilir Hüseyin Çöl, Memo Hır'ın köylüsüydü. Böylesi karanlık işlere girmemesini vatan ve millet için vahim sonuçlar doğuracağını söylediği için Memo Hır tarafından çok çeşitli ve büyük işkence ve hakaretlere maruz kalmıştı.

Rus ordusunda kumandan mevkiinde bulunan ermenilerin destekcisi olduğundan karanlık günlerin üstüne vahim olayların yakında olduğunu astarşin Hüseyin pekala anlamıştı. Tek yolun Rus ordusuna karşı direnmek gereğine inanıyor ve gece gündüz bunun plan laması hususunda düşünüyordu. Bir ara Hamidiye alaylarını düşündü. Bu alayların içinde cibran, alayı tercihe şayandı. Zira bu alay kumandanı mir alay Halit bey ve yine binbaşı Kasım bey dayısıydı, birbirlerine itimatları vardı.Bu alayla işbirliği yapılınca halkında desteğiyle bir gece baskını düzenleyerek buradaki Rus birliğini dağıtabilir ve yine birlikteki silah ve mühimmat deposu elde edildiği gibi birliğin mevcut araçlarıyla zaruri ihtiyaçlarını yükleyerek bölge halkı ile birlikte kaçıp kurtulabilirdi. Planın ilk girişine başladı. Fakat mevzubahis alayın o sırada Urfa'da bulunduğu uzaklığı işin zor tarafıydı. Bunula beraber Varto ve Hınıs ilçelerindeki meskün halkında Rus kolordusunun arasında ve işgalinde olması dolayısıyla o yöredeki

halkın Rus askeri tarafından tamamen imha edilecek bir durum ile karşıkarşıya bulunduğunu düşününce bu işden hayır gelmiyeceğinden işden vaz geçmesi zaruretini duyuyordu.

MEMO HIR SAHNEDE

Ermenilerin para ile satın aldığı Memo Hır şahit olarak ifadesinde; Astarşin Hüseyin'in ve yakınlarının 1914 yılında ermenileri öldürdüklerini, mallarınında gasp ettiklerini halen Rus ordusunun aleyhinde casusluk vazifesini gördüğünü halkı Seyit Mahmut adındaki bir kişinin vasıtasıyla Rus ordusunun aleyhinde tahrik ve teşvik ettiğini açıkça anlatıyordu.

Kumandan Memo Hır'ı dinledikten sonra bu söylediklerinin kafi olmadığını bunları teyit edebilecek müeyyidenin yazılı bir delilin olması gerekli olduğunu, çünki Astarşinin Hınıs'ta mevcut kolordu kumandanının emir ve onayı ile bu vazifeye geldiğni kuvvetli bir delil olmayınca dokunamıyacağını tekrarladı. Bununla beraber kumandan Astarşin Hüseyin hakkında şikayetlere önem veriyordu. Çünki koynunda yatan çayçatı ermeni kadını Galo ailesinden Lali idi. Lali güzel, genç ve çekici, şakrak, cilveli vüstata sahipti. Ailesi zamanın en zengini olmuş Varto kaymakamlığının encümen azalığında senelerce Vartan ağa olarak vazife görmüş, son zamanda Türkiye'de çeteci ermenileri barındırarak suç işlemişti. Hükümet kuvvetlerine yenilen ermeni çetecilerinden koparak Astarşin Hüseyin'in dostluğuna sığınmıştı. Hüseyin bu aileyi günlerce beslemiş hükümetin ısrarlı olarak istemesi üzerine beraberindeki mal varlığı ile teslim etmişti. Kendisi ve aile efratlarının kurtulması hususunda her türlü gayreti gösterdiği halde yine tutuklu ermeni soydaşlarının aleyhindeki ifadeleri sonucu layık olduğu cezaya çarptırılmışlardı. İşte şimdi bu Lali kadın geçmiş olayları tek yanlı bir görüşle görüyor ve kardeşimi ele verdi diyerek Hüseyin'i musebbib gösteriyor ve azgın dişi bir köpek gibi saldırıyordu.

SON GÜN GELDİ

Ermeni çetecileri Cibran Miralay Halit ve Binbaşı Kasım beyler tarafından yazılmışa benzer bir mektup Türkçeden yazıp hazırlattılar. Mektupta şu ibareler vardı.

Sevgili yeğenimiz Astarşin Hüseyin Ağaya:

Gönderdiğiniz postacıyı ve havi mektubu alıp okuduk vatan pervarane düşünceniz şayanı teveccühümüz olmuştur. Mektubunuzu alır almaz oğırı rehhazırlığı içindeyiz. Sizlerde düşündüğünüz vecibeyle Rus birliği karargahına hangi taraftan, gün ve gece, saatte, saldırabileceğimizi ayarlayınız ve yine mahiyetindeki silahlı adedinide belirterek yakında gelecek ikinci postacımızla malumatınıza intizar eder gözlerinden öperiz.

Not: Moskof kafiriyle muharebe dini vazifedir, bizden ölen, şehit kalan gazidir.

Miralay: Halit Bey   Binbaşı: Kasım Bey

Cibran alayı Rusların karşısında Hınıs ilçesinde çarpışmışlar, Zoro deresinde Rus birliği tarafından pusuya düşürülerek zayiata uğramışlardı. Bunun içindir ki bu alay kumandan ve erleri Rus ordusuna misilleme bir baskın yapmayı kutsal vazife sayıyordu. Bu alayla ilgili mektuba Rus kumandanın da kolayca inanması olağandı.

Ermeniler tarafından hazırlanan mektup yine ermeniler eliyle kumandana sunuldu. Ayrıca mektubun Memo Hır'ın casusları tarafından öğrendikleri ve yine bu casus vasıtasıyla Astarşin Hüseyin'den çaldıklarını şifahen anlattılar. Kumandan Memo Hır'ı çağırarak sorduğunda Memo Hır'da mevzubahis mektubun kendi casusları tarafından Astarşin Hüseyin'in Macar kalpağının astarı içinde saklı iken bir fırsat sırasında kalpağın astarı sökülerek elde ettiklerini bu işi astarşin Hüseyin'in ne kadar hain olduğu ve kendisinin de sadakatının delili olduğunun ispatı için ermenilere mektubu teslim ettiğini abarta kabarta anlattı.

VAHİM GÜNÜN İÇİNDE

Astarşin Hüseyin, çeteci ermeni ve Memo Hır'ın sık sık kumandanın çadırına girip çıktıklarını öte yandan Lali kadının da devamlı olarak kumandanın çadırında ve yatağında olduğundan şüphelenerek yakında büyük bir olayın çıkacağını anladığı için o gece aile akrabaları ile bir toplantı yaptı. Büyük bir komployla karşı karşıya olduğunu, kaçmaktan başka çarenin kalmadığını anlattı. Evvelce göç ve kaçmayı devamlı tavsiye eden bu insanlar kara kara düşünerek erkeklerin savuşabileceklerini fakat kadın ve çocukların rehine olarak kalmalarının dahada vahim bir netice doğuracağından hiç kimsenin kaçmasına müsaade etmiyeceklerini beyan etmeşlerdi. Artık soğukkanlılıkla gelecek olayları beklemekten başka yapılacak birşey kalmamıştı.

Astarşin Hüseyin o gece yatmamış, evin ve yatağında hiç bir şeyden haberi olmayan mışıl mışıl uyuyan çocuklarından bir türlü gözlerini ayıramıyordu. Bir ara küçük kardeşi Ali'nin uyanık olduğunu görünce yanına çağırarak şöyle demişti. (gelecek sabah bir soykırımı günümüz olacak, ancak aileden hiç değilse erkek bir ferdin kurtulması soyumuzun tükenmemesi için gereklidir dedi ve devamla yarın için eski ve gayet yırtık bir elbise giymesini ve halen hanesinde misafir bulunan İçmeler köyünden Hatice kadınla anlaşarak ve o seni oğlu olarak tanıtsın ve ağlaya sızlaya köyüne gitmek istediğini Rus askerlerine söyleyip izin alsın. Ali ise kendisinden ayrılmayacağını iddia etti isede neticede ağabeyisi Hüseyin'in ısrarlı kararına boyun eymişti. Planlanan şekilde Rus devriye ve nöbetçilerinin elinden kurtulmayı başarmıştı.

Sabahın erken saatlarında kapıdan çıkanlar ermeni ve Rus devriyeleri ile karşılaşıyorlardı. Köyün etrafında akşamdan karakollar kurulmuş, devriyeler dolaşıyor, makineli tüfek ve topların namlusu köye çevrilmişti. Güneş ortalığı aydınlatmış her hane halkı kendi evinde matem havası içinde birbi-

rine sarılarak bazen ağlıyor, bazende şaşkın şaşkın kapıya bakıyordu. Şimdi gelecek Rus devriyelerini bekliyorlardı.

Nihayet kumandan yanında yardımcı yaveri ve arkasında 30 kadar Rus askeri olduğu halde Astarşin Hüseyin'in evi önündeki meydanda durmuş, beraber getirdiği askerlerden 3 er 4 der ayırarak sokaklara daldırdı. Ayrıca kalan 10 Rus askeride süngü taktırarak Astarşin Hüseyin'in kapısını sardılar. Sokaklara dalan Rus askeri evlerdeki halkı erkek kadın çoluk çocuk demeden bütün insanları dipçikliyordu. Kumandanın bulunduğu meydana getirdiler. Açık veya saklı hiç kimsenin kalmadığı tekmilini vermişlerdi. Ayrıca Astarşininde ev halkı ile birlikte toplumun içine getirmişlerdi. Kumandan erkekler bir yana kadınlar bir yana emrini vermişti. Bu işde bittikten sonra Astarşin Hüseyin'in yanına gelmesi için el işareti yapmıştı. Hüseyin vakur ve cesaretli adımlarla kumandanın önünde dikildi. Kumandan başındaki kalpağa elini atınca Astarşin Hüseyin kumandanın kendisini toplumun karşısında çırıl çıplak yaparak kurşuna dizdireceğinin zehabına kapılarak kumandanın uzanan ellerini geri itti. Bu sırada süngülü askerlerden bir grup Astarşin Hüseyin'i çembere almışlardı. Kumandan askerlerden geri çekilmeleri işaretini vermişti. Arkasında bulunan tercüman vasıtasiyle Astarşine başındaki macar kalpağına bakarak geri vereceğini söylüyordu. Astarşin bunun üzerine kalpağı çıkarıp kumandana uzattı. Kumandan kalpağın iç astarının sökülüp sökülmediğini tetkik etmiş gerçekten astarın bir yerinden söküldüğünü görünce yanındaki yardımcısına göstermişti. Astarşine kafa sallıyarak kalpağı geri verdi. Rus kumandanı tarafından evvelce giydirilen kaftanı çıkarmasını söyledi. Bu arada halka dönerek Astarşin'in Yakşi veya yaman olduğunu sorunca bütün halk bir ağızdan Astarşin'imiz yakşidir, diye bağırmışlardı. (Yakşi rus dilinde iyi güzel demektir) Kumandan öyle ise siz yamansınız diyordu. Kumandanın bütün halkı toplamasındaki maksadı toplu katliyam yapmaktı. Fakat

yanındaki yardımcısı yaver böyle bir şeyin Hınıs'daki kolordu kumandanın emri olmadan yapıldığından ilerde mesuliyet doğurabileceğini söyleyerek yalnız müsebbillerin cezalandırılmasına kumandanı ikna etmişti.

Kumandan cebinden bir liste çıkarmıştı. Listede sekiz kişinin ismi vardı. Evvela Astarşin Hüseyin'in ismini okuyarak kenara çıkardı. Sırasiyle ağabeyisi Halit, amcası oğlu Süleyman ve ağa yine komşusu Seyit Mahmut ve akrabası Koçer Bego ayrıca Astarşin'in küçük kardeşi Ali'nin ismini okudu. Yalnız Ali hazır değildi. Köy muhtarı Hasan'ı çağırarak Ali'nin saklandığı yerden derhal çıkartılarak getirilmesini söylemişti. Muhtar Ali'nin yirmi gün evvel evden çıktığını ve halen köye dönmediğini işittiğine göre Hınıs ilçesinin Kosan köyünde olduğunu söyledi. Kumandan muhtara Ali'yi getirerek teslim etmesini yoksa bütün köyü yakıp yıkacağı tehdidini savuruyordu.

Kumandan halka hitaben astarşinle beraber bu yedi kişinin ifadesinin alınması için üst kumandanlığa gönderileceğini halkada; evinize işinize dönerek sessiz sedasız kalmak şartıyla dağılmaları emrini vermişti. Göz önünde bu kötü acımasız sahneden halk bir an önce dağılıp evine gitmek üzere bir birine basarak kaçıyordu. Yalnız tutukluların aile ve çocukları bu ayrılmanın son bir ayrılma olduğu inancı içinde akan göz yaşları ve hıçkırıklarını içlerine çekerek bir türlü yerlerinden kalkmıyorlardı. Kalkmak ve gitmek istemiyorlardı. Bu zavallı felaketzedeleri Rus askerleri taş ve sopa kullanarak dağıtmışlardı.

Tutuklular karargaha doğru götürülürken kumandan yaveri, Haydar ve Koçer Begonun elinden tutup çektirmiş ve orada bulunan bir çadıra soktu. Kapıya bir nöbetçi dikti. Kumandana dönerek bunların cezasını ben veriyorum dedi. Karargaha götürülen astarşin Hüseyin'den başka 70 yaşında büyük kardeşi Halit 50 yaşında amcası oğlu Süleyman 35 yaşında yine amcası oğlu Ağa, 50 yaşında komşusu Seyit Mahmut

vardı.

Karargaha götürülen tutuklular ikişer ikişer edilerek bilekleri birbiriyle kablo telle bağlanmışlardı. Yalnız Halit yaşlı ve hasta olduğu için kaçacak vaziyette olmadığı düşüncesiyle bağlanmamıştı.

Saatlar öyle vaktinin geçtiğini gösteriyordu. Tarih 14 Mayıs 1915 günü idi. Tutukluları karargahda bir grup Rus askerinin arasında Çayçatı köyüne doğru akıp giden Gülüçye deresinden yola çıkardılar. Dereye geldiklerinde ermeni çetecileri orada hazır bekliyorlardı. Gelenleri gören bu caniler sevinç ve heyecanla yaklaşarak kin ve nefret duyguları kabarmış İslam Peygamberine galiz küfürlere başlamışlardı. Tutuklular ölümle karşı karşıya olmalarına rağmen ermeni canilerin sözlerine karşılık veriyorlardı. Bu sırada Çayçatı köyünün ermenilerinden Milo astarşin Hüseyin'e arkadan süngüyle saldırdı. Hüseyin bağlı olmasına karşın Milo'yu tekmeliyordu. Bir rus askeri Milo'yu kurtarmak için Hüseyin'in kalçasına süngü darbesini indirdi. Hüseyin yerde yatırip tekmelediği ermeni Milo'yu bırakarak kendisini süngüliyen Rus neferini bir eliyle önüne çekmiş, gırtlağını ağzı ile dişlemeye başlamıştı.Başka bir rus askeri eliyle Hüseyin'in ağzına sarılmış arkadaşını kurtarayım, derken kendi parmağını Hüseyin'in ağzına kaptırmıştı.Hüseyin bu düşmanın parmağını ağzında dişleriyle sıkıştırıp koparmayı başarmıştı. Ermeni Milo ve iki rus askerinin aldığı darbe sonucu diğer armeni ve rus askerleri Hüseyin'in başına yığılmış süngülüyorlardı. Bu arada bütün tutuklularla silahlı rus askeri ve ermeni çetecileri arasında mücadele başlamıştı. Silahsız ve bağlı olmasına rağmen kahramanca ölmek isteyen tutuklular düşmanlarına tekme ve kafa atıyordu. Çatışma rus ve ermenilerin açtıkları yaylım ateşiyle sonuçlandı. Artık şehitlerimiz vatanın kutsal topraklarına sarılarak şahadet şerbetini içmişlerdi.

Kumandan yaveri çadıra aldığı tutuklu Koçer Bego ile Haydar için köylüden fidye istiyordu. Erte-

si gün bütün köy elinde avucunda kalan neyi varsa rehinelerin kurtulması için kumandana götürmüştü. Kumandan istediğini alınca Koçer Bego ve Haydar'ı köyde kalmamak kaydıyla serbest bırakmıştı.
Not: Aileden iki genç kurtulmuştu. Haydar ile Ali. Bu iki yaralı insanın ermeni çetecilerle mücadelesini ilerde anlatırız.

Varto'daki bu olaydan halk infial içinde kalmış başka yörelere kaçıyordu. Neyazıkki doğu anadolu rus ve ermeni istilası ve işgali altında idi. Bununla beraber bu bölgede halkın Hınıs ilçesinde akrabası olan köylere sığınmadan başka seçeneği kalmamıştı Hınıs ilçesinde Rus ordusu Varto'ya nisbeten yumuşak sayılırdı. Halka dokunmuyor, fakat köylerde çalışma gücündeki erkekleri toplayarak boğaz tokluğuna yol inşaatı ve sair işlerde çalıştırıyordu. Taşıyıcı ve inşaatçı diye ikiye ayırmış bu işçilere kar kış demeden çalıştırıyor, sağlığı tehlikeye atıyordu.

Rus ordusu bizzat değil fakat ermeni çetecilerin halka zulüm ve işkence öldürme olaylarına karşı seyirci kalıyor, halk kaderiyle başbaşa kalıyordu. Varto'da olduğu gibi Hınıs'da rus askerleri köylerde ermenilerle beraber devriye gezmiyordu.

ESİR İŞÇİLER

Varto felaketzedelerinden Musa oğlu Hüseyin kardeşi Muhittin amcası oğlu Hacı, akrabası Veli oğlu Hüseyin ve yine Sımo oğlu Hacı, koseheci oğlu İsmail, Sımo oğlu Hacı, Hasan oğlu Mustafa ve 3 kişide Hınıs ilçesinin Barmas köyünden olmak üzere 9 kişilik bir taşıyıcı işçi birlikde çalışıyorlardı. 1918 yılının Mart ayı içinde Rus ordusu Hınıs'dan tamamen çekilerek bütün mühimmat depolarını ermenilere bırakmıştı. İşçi olarak çalıştırdıkları müslümanları ermenilere teslim etmişti. Bu sırada bir ermeni hükümeti kurulmuş, sözde buradaki halk ermenistan hükümeti tarafından idare ediliyordu. Oysa kurulan ermenilerin kanlı çetesiydi.Bu çeteciler köylerini belirterek son günde verilen parola ile herkes hissesine düşen köyleri imha ediyordu. Taşı-

yıcı işçi gurubu ermeni serkisin emir ve kumandasında iş görüyordu. Serkis bu 9 kişilik işçiyi bizzat kendi emrinde çalıştırırken diğer 200 e yakın işçiyi de gurup gurup ayırmış, başına kendi mahiyetindeki çeteci ermenilere teslim etmişti. Emir ve kumanda Serkis'in elindeydi.

Rus ordusu çekildikten sonra işçiler tehlike içinde kalmış, fırsat bulan kaçıyordu. Her gün bir kaç işçinin iş başında yolda veya oturup yattığı yerde ermeni kaatiller tarafından öldürülüyor, devamlı nöbetçi gözetimi altında bulunduğundan kaçıp savuşmak çok zor oluyordu. En ufak kaçış hareketi gösterenler tereddüdsüz öldürülüyorlardı.

Mart ayının ilk haftasıydı. Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır denildiği gibi puslu ve soğuk bir gündü. Ermeni Serkis akşamdan işçilerine komut vererek sabahleyin erkenden Bitlise mekere götüreceğini söylemişti. Sabahın erken saatlarında 40 katırı silah deposu önünde tüfek ve fişek yüklenerek yola koyuldular. İşçilerin başında yine ermeni Serkis vardı. Etraf ermeni sivil ve askerle dolu idi Yolda tek bir islam şahsa rastlamak mümkün değildi. İlk uğradığı Hınıs ilçesinin çevirme köyü olmuştu. Bu köyde ne bir islam nede ermeni olarak kimse yoktu. Akşama Harami köyünde konaklamışlardı. Burada ermeni devriyeleri vardı. Ertesi gün Karaköprüye gelerek akşama Karaçobana varmış, burada ermeni devriyeleri kol geziyordu. Mekereci Haramiyede iken Varto'nun Çayçatı köyü ermenilerinden Milo'u görmüşlerdi. Al bir ata binmiş omuzunda Osmanlı mavzeri ve göğsünde çaprak bağladığı fişeklik sıralığı, ayağında rus çizmesi, başında rus siyah kalpağı, yüzündeki hâşin bakışıyla çelişkisi içinde mekerecileri ürkütmüştü. Derin derin mekerecilere bakıyor, yüzünün hali sanki sizi takip ediyorum anlamını veriyordu.

Karaçobandan sonra Karaköprü köyünde geceyi geçiren mekereci işçi kafilesi artık Hınıs ilçesinin hududunu geçmiş Malazgirt ilçesinin bu haftasında şaşkın şaşkın birbirlerine bakarak bir daha geri dönmeyecekleri düşüncesi içinde ümitsizlik adımları-

nı gevşetiyordu. Başındaki ermeni Serkis kızıyor işçilere küfür yağdırarak dipçikliyordu.

Heftreng den kuşdi, noredin, oğurtyemez, köyünden sonra Malazgirt felaketzede işçilerimizin 5 nci günün kolaklama yeri oldu. Ermeni sivil ve asker olarak burada toplanmış yığınak halindeydi. Buradaki konaklamadan sonra yine Malazgirt köyleri olan Leter köyüne doğru yola koyulmuşlardı. Nihayet Ahlat ilçesinin Oğurtyemez köyünde katırlara yüklenmiş tüfek ve fişek teslim edilmişti. Serkis kumandanla görüşerek işçilerini alıp geri dönüyordu. Yoğurtyemez köyüne geldiklerinde toplanmış ermeni ordusuna kumandan hitap ediyordu. İşçilerden Veli oğlu Hüseyin bir kaç sene evvel Varto'nun Güzelkent köyünde demirci ermeni simo'nun yanında çıraklık yapmış, demircilik sanatını gayet iyi öğrenmişti. İşte şimdi kumandanın konuşmalarını gayet rahat anlıyor ve arkadaşlarına tercüme ediyordu.

Kumandan askerlerine; ağır ağır giderek sivil ve çoluk çocukların önde gidip kurtulmalarının sağlanmasını öğütlüyor, arkada Türklerin her zaman baskın yapabileceklerini ilave ediyordu. Bu sözler esir cileri sevindirmiş o an içinde kendilerini akibetini düşünmeksizin vatan ve milletin kurtuluşuna şükranla duygulanıyorlardı.

Rus ordusunun yanısira ermenilerinde yurdu terk edecekleri anlaşılmış olduğundan şimdilik esirci işçilerimiz bir an önce ermenilerin elinden nasıl kurtulabileceklerini birbirlerine fısıltıyla soruyorlardı. Birara ermenilerden bir yaşlı adam esirci lerin yanına sokularak ekmek istemişti. Musa oğlu hüseyin ermeniye istediğini vermişti. Ermeni yaşlı adam ekmeği yedikten sonra konuşmaya başladı. "Ermenilerin Hınıs'ı boşaltıp yiyecek, giyecek vesair anbarlarını ateşe verdiğini, Ahlat gediğinde Türk ordusu tarafından çevrilmeyince kurtulabileceklerini İran ve Tirana doğru kaçıp gideceğini, Ruslar tarafından ermenilerin kışkırtıldığını, ermeni milletinde kanıp inandığını, asıl ermenilerin Türk milleti olarak rahat ve huzur içinde yaşarken yabancı dev-

letlerin oyununa geldiklerini ve bu macera sonunda Türklere nankörlük yaptıklarını, bu günde felaketin içinde kaldıklarını, hiç bir devletin de sahip çıkmadığını, kendisi Muş vilayetine bağlı Sahak köyü ermenilerinden olduğunu, bu güne kadar hiç bir islam komşusunun, kendisine kötülük etmediğini, kendisinin de hiç bir islam vatandaşına nankörlük yapmayacağını siz esircilerin büyük bir tehlike içinde kaldığını elinden hiç bir yardımın gelemiyeceğini, senelerce doğup büyüdüğü köyünü hiç unutmayacağını" ağlayarak anlatmıştı.

Tutuklular bu yaşlı ermeninin açıklaması üzerine vatanın kurtulduğu yoldaki ermeni sivil ve askerlerinin birbirine karışıp kaçmalarına rağmen kendilerinin hala ermeni Serkis emir ve komutasında geriye doğru getirdiklerine bir anlam veremiyorlardı. Oysa ermeni Serkis Hınıs'da göç halinde gelen ermenilerin içinde hala aile efradını görmemiş olduğu için bu manevrayı yapıyordu. Zira gelen her kafilede arama yapıp aile halkının nerede kaldığını öğrenmeye çalışıyordu. Yoksa esir işçileri sevdiği için geriye götürüp selamete çıkarmak niyetinde değildi. Gerektiği zaman esir işçileri aile fertleri ve eşyasını taşıtmak için kullanabilir düşüncesindeydi. İşini bitirdikten sonra esir işçileri yokedebilirdi.

Leter köyüne geldiklerinde erzak depolarına ateş verilip yanmakta olduğunu görmüşlerdi. Bu manzara ermeni sivil ve askerlerinin gerçekten bozgunluğunu teyit ediyor delildi.

Bu manzara Ermeni sivil ve askerlerin kaçmakta olduğunu teyit ediyor delildi.

Akşam Malazgirt İlçesinde harabe bir binada-da esir işçiler baş başa verip geleceklerini düşünüyorlardı Musa oğlu Hüseyin bu gece kaçmayı önerirken Veli oğlu Hüseyin ise ilçe merkezinin Ermeni askerleri ile dolu olduğunu bütün yolların Ermeni göççüler tarafından sabaha kadar işlemekte bulunduğundan bu soğuk ve karlı günde başka tarafa gitmenin mümkün olmayacağının en doğrusunun biraz daha dayanıp sabırlı olmasını öğütlüyordu.

Ertesi gün Ermeni serkis tekrar gelerek elde kalan 3 katırla ve esirci işçileriyle yola dizildiler. Adım başında karşıdan gelen Ermeni kafilesine serkis ailesini soruyordu. Derken akşama Malazgirt in Sıncar köyüne ulaşan esirciler bu köyün Ermeni sivil ve askerler dolu büyük gürültülü kalabalıktı serkis daha evvel bildirdiği gibi köyün dışında Rus askerlerince yer altında yaptırdığı mevzilere esirlerini götürdü. Bu mevziler şimdi bomboştu.

MEVZİDEKİ KATLİAM

Yer altındaki bu askeri mevzinin girişinde ki kapısı takılı olmadığından kış rüzgarı ve tipi aralığı karla doldurarak bir kar yığını oluşturmuş tavana kadar salonun yarısı karla dolmuştu. Sol tarafında ateş ocağı ve yine salona girdiğinden karşıda bir tahta kapı bulunuyordu. Tahta kapıyı açarak içeriye girdiklerinde önceden Rus askeri tarafından burada oturulup yatıldığı için tahtadan sedir yaptırmışlar ve soba kurdurarak yakmış olduklarını gördüler. Hala duvardaki petrol lambası asılı duruyordu. 10 günlük yolculuk esnasında ne bir ateş, nede yatak ve ışık görmemiş olan esirler hemen sobayı yakarak lambanın ışığında sedirin üstünde rahat bir geceyi geçireceklerinin sevinci içinde o anda kendilerini mesut hissetmişlerdi. Fakat sevincin arkasında felaketin yakında olduğu belirtilerinin işareti görülmeye başlamıştı. İçinde oturdukları bu yeraltı sığınağının kapısı tek bir tahtadan ibaretti. Ayrıca gündüzün aydınlanması için birde pencere bulunuyordu. İşte şimdi bu pencereden içeriye doğru tüfek namlusu uzanmış, karşı tarafta oturan esirler kendilerine tevci edilen bu silah namlusundan ürküp kaçarak ortalık karışmıştı. Hiç bir şeyden haberi olmayan ve o ana kadar yerde uzanmış bazı esirler ise yerlerinden fırlamış, pencereden olup biteni görmek isterken ilk ateş yaylımına hedef olmuşlardı. Penceredeki yaylım ateşine hedef olmamak için birbirine sarılarak kapının karşısındaki duvar dibine toplanan esirler az sonra ermenilerin tahta kapıya tekme atarak açtıklarını ikinci bir yaylım ateşiyle

karşılaşmışlardı. Artık pencere ve kapıdaki silahlardan gelen kurşunlar birbiri peşi sıra insanlar vuruluyor ve ortalığın kanla dolmasına sebep oluyordu. Kan çanağına dönmüş bu kulübede lambanın sönmesiyle sahne değişmiş karanlık içinde yaralıların iniltileri geliyordu. Bu inilti̇yi hedef olan silah sesleri nihayet son iniltileride susturmuştu. Karanlık içinde sağ kalanlar kendilerine gelerek etrafı dinliyorlardı. Şu anda ne bir inilti nede bir ses vardı.

İnsanoğlunun kurtuluşu için yapılan bu barınak şimdi yine insanoğlu için bir canlı mezar olmuştu.

Musa oğlu Hüseyin dış salonla kulübe arasındaki bu topraktan duvara yaslanarak oturmuş vaziyetteydi. Olup bitenleri görmüş yaşamıştı. Karanlıkta etrafı dinliyordu. Bir ara yerinden kalkmak istemiş ancak bacaklarını ölen cesetlerin altından çıkaramıyordu. Sağ dirseğini geriye ittiğinde tesadüfen toprak duvar delinmişti.Bu delikten salonun öbür ucunda ateş yakmış bağdaş oturan ermeni Serkis ve arkadaşlarını görerek tekrar korku ve titremeye başlamıştı. Bir an önce kulübeden çıkmak gerekirdi. Arkasında tesadüfen açılan delik sanki ona ne duruyorsun kaçsana diyordu. Nihayet çalışıp çırpınarak ayaklarını cesetlerin altından çıkardı. Delik toprak duvarda olduğu için genişletmek zor değildi. Dış salona doğru delikten süzülerek çıkmıştı. Karşı kapıda ermeni Serkis ve arkadaşlarının bulunması yüzünden dışarıya kaçmak mümkün değildi. Bir ara karanlık içinde el yordamıyla etrafı tetkik etmişdi. Buradaki kar tepesinin üstüne çıkıp geriye doğru karla tavan arasında saklanabilirdi. Nihayet düşündüğü gibi yapmış ve saklanmıştı. Sabahleyin ermeni Sarkis ve arkadaşları tekrar kulubeyi aradılar. (sağ çıkan) sağ kalmadı diyerek çıkarken bir ermeni ölülerin üzerini arıyordu. Serkis ermeniye -eşek kurresi-eşek herif her şey kana bulanmıştır. Bırak çık dışarıya diyordu. Ermeniler şehitlerin yattığı kulubeye ateş vererek ayrılmışlardı. Hüseyin kaldığı kulübedeki yerinde kar değil sanki döşek yorgandır gibi yirmidört saat

kendinden geçmiş yatıyordu ayrıldığından ikinci günün öğle vaktiydi fakat üşümüş tirtir titriyordu tavan arasında yere inmişti. Sol bacağı kalkmıyordu uyuştuğunu zannediyor duvara tutunmuştu sanki bu cansız toprakdan bana yardım et gibi yalvarırcasına tutuna tutuna salonun öbür başına ilerliyordu bir kaç kapıya geldiği halde içinde onu öldürmek için bekliyen adam varmış gibi ürkmüş açmaktan imtina ediyordu salonun sonuna kadar ilerledi kapısı açık bir kulübeye girmişti. Burada daha evvel yakılmış ateş külü vardı karıştırarak çıkan közden ısınmaya başladığından ayak sesleri duyuldu ayak sesi yaklaşıyordu. Hüseyin tam kalkacağı sırada iki ermeni askeri içeriye girmiş kendisine tuhaf tuhaf bakıyorlardı, Hüseyin ise bu anda hiç bir korku emaresi görmüyor duymuyor donuk bir yüzle onlara bakıyordu kendisini nasıl öldüreceklerini düşünüyordu. Silahlı ermeni askerleri ani bir dönüşle topuğlarını birbirine vurarak dışarıya doğru çıkmışlardı. Artık soğuk duygular yerine yeniden korkudan terliyen felaketzede tekrar sığınağı olan kar tepesi tavan arasına saklanmaya gitmişti.

Ertesi günün sabahına kadar saklı yerde durmaya devam etmişti yine uyandığından rüyamı hakikatmi düşüncesinde kendi kendine, inanmıyor, etrafı tetkik ediyorduyavaş yavaş kendine gelerek aşağıya inmişti. İlk düşündüğü şey kulübede veya dışarda ermeni olup olmadığını anlamak için derin derin kulak veriyordu fakat hiç bir şey duymuyordu emin olabilmek için evvela kulübedeki bütün kapıları sessiz sessiz dolaşarak dinledi, içerde hiç kimsenin bulunmadığına emin olduktan sonra dış kapıya gelmiş yine dinlemeye başlamıştı bu sırada derinden gelen sesleri dikkatlice dinlemeye başlamıştı, yarı kapanır yarı açılır gözleri uzakda kafile kafile giden ermeni sivil ve askeri görünce demekki daha buradalar diye mırıldanmıştı. Bununla beraber kafilenin giden en son 10 atlısında takip ettikten sonra köyde sessizlik başlamıştı az sonra bu sessizlik köyde kalan köpeklerin derin ulumalarıyla bozuldu köyde insan ve şen-

lik kalmayınca köpekler uluyor diyerek azda olsa rahatlamış ve kulübeye dönmüştü. Yeniden öldürmeye olayına sahne olan kulübeyi aradı kulübenin kapısı ateş almış bir kısmı yanmış şehitler yerde yatıyordu Hüseyin yerdeki şehitleri teker teker tetkik ediyor buna rağmen içinde kardeşi Muhittin amcası oğlu Hacı ve akrabası Veli oğlu Hüseyin'i bulamıyordu, kulübenin bir tarafında çökme olmuştu buradaki toprağı güçsüz elleriyle eşiyor fakat faydasızyine aradığı yoktu artık uğraşmanında faydasızlığına inanmış yeniden korku ve titremeye başlamıştı. Kulübeyi bir an önce terk etmek üzere geri gerisine çekilerek dışarıya çıkmıştı.

Hüseyin taşıyıcı işçi olarak işe başlamış, bilahare ermenilere esir düşmüş, şimdi yaralı felaketzede durumunda kulübenin dış kapısından çıkıyordu. Koltuğunun altına aldığı sopasına dayanarak sol ayağını yerde sürükleyerek köye doğru ilerliyordu. Sol bacağından yaralı olduğunu anlamış fakat yarasına bakacak hali yoktu. Köyün içine geldiğinde 7 ile-10 yaş arasında iki islam çocuğunun ermeni caniler tarafından feci şekilde öldürüldüğünü görünce duygulandı. Köyde dinlenmektense geçip gitmeyi tercih etmişti. Karşı köy bu köye yakın görünüyordu. Her iki köy arasında sürünüp gidiyordu. Güneş batmak üzereydi. Gecenin karanlığına düşmeden bir an önce bu ikinci köye varmak gayreti içinde idi. Bu sırada her taraf ıssızdı. Az sonra güneş batmış, yakında olduğu belli olan kurt ulumaları yaralı felaketzedeyi yeniden korku ve hayal kırıklığına düşürdü. Biraz evvelherşeye rağmen hürriyetine kavuşmuşhayali vardı şimdi üzüntü ve ıstırap çekiyordu. Nihayet henüz karanlık basmamış köyün içine girdi. Yolun başında büyük bir ot yığını vardı ve bu yığının önünde siyah kaba boynuzlu bir öküz her şeyden habersiz geviş getiriyordu. Bu öküz değil yaralı felaketzedemiz için adeta kurtarıcı arkadaştı. Öküze yaklaşmak istemişti. Fakat öküz kaçıyor - Sanki ona (sen bir insanoğlusun bana çok acı çektirdin arkadaşlığına inanmıyorum) uzak dur diyordu. Yaralı felaketzedemiz

buna rağmen siyah boynuzlu öküzün yanında kendisinin emniyette olacağını düşünerek ot yığınının içinde yer yapıp üştünü yine otlarla örterek saklanmıştı. Uyandığında ertesi günün öğle vakti olmuştu. Arkadaşlığına sığındığı öküzün hala orada olduğunu görünce sevindi. Çünkü bu öküze binmek istiyordu. Oysa öküzün yanına gittiğinde hayvan huysuzlanarak kaçıyordu. Artık öküze binmek hayalinden vaz geçmiş tekrar sopasına dayanarak köye doğru gitmek zaruretine katlandı. Ot yığınının hemen yakınında bir ceset gördü. Bu cesedi kulubede arayıp da bulmadığı yakınlarının cesedi sanarak içini çekip cesede yaklaştı. Bakıp inceledi, gerçi bu aradığı kardeşi Muhittin amcası oğlu Hacı ve akrabası Hüseyine ait ceset değildi. Bununla beraber yine amcası Mıto'nun oğlu Hüseyin'in ölüsü idi. O anda kendi kendisine derin derin düşünmeye başlamıştı. Hüseyin neden buralara kadar gelsin. Acaba Hınıs'dan geldiklerinden sonra ermeniler köyünü yıkıp yakmışlarmıydı. Diyerek hayal kurdu. Her ne ise bir an önce gitmek gerekir. Keder ve kuruntu içinde köy içine gelmişti. Bu arada hep gördüğü amcası Mıto'nun oğlu Hüseyin'i düşünüyordu. Çünkü Hüseyin babasından tek bir evlat idi. Artık aile mukerıs kalmış ve geride kimsesi yoktu. Bu çok üzüntü hayaliyle yürürken aniden irkildi. Çünkü önünde rastladığı iki çocuk bir yaşlı 3 müslüman ölüsü görmüştü. Artık önüne bakmaktan bile korkar haliyle karşı sokağa bakarken bir at görmüştü. Ata binmek üzere yaklaştı, gerçi at zayıf ve iki ayağıda sakat olduğu için ermenilere yaramamış terk edilmişti. Fakat yinede binip gittiği kadarla iktifa ediyordu. Bu çıkmaz sokakta atı kolayca tuttu. Yular yerine bir ip uydurmuş sırtına da bir minder koyarak merdivenin önüne getirmiş ve çok zorluk çekmeden atın sırtına binmişti. Artık yolculuk kolaylaşıyordu. Bu arada bir köpekte kendisine sığınmıştı. Belliki köpekte yanlızlıktan sıkılmış veya korkuyordu. Onunda birine ihtiyacı vardı, nihayet Potnus ovasından Malazgirt ilçesine doğru yoluna devam ediyordu.

Akşama Bostankaya köyüne yetişmiş, yaralı fela-

ketzede ilk iş olarak konak önünde atını bağlamış, kağnı arabasında yüklü çuvalları arayınca bir çuvalın arpa olduğunu görmüştü. Atına yedirmek üzere takatsızlığına rağmen atının bağlı olduğu yere kadar çekerek çuvalın ağzını açmış hayvan yemeğe başlayınca kendiside merdivenlerden ağır ağır yukarıya çıkmaya başlamıştı. Nihayet eve girdiğinde sofranın kurulu olduğunu çeşitli yemeklerin sofrada olduğu gibi kaldığını, duvarda gaz lambasınında asılı ve yanar durumda olduğunu gördü. Ermeni kaçkınlarının bu evde acele ile kaçıp gittiklerini yemekleri zehirledikleri izlenimini duyuyordu. Arka taraftaki bir dam evine ateş verilmişti. Ön kısım yanmış arka tarafı yanmaktan kurtulduğunu ve Rus sürmeli tüfeklerinin üst üste yığılı ve yanmaktan kurtulduklarını müşahade ettikten sonra yanmış tarafta hala ateşin olup olmadığını aradı. Gerçekten kaba çam kütüklerinde hala ateş olduğunu gördü. Ateşten bir parça alarak yemeklerin serili olduğu odaya gelmişti. Ocak ta ateşin tutuşmasında zorluk çekmiyordu. Nihayet boş bir tenekeye koyduğu suyu ateşde ısıtmış, pantolonunu ve pijamasını çıkararak yaralı yeri gözden geçiriyordu. Kurşun diz kapağının aşağısında kemik ve damarları zedelemeden delip geçmişti. Isınan suyunu leğene dökerek sabunla gücünün yettiği şekilde yıkadıktan sonra odada eşya arasında arayıp bulduğu sargı bezleriyle yarayı sarmış, tekrar giyinmişti. Bu sırada açlığı yeni yeni hissetmeye başladı. Etrafta başka yiyecek arıyordu. Yemeklere zehir kattıklarının korkusu içinde idi. Nihayet bir köşede yığılmış halde konserve kutuları görünce kutulardan birisini seçip çıkardı. Daha evvel gördüğü gibi bu kutuda pişirilmiş sığır eti duruyordu. Kutuyu anahtarıyla açarak ateşin önüne oturmuş bitirinceye kadar yemişdi. Bu altı gün sonrasında yediği tek yemekdi.

Yaralı felaketzede yatakta uzanmış fakat uyuyamıyordu. Zira o anda televizyon ekranında olduğu gibi başından geçen olayları tek tek düşünüyor görür gibi oluyordu. Evvela Varto olayları, sonra Hınıs'a

nasıl geldiklerini Rus askerleri köyleri arayıp alıp götürdüklerini ermeni Serkis kumandasındaki yakın zamanı hatırlıyor, kulübedeki katliamı gözleri önünde ayırmadan cesedine rastlamadığı kardeşi ve diğerlerinde kendisi gibi kaçıp kurtulduğu ihtimali üzerinde dururken yıkılan kulübenin enkazını iyice-arayıp teselli etmediğine gelince geri dönüp yıkılan enkazda tekrar arama yapmak gereğini düşünüyordu.

Yaralı felaketzedemiz bu düşünce içinde gözüne uyku girmemiş sabaha kadar ıstırap içinde kıvranıp duruyordu. Sabahın erken saatlerinde atına binmiş olarak yoluna devam eden felaketzedemiz Malazgirt önünde akan dereden nasıl ve nereden geçebileceğini düşündü. Nihayet gelen gidenlerin izini istikamet seçmiş olarak atını suya sokmuştu. Suyun ortasına geldiğinde bu bir hafta içinde suyun çok çoğaldığını görüyor, atın zayıflığı yüzünden geçemiyeceğinin korkusu içinde bir an meselesi içinde iken atın ön ayakları selamete kavuşmuş görünümü kendisine güven getirdi. Karşı tarafa çıktığında durarak geçit dalgalarının heybetine hayretle bakıyordu. Bu sırada köpeğini hatırlamıştı. Acaba köpek arkasıra suya girdiğinde akıntı götürmüşmüydü ? Bir ara kendisine sığınan köpeğe yardım etmediği, kurtaramadığı için kendini ermeni Serkis'e benzetti. Ancak ermeni Serkis'in onları kurtarmadığı gibi bizzat ihanet ettiğini, cinayet işlediğini, oysa kendisinin ihanet ve cinayet suçu işlemediğini köpeğe sadece yardım yapmadığını, yapmaya gücü yetmediğini muhakeme ediyordu.

Bu sirada karşı tarafta köpeğin havlayıp ulumasıyla kendene geldi. Gerçekten hayvan karşıdaki su kenarında bir sağa bir sola koşup suyu geçmek için direniyordu. Aniden hızla suya atladı. Dalgalarla mücadele ede ede kurtulmuştu. Köpeğin geldiğini gören yaralı felaketzedemiz köpeğin mücadelesi kendisine güven vermiş cesaretlendirerek inandırmıştı.

Güneş batmadan evvel Noredin köyüne varmak için atını hızlandırıyordu. Noredin'in karşısına gelmiş köy görünmeye başlamıştı. Tam bu sırada altındaki atı yere yıkılıp kalmıştı. Felaketzede Hüseyin atın

yorulduğu biraz yerde yatıp dinlenmesi gereğiyle kendiside atına yaslanarak uykuya dalmıştı. O anda hiç bir korku ve tehlike alametide yoktu. Aniden uyanmış etraf zifiri karanlıktı. Elindeki sopasıyla atı dürterek kalkmasını işaretliyordu. Bu sırada köyde bir yaylım silah sesi duyuldu. Silah sesi ister dost ister düşman tarafından atılsın Hüseyin için ürkütücü idi. Atı kaldırıp köye gitmekten vaz geçti. Yanındaki köpeğe baktı, köpek ayaklarına sürünerek sadakatını gösteriyordu. Köyün kuzeyinde bulunan dağı hedef seçerek yoldan çıkdı. Dağ yakın görülüyordu. Artık dağ yolundaydı. Ne varki henüz kar 70 santimden fazla yerdeydi. Kuvvetli ayaz olmadığı için mart ayının karı donmamıştı. Bir ayağını kaldıken öbürü batıyordu. Bu çok zorlu yolculuk sabaha kadar devam etti. Sabah olmuş bir kayanın dibini kendisine sığınak buldu. Güneş doğmuş yavaş yavaş hava ısınıyordu. Yaralı felaketzedemiz ısındıkça rahatlıyordu. Derken uykuya dalmıştı. Uyandığında kaya dibi sıcaklığı kendisini rahatlatmış ıslak çorap ve çarığıda kurumuştu. Dağa çıktığının hayırlı olduğu inancıyla yol hazırlığına girdi. Güneş batmadan evvel Nurettin köyüne girmeden yola nereden çıkabileceğini belirlemeye başladı. Akşam karanlığıyla yine yolculuk başlamıştı. Bu yolculuk son ve kurtuluş yolculuğu olacaktı. Gerçekten yaralı felaketzedemiz Nurettin köyünün etrafını dolaşarak yine eski caddeye çıkmış o gece yürüyerek ertesi günün akşamında Haftreng suyu önüne gelmişti. Şimdi bütün ve tek korkusunun bu sudan nasıl geçeceği idi. Gerçi suyun çoğalıp kabarması yoktu. Durgundu ve üstünün bazı yerlerinde tuttuğu buz hala vardı. Bununla beraber mekereci iken ermeniler yüklü katırları bu buzlar üzerinden geçirmişlerdi. Fakat şimdi aradan geçen zaman içinde buzların bazı yerlerde eridiği, kalanlarında hafifliği karşısında büyük tehlike yaratmıştı. Zira üzerine çıktığı buzlar kırılır suya batarsa çıkmanın imkanı yoktu. Su derindi. Bütün bunları düşüne düşüne Hetreng suyu önüne geldi. Ermenilerle birlikte geçtiği yere gelince aniden sıçrayıp titre-

di. Çünki bu taşlara oturmuşlar, yemek yemişler sigara içmişlerdi. Su içmişlerdi. Yerde duran boş konserve tenekesini gördü. Bakıp bakıp ağladı. Bir türlü gözlerini yerden kaldıramıyordu. Çünkü bu kutuyu kardeşi Muhittin eline almış ve onlara dereden su getirmişti. Bütün arkadaşları bu tenekeyi eline almışlardı ve su içmişlerdi. Değdirilmiş dudak yeri burasıydı, şurasınada elini sürmüştü. Hele Muhittin en son ancak o elini değdirmişti. Yine kendi elide şuraya koymuştu. Tenekeyi kaptığı gibi ağzına götürüp öpüyordu. Koynuna koyuyordu. Şu anda delirmiş gibi idi. Nihayet tenekeyi koynuna soktu, durdu ve sakinleşti. Yerinden kalktı yine sudan nasıl geçebileceğini düşünüyordu. Dere kenarını dolaştı, elindeki sopasıyla buzlara vuruyordu. Kimi yerde kırılmayan buzlar bir çok yerde de kırılıyordu. Bu kırılma ona şüphe veriyordu. Bir türlü cesaret edemiyor ve geçmiyordu. Bir ara geceyi burada geçirmeyi düşündü. Geceyi geçirince sabahleyin buzların soğuk yüzünden daha kuvvetli olacağını hesaplıyordu. Çünkü gece-ısı sıfırın altına düşüyordu. Buna rağmen buradaki bu karlı yerde ateşsiz durup kalmanın imkanı varmıydı. Öyle ise henüz vakit varken karanlığa düşmeden birşey yapmalı idi.

Hüseyin hayal alemine düşmüş dururken dere kenarında gezmiş bir tilkinin izini gördü. Tilki dereden karşıya bir kaç kere geçip gelmişti. Bunu tetkik ederken aklına bir hikaye geldi. Hikayede tilkinin çok kurnaz bir hayvan olduğundan bahisle suyun üstündeki buzlanma yerlerini tetkik ediyor, kuvvetli olmadığına emin olmadan üstüne basıp geçmiyordu. Bir ara bu bir hikayedir, doğrumu yanlışmı olacağı üzerinde durarak zamanında tehlikeyi görmiyenler bizim akibete uğrayanlar gibi çile çeken olacaklardır dedi. Yine dolaşmaya başladı. Geceyi burada geçirmenin de aynı derecede tehlikeli olacağını düşündü. Tekrar tilkinin izini görünce durakladı. Gerçekten tilkinin ince buzlu yerlerde dolaşmadığını gördü. Bu hikayede gerçek payının bulunduğunu anlamıştı. Elindeki sopa ile tilkinin geçtiği yerleri

yokladı, nihayet bir yerde buzlara yavaş yavaş basarak karşı tarafa geçti.

O gece Dekbudağ köyüne gelmişti. Bir çerkez köyü olan bu köy halkı iyi karşılamışlar yarasını yeniden açmış, sarmış ve ayağına bir çift çarık koyarak uğurlamışlardı.

Aziz okuyucu, müsaade ederseniz tekrar facianın geçtiği kulübeye giderek olayı izleyelim. Çünki Rızgan oğlu Hacı Veli oğlu Hüseyin ve Musa oğlu Muhittini aramaya devam edelim. Adı geçenler ölü olarak bulunamamıştı. Acaba onlarda Hüseyin gibi kaçmışlarmıydı ? Kaçmışlarsa başlarına neler gelmişti ?

KULÜBE BASKININDA ÜÇ KİŞİ

Kulübe baskınından sonra üç kişi birbirine evvela el yordamıyla, sonra kulaklarına fısıldayarak yan yana gelmişlerdi. Bunlardan Muhittin diz kapağından yaralı olmasına rağmen ermenilerin tekrar ateş etmemesi için inlemeden sesini kesmişti. Yanında bulunan amcası oğlu Hacıdan kardeşi Hüseyini bulmasını ve kendisine su getirmesini istiyordu. Yerinden kımıldanmasına imkan yoktu Hacı ile Muhittin iki amca çocuğu birbirine sarılmış tek bir vucut haline gelmiş meşhum olayın ıstırabını içlerine sindire sindire ses çıkarmamaya gayret ediyorlardı. Yaralı Muhittin Hacı'nın göğsüne dayanmış kolları arasında can çekişiyordu. Bu sırada Veli oğlu Hüseyin kaçmak için etrafı iyice tetkik etmiş baş ucundaki kulübenin penceresini yoklamış, etrafta hiç bir ses ve insan olmadığına emin olarak kaçmanın tam zamanı olduğu inancıyla Hacıyı uyarmıştı. Hacı kucağında Muhittin'i bırakıp gelmiyordu. Hüseyin pencereden kolaylıkla çıktı, etrafı tekrar tetkik ettiğinde kimseler yoktu. Artık gidebilirdi. Fakat kulübede sağ kalan akrabası Hacı'yıda getirmesi gerektiğine inanarak tekrar pencereden içeriye girdi. Hacının kulağına eğilmiş iknaya çalışıyordu. Sabaha az kalmıştı. Kaçmak gerekirdi. Bu sırada Muhittin'de ölmüştü. Muhittin'i bırakarak dışarıya çıkmışlardı. Köy kulübeye yakındı. Yakalanmamak için köyün uza-

ğından geçmek gerekiyordu. Uzaktan uzağa köy etrafını dolaşarak tekrar caddeye çıkmışlardı. Yalnız bir şeyde yanılmışlardı. Hala ermeni çeteci ve askerleri geride kalan köylerde dolaşıyor, katliamlara devam ediyor, bu yolda ermenilere tekrar rastlanabiliyordu.

Sabah olmuş felaketzede Hacı ve Hüseyin bütün çektiği ıstıraplara rağmen kurtuluş ümidiyle kaçıyorlardı. Olayın çıktığı kulübeden ve köyden bir hayli uzaklaşmışlar, kurtuldukları ümidi içinde iken birden bire bir kafilenin karşıdan onlara doğru geldiğini gördüler. Ermeni çetecileri olduğuna inanarak ne yapacaklarını şaşırmış avcının elindeki yaralı kuş gibi çırpınıp dururken yoldan çıkıp kaçmak bile faydalıydı. Zaten dizlerinin bağı çözülmüş kaçmaya takatleri bile yoktu. Bu korku ve heyecan içinde ikisinin aklına aniden bir şey geldi. Hacı dereye doğru yoldan çıkıp kaçacak, Hüseyin yerinde durup ermenice Hacıya bağırarak kaçmamasını gelenlerin ermeni kandaşları olduğunu söyleyecekti. Artık Hacı dereden var gücüyle kaçıyor, Hüseyin arkadan bağırıyordu. Bağırmayı duyan ermeni çetecileri hemen hızlandılar. Hüseyin'i aralarına alıp sorguya çekmişlerdi. Hüseyin soğukkanlılıkla - kaçanın ermeni arkadaşı olduğunu sizleri görünce islam zannedip kaçtığını- gayet güzel bir ermeni diliyle anlatmıştı. Çeteciler tereddütsüz Hüseyin'in konuşmalarına inandılar. Arkadaşlarının gidip kaybolmadan peşine düşmesini ve alıp getirmesini tavsiye ederek yollarına devam ettiler. Hüseyin bu büyük ve son felaketide böylece atlatmış ve arkadaşı Hacı'ya kavuşmuştu. Artık dağlara çıkıp yabana gitmekten başka çareleri yoktu. Hedef karşıdaki dağdı. Kar yumuşamış olduğundan bata çıka gidiyorlardı. İniş aşağı bir dereye geldiklerinde aniden beklenmedik bir köye gelmişlerdi. Dağ içi olan bu köyde insan ve hayvanlardan eser yoktu. Köy yanmış harabe halindeydi. Geceyi burada geçirebilecekleri düşüncesiyle köye girdiler. Köy harabe halinde idi. Yıkılıp yakılmamış bir ev bulmak umudu ile dolaşıyorlardı. Yıkılmamış bir dam evi bulmuş kapısı açıktı. Hemen içeriye daldılar. Gördükleri facia

karşısında donup kalmışlardı. Başlarından geçeni unutarak bir an yerlerinden kımıldamadan etrafa şaşkın şaşkın bakıyorlardı. Ermeni çetecileri anlaşılan butün köy insanlarını buraya toplamış bir mandaya gaz sürerek kibrik çaktırmış içeriye sokmuş kapıyı kapatmışlar, ateşde yanan manda can havliyle sağa sola koşmuş içerdeki insanları çiğnemiş kendiside yanarak ölüsü insan ölülerinin yanında duruyordu. Yerdeki cesetlerin gözleri oyulmuş karnı delinmiş barsaklar beyin, kan birbirine karışmıştı. Tarihde hiç kimsenin yapmadığı, görmediği bir cinayetti-bu.

Felaketzedeler şaşkın şışkın birbirine bakarak içerden çıktılar. Artık köyde kalmak değil bir an önce kaçıp bu ikinci büyük facianın şokundan kurtulmak gerekirdi. Köyden çıkan felaketzedeler birbiriyle konuşmadan bir an evvel gördükleri toplu cinayetin verdiği sersemliğin içinde yürüyorlardı. Önde giden bir insan izi alarak avcının av takibinde yaptıkları gibi sessiz sedasız fakat etrafa dikkat ederek yorgunluk, halsizliklerine rağmen yürürken birden bire irkilerek durdular. Çünkü takip ettikleri izin eski veya yeni bir iz olduğunu o zamana kadar düşünüp tetkik etmemişlerdi. Her şeyden önce gidecekleri yönde kim olursa olsun bir insanla karşılaşmamaları gerekirdi. Hacı hemüz çok genç ve tecrübesizdi. Oysa Hüseyin 30 yaşında ve yine yaşının verdiği tecrübeden dolayı kendini sorumlu buluyordu. Eğilerek izi tetkik ettiler. Ayak izi sertleşmiş ayrıca üzeride pus tutmuştu ve eskiydi. Tekrar yürümeye devam etmişlerdi. Biraz sonra karşıda kaya parçasına benzeyen ve izinde oraya doğru gittiği yere gelmişlerdi. Bu bir kaya parçası değildi. Mağaranın kapısıydı. Taş duvarla kapatılmış, yanlız bir insanın girebileceği kadar bir kapı bırakmışlar, içerde kalındığında bu deliği yine büyük bir taş parçasıyla kapatarak emniyetle kaldıkları gibi dışardaki görünüş şüphesizdi. Tam önüne gelinceye kadar kaya parçası şeklinde görüyorlardı. Açık delikten içeriye baktıktan sonra girdiler. Mağaranın önü batıya doğru ve girdiği delikten başka üst tarafta içeriyi aydın-

latır şekilde ufak birde pencere vardı. Gayet usta eller tarafından yapıldığı anlaşılıyordu. Mağaraya girdiklerinde batmış güneşe rağmen hala azda olsa aydınlık olduğundan etrafı aradılar. Daha evvelce burada insan yatmış ve yerde hala serili bir eski keçe ile yine üstüne örtmüş ikide esiki battaniye duruyordu. Felaketzedeler geceyi burada geçirmek üzere serili keçeyi ve battaniyeleri elden geçirdikten sonra eskiden yaptıkları gibi içerdeki taş parçasını deliğe doğru sürükliyerek kapatmışlar birbirlerine sarılarak bitkinlik ve yorgunluk yüzünden soğuk sıcak anlamadan yatmışlar ve uyumuşlardı. Kendilerine geldiklerinde ertesi günün sabahı idi. Yerde üşümüş ve uyumuş kalmışlar kendilerinde kımıldama cesareti yoktu. Kışlık uykusundan yaza çıkan mahluklar gibi canlı idiler fakat hiç bir yerleri hareket etmiyordu. Mağaranın kapısı batıya doğru olduğu için sabah güneşinin aydınlatmak veya ısıtmak etkisi yoktu. Bir ara uyanık duran felaketzedeler sanki ağızlarını mendille kapatmış ses dahi çıkaramıyorlardı. Nihayet hacı mırıldanmaya başlamış, Hüseyin'e neredeyiz diyebilmişti. İlk çağrı boşa çıkmıştı. Çünkü Hüseyin o ana kadar hala kulübede olduğunu kimin ölüp kimin yaralı kaldığını hayali içinde iken Hacı'nın üst üste neredeyiz mırıldanışı Hüseyin'i canlandırmış olacak ki kendine gelmiş mağarada olduklarını söyleyebilmişti. Bu ilk karşılıklı konuşma kendilerine güven getirmiş yattıkları yerde kol ve bacaklarını hareketlendirerek zorluyorlardı.

Nihayet kalkmışlar taşa yapışarak delikten uzaklaştırmaya çalışıyorlardı. Fakat faydasız, bu uğraşının yanlız onlara tek bir iyiliği dokunmuştu. Zira saatlerce uğraştıktan için uyuşukluğu gitmiş canlanmışlardı. Şu anda vücudunda ne bir uyuşukluk nede soğuk hissetmiyorlardı. Bütün bu gelişimle beraber taşın mutlaka çıkması gerekirdi. Yoksa aç susuz soğuk içinde mağarada uzun zaman direnmek mümkün değildi. Bunları düşündükçe sabırsızlanıyor kafesteki aslan misali taşı dişliyorlardı. Bir ara bitkin ve yorgun kaldıkları için biraz dinlenmek ve yeni bir

güç kazanmak umuduyla oturup düşündüler. Hacı şimdi manila olmalıydı diyordu. Hacı'nın bu sözü Hüseyin'i düşündürdü, evvelce anlattığım gibi Hüseyin senelerce ermeni usta Simon'un yanında çalışarak demircilik sanatını öğrenmiş ve usta olmuştu. Bu işin zorla olmayacağına göre ustaca bir kolayını bulmak gerekir diye kendi kendine düşündü. Hemen yerinden kalkarak delikteki taşı tetkik etmişti. Oturan arkadaşı Hacı 'ya korkma kolayını buldum dedi. Hacı bu sözü duyar duymaz yerinden ümitle kalktı. Çünki Hüseyin'in ustalığına inanıyordu. Hüseyin etrafını dolaşıp iki yassı ve bir ucu keskin taş parçasını bulup birisini Hacı'ya uzattı. Şimdi bu alt tarafı mağara içine doğru yükselen delikteki koca taşı geriye çektiğimiz de bu yükseklik toprak taşın geriye gelmesini engelliyor. Şimdi elimizdeki bu ucu sivri taşlarla toprağı kazalım, toprak bu tarafa meyilli hale gelince tek bir kolla taşı yuvarlayabiliriz dedi. İşe başlamışlardı. Böylece bu kaya parçasının delikden uzaklaşmış dışarıya çıkdıklarında güneş bir hayli ilerlemişti.

İkinci günün yolculuğunda ilerleyen felaketzedeler dağdan dağa tırmanır, iniş yokuş çıkarken bazen oturup dinlendikten sonra tekrar devam ediyor fakat gittikçe yorgunluk yüzünden ümitsizliğe düşmüşlerdi. Karşıda görülen karaltıya gözleri takılıp kalmışdı. Bu karaltı bazen dağılıyor, bazen de toplanıyordu. Canlı hayvan olduğunu anlamışlardı. Bununla beraber kuşmu, kurtmu tanımaları imkansızdı. Zira her tarafı örten kar'ın beyazlığı dolayısıyla etrafa yayılan fazla ziyadan gözleri müteessir olmuş nezle, kanlanma, ağrı hasıl olmuştu. Onun için karartıları tanımak mümkün değildi. Tam bu sırada kurtlar ulumaya başlamıştı. Kurt olduklarını anladılar. Çünkü kış odalarında dinledikleri kurt hikayelerinde kışın karlı zamanlarda 'aç kalan kurtların ulumalarını yollarda yolculara saldırdıkları ve hatta parçaladıkları vak'a idi. Şimdi silahsız ve hatta ellerinde sopa bile yoktu. Kurt saldırılarına karşılık mücadeleden yoksun haliyle ne yapabilirdi. Hele gece karan-

lığında kurtların biri bin olacak kadar azgınlaşacağı gerçekti.

Akşam yaklaşıyordu, felaketzedeler bilmedikleri bir dağın içinde oldukları halde geceyi elbette bir kaya dibinde geçirmekten başka yapacakları kalmamışdı Kendileri yürüdükleri gibi' bazen ulumaya devam eden kurtlarda onları takip ediyorlardı. Tehlike yakındı, nihayet ansızın üstü karla örtülü fakat güneşin vurduğu güney cephesi yüzündeki karı erimiş duvara rastlamışlardı. Bu bir yayla evi idi. Felaketzedeler hemen etrafı dolaşarak kapıyı aradılar, ancak her taraf karla kapalı yalnız ön duvardan başka bir şey yoktu. Duvarı delip içeriye girmek üzere işe başlamışlardı. Bu evin yarısı karla dolu olmasına karşın yinede onlara yetecek kadar barınabilecek yer vardı. Bununla beraber biraz yakacak ve ateş ocağıda olduğu gibi duruyordu. Yalnız duman çıkacak baca üstünü bir yassı taşla örtmüşlerdi. Açmaları gerekirdi.-Bu işde zor olmadı. Sıra ateş yakmaya gelmişti. Hüseyin ermeni Simon'un yanında öğrenmiş çelikden iptidai şekilde bir çakmak yapmıştı. Bu çakmak tırpanın sırt kısmından ve buna benzer çelik bir demirden yapılıyordu. Çakmak ve kıvılcım veren taş vardı. Ne yazık ki hazırlanmış tutuşacak kav yoktu. Ne yapıp nasıl edeceklerini düşünerek birbirine soruyorlardı. Gerçi kurtlar etrafta görünmüyordu. Yinede karanlıkda baskın yapmaları ihtimali vardı. Ayrıca geceyi keçe-ve kilimsiz bu soğuk evde geçirmek yerine her şeyin hazır olduğu yalnız kıvılcım olacak kav yokluğuna bir çare bulmalıydılar. Hüseyin orada toplu halde duran yakacağa bakınca içinde diken parçaları gördü. Hemen bunları ayırdı. Yaprak kısmı pek kuru olmakla beraber yinede onlardan istediğini çıkarabilirdi. Birkaç yaprağı koparak avucunda ezdi. Ezince pamuk haline geliyordu. Nihayet ezme işi bitince bir ara koynunda sıcak yere bıraktı. Bir saat bekledikten sonra kıvama gelmişti. Bir parçayı koparak çakmak taşının üstüne koymuş taş ile birlikte sol elinin baş ve şahadet parmakları arasında sıkıştırarak tutmuştu. Çelik demirin yassı yüzü çelik taşın keskin

ağzına hızlı hızlı sürttürmek üzere vurunca taşdan çıkan bir sürü kıvılcım pamuk haline soktuğu çalı yaprağına değince ateş almıştı. Artık ateş yanıyor felaketzedelerimiz korku ve soğuktan korunmuş geceyide böylece geçirdiler.

Sabah olunca yolculuk yine başladı. Bu kez ellerine birde değnek almışlardı. Kurtlara karşı kendilerini savunabilirlerdi. Fakat açlık başlamış oldukça takattan düşmüş bu dağ yerinde ölümle karşı karşıya oldukları kesindi. Yolculuğun bu üçüncü gününde açlık, yorgunluğa rağmen kurtuluş ümitleri-ile yola devam etmişlerdi. Ne varki ayaklarını güçlükle kaldırıyorlardı. Sürüne sürüne yol almak mümkün değildi. Öyleye kadar ancak bir kilometre kadar yol aldıklarında bir kaynağa rastlamışlardı. Çermik suyuna benzer sıcaklıkda olduğundan bu nemli hava yüzünden bir dönümlük yerde kar erimiş toprak kurumuştu. Felaketzedelerimiz günlerdir görmedikleri bu küçük kara parçasına imrenerek hemen yüzü koyun yatmışlardı. Öyle güneşinin sıcaklığı katkısıyla uzanmış, olduğu gibi saatlerce dinlendiler. Bir türlü kalkmak istemiyorlardı. Artık açlık yüzünden gözlerine uyku da girmiyordu. Şu anda ne bir ses ne de bir korku duymuyorlardı. Yalnız açlıkla mücadele tek düşünceleriydi. Yerlerinden kalkmış bu kara parçası üstünde bir şey yiyebilmek ümidiyle dolaştılar.-İlk akla gelen kurbağa veya benzer bir şeydi. Akıp giden şu küçücük kaynar suyun akıntısını ararken ilk baharda yeni yeni filizlenen kuzu kulağı ve buna benzer otları kopararak yiyorlardı. Artık etrafta yeşermiş ne varsa hepsini toplamış yemişlerdi. Azda olsa midelerine birşeyler girmiş kendilerine gelmişlerdi. Fakat göz ağrısı hala devam ediyordu. Bununla beraber bir an önce islam halkın bulunduğu yere kavuşmak ümidiyle tekrar yolculuğa hazırlanmışlardı. Bu kez yönlerini güneye çevirerek yakında bir köy bulmak amacıyla yürüdüler. Açlık onları takatten düşürmüşdü Ermenilerin yıkıp yaktığı köylerde yiyecek bulabilirlerdi. Gerçi daha evvel geçtikleri köydeki katliam faciası yüzünden hiç bir köye uğramamak gereğiyle

dağın ortasına kadar ıssız yerleri tercih etmişlerdi. Fakat açlık galebe ediyor onları zorluyordu. Mutlaka bu ıssız ve her tarafı karla örtülü ümitsiz yerden kurtulmaları gerekirdi. Bu amaçla yürüdüler. Gittikçe dağın eteğinden adım adım ovaya doğru iniyorlardı. İniş aşağı yürüdükce kolay oluyordu. Ovadaki kar örtüsü içinde köyleri görmeleri gerekirdi. Ne yazıkki gözlerindeki halk arasında (Karık) denilen göz hastalığı hala devam ediyor, uzağı göremiyorlardı. Halbuki hava açık ve güneşliydi. 300 metreden daha uzağı sisli gözükürdü. Vakit öğleden sonra idi. Bulundukları yerinde güneşe karşı olması yüzünden kar yumuşamıştı ve batıyordu. Karşıda kara parçasına benzeyen birşey görmüşlerdi. Bu görüntü bazen bir kara bulut gibi bazen kara parçası ve bazende ormana benzer şekillere giriyordu. Gittikçe yaklaşıyor, yaklaştıkca şekil değiştiriyordu. Nihayet orman olduğunu anlamışlardı. Az sonra ormanın içine geldiklerinde dünyaları değişmişti. Bu birkaç günlük yolculukları sırasında tabiatın çeşitleriyle karşılaşmışlardı. Köyü bulmak isterken, şimdi ormanın içinde teessür içindeydiler. Bir yanda ormandan çıkmak isteği öbür tarafta bir ağaç oyuğu bulmak ümidi üzere çaresizlikler içinde iken karşılarına bir tarafı çökmüş hayvan barınağı çıkmıştı. Gerçi yarısı çökmüş geri kalan cepheside tamamen açıktı. Yinede üstü kapalı bu harabe işlerine yarıyordu. Her şeyden önce yakacakları istediğinden fazla idi. Hemen ateş yakılmış ısınıp ıslanan yerlerini ateşin karşısında kurutuyorlardı. Ya açlık için ne yapmalıydılar ? Hacı yerde paslı paslı kalan tenekeyi evirip çevirip baktı. Bu daha evvel çobanların işinede yaramıştı. Burada süt kaynatmış, et pişirdiklerini hayal ediyordu. Hüseyin tenekeyi Hacı'nın elinden almış, içine koyduğu kar'ı eteşte eritiyordu. Su haline gelen kar yavaş yavaş kaynamaya başlamıştı. Şimdiye kadar ne olacağını düşünmeden yapılan bu çalışma sonucu kaynayan sudan bir çorba yapmak düşüncesine kapıldılar. Oysa çorbaya malzeme gerekirdi. Yapacak sudan başka birşey yoktu. Sağı solu aramalarında duvarda çakılı bir

keçi boynuzu görmüşlerdi. Ateşden yaktırarak keskin taş parçasıyla rendeliyorlardı. Boynuzlardan çıkan un gibi maddeyi kaynayan suya koyuyorlardı. Nihayet bu kémik unundan yapılmış tuzsuz çorbayı içmişlerdi. Geceyi ateş yakmak boynuzdan un çıkarmak ve birazda yatarak geçirdiler. Ertesi gün hava aniden değişerek karla karışık yağmur yağıyordu. Artık felaketzedelerin bu harebe hayvan kömünde kalmaktan başka bir seçenekleri kalmamıştı.

Yağış üç gün üç gece devam etmişti. Felaketzede yolcuların bu müddet içinde boynuz ve kemikten çıkardıkları kemik unu ile avunurlardı. Yakacak odunları çoktu. Üstüde kapalı olduğundan yağış ve soğuk tesir etmiyordu. Üçüncü günün akşımında Hacı ansızın sancılanmış áteşler içinde idi ve sayıklıyordu. Hüseyin sabahın erken saatlerinde kalkmış dışarıya çıkmış, yumuşamaya başlayan kar'a bısıyor, batıp batmadığını yokluyordu. Oysa kar batıyordu. Bu ümitsizlik her yönü ile başlamış, kurtuluş çaresini kapatmıştı. Tekrar Hacı'nın yanına dönerek Hacı'yı yattığı yerde eliyle yokladı. Nabzı hızlı hızlı atıyor, ateşi hala fazla görülüyordu. Bununla beraber Hacı'nın bir an önce bir şenliğe götürerek kurtulabilir düşüncesinde olduğundan hemen buradan tekbaşına ayrılması gereğini duydu. Zira bulundukları köm mutlaka bir köye yakındı. Tekrar son bir defa daha Hacı'yı yokladı. Başını kaldırarak kendisini soruyordu. Hacı gözlerini açmış bakıyor, söylediklerini anlayarak başıyla git işareti veriyordu. Hacı henüz çok genç ve astarşin hadisesinde şehit edilen iki büyük kardeşinin verdiği ıstıraptan hala kendini toparlamamıştı.

Hüseyin, ayağa kalkmış tekrar Hacı'ya dönerek korkma inşallah hemen köyü bulur seni kurtarırım diyordu. Ormandan kayboldu, bir ara karla karışık yağmur durmuştu, fakat az sonra tekrar fırtınaya benzer yağış başladı. Hava kararmaya başladığı için Hüseyin artık hiç bir yeri göremiyordu. İniş aşağı sırtını kuzey rüzgarına verdiğinin bilinci içinde yürüdü. Yürümekten dolaşmaktan bitkin haldeydi. Artık karanlık geceye kalmıştı. Bir yere gitmek mümkün

değildi. Kendini ulu bir meşe ağacının oyuğuna sokmuş olarak gelecek sabahı bekliyordu. Arasıra köpeklerin havlaması sesini duyuyor bir köyün yakında olduğunu pekala anlıyordu. Bununla beraber bulduğu ve oturduğu yerden çıkıp gitmeyi tehlikeli sayıyordu. Çünkü yağış ve karanlıkdan köyü bulmazsa sığındığı bu ağaç oyuğunuda kaybedecek korkusunda idi. Bir ara bulunduğu yerde uykuya dalmış aniden yerinden sıçrayıp durdu. Hayretle önünde duran tilkiye baktı. Çünkü o uykuya girince bir tilki yüzünü tırnaklamıştı. Tilki ile iki metre mesafede idi ve tilkiye baka baka duruyordu. Tilkide ona bakarak yerinden ayrılmıyor bu iki düşman birbirine bakmaktan başka şimdilik bir kötülük yapmıyorlardı. Hüseyin her uyku sırasında tilkinin yüzünü okşarcasına tırnak atmasında hemen uyanıyordu. Bu hal sabaha kadar devam etti. Sabahleyin tilki uzaklaşmış Hüseyin ise uykuya girmişti. Rüzgar ve yağış yerini tatlı bir havaya bırakmıştı. Yakın köyde oturan köylüler odun kesmek için ormana gelmişlerdi. Gelenlerle beraber köpekde vardı. Bir ara köpeklerin bu meşe ağacının etrafında koklaşıp havlamalarından ağaç kesmekte olan köylüler tarafından Hüseyin bulunmuş ve dışarıya çıkarılmıştı. Ne varki Hüseyin'de açlık ve yorgunluk yüzünden artık can çekişir olmuştu. Ağzından ilk çıkan (harabe kömde arkadaşım var, hastadır.) sözü olmuştu. Köylülerden bir kısmı Hüseyin'i köye götürürken bir kısmıda Hacı'nın bulunduğu harabe köme gelmişlerdi. Hacı hala yerde ve baygındı. Köylüler alıp getirmişler ve iki felaketzede gerekli tedavi ve bakımı yapmış, yeniden hayata kavuşturmuşlardı. Bu köy ermeni katliamından kurtulan orman içi bir islam köyü idi...

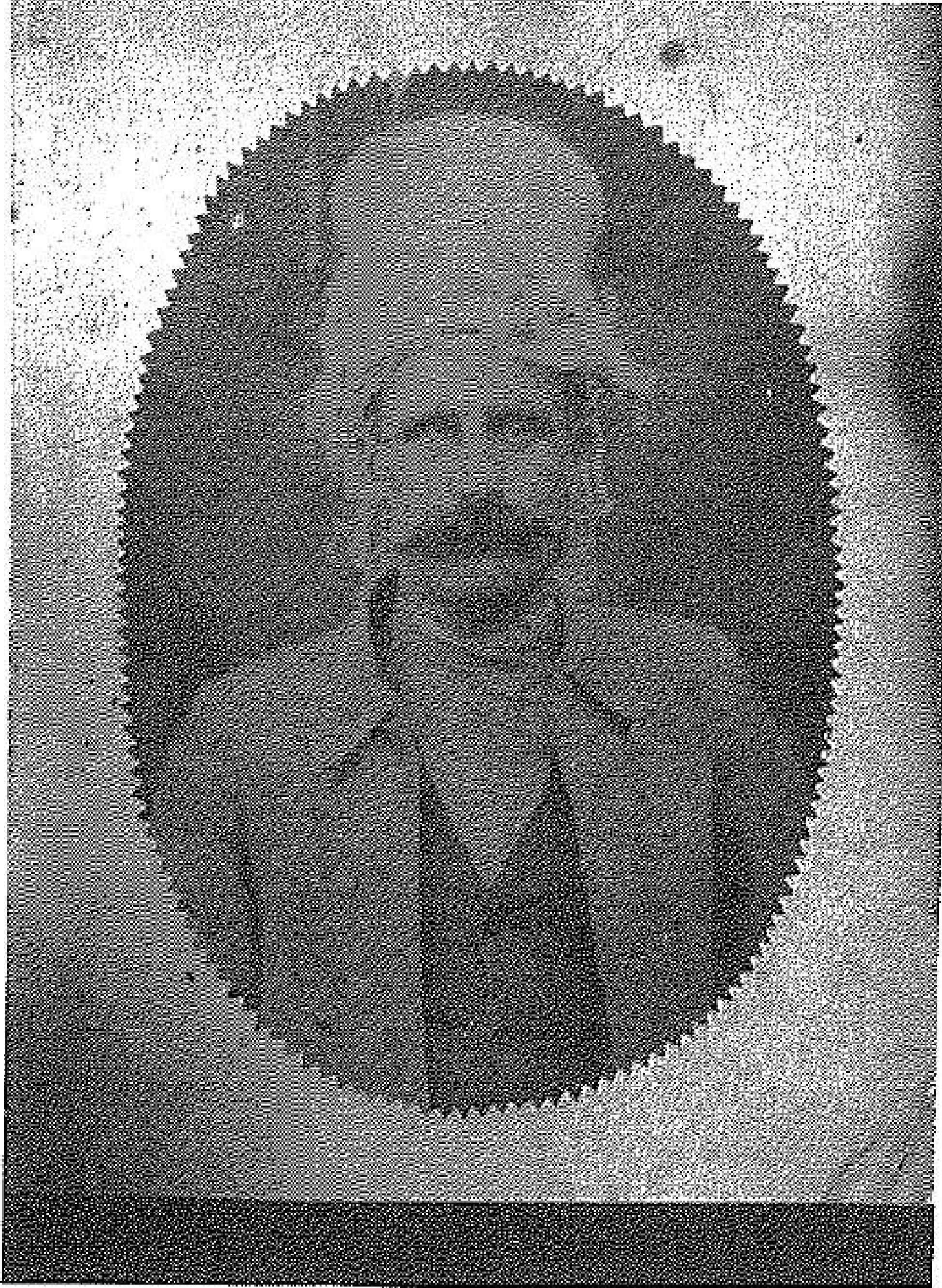
İÇMELER KÖYÜ

Astarşin hadisesinde açıkladığımız gibi, Haydar fidye karşılığında Rus kumandan yardımcısından geri alınmış, Ali ise Hatice kadının yardımı ile kurtarılmıştı. Artık bu iki genç iki aile ocağının tek direği ve dayanağı idi.

Faciadan sonra müslüman halk ermeni çetecilerden

ürkmüş ve kaçıyordu. Varto'da olduğu gibi, Tekman ve Hınıs'ta da müslüman köyler ermeni çeteciler tarafından basılıyor, cinayetlerin ardı arkası kesilmiyordu. İşlenen cinayetlerin hesabı sorulmuyordu. Hatta bazı Rus kumandanları ermeni canilere göz kırpar sırtını okşuyordu. Müslüman halka gelince silah arama bahanesi ile, kasıp kavuruyorlardı. Bu sırada Güzelken-köyünün etrafında Rus ablukası kaldırılmış, köy halkı yakın köyde toplanan İçmeler köyüne iltica ederek topluma karışmışlardı. Ancak; ermeni çetecilerin yanında Rus askeri olduğu halde, bu köye baskınlar yapıyor, firardaki (Ali ile Haydar'ı teslim edin diyerek) evleri arıyor, halka işkence yapıp kız ve kadınlara sarkıntılık yapıyorlardı. Yine böyle bir baskında kadın ve kızları çekiştirip zorla kaçırmaları müslüman halk ruhunun kabul etmediği bir değişiklikle kaynayıp çalkalıyarak coşturmuştu. Ermenilerle çatışmaya başlamışlardı. Bu çatışmada İbrahim oğlu Rıza ve Şemsi köyün içinde, köyün dışında da ermeni çetecilerin açtığı ateş sonucu 4 kişi vurulup ölmüşlerdi. Kumandanların emri olmaksızın Rus askeri ermeni çetecilerle köyde yarattığı bu iğrenç olay kuruntusundan ürküp korkarak olay yerinden çekilip gitmişlerdi. Fakat ermeni caniler hala rast gele ateş ediyor, evleri yıkıp yakıyorlardı. Ali ile Haydar saklı olduğu yerde köy halkının selâmeti için, şimdiye kadar ortaya çıkmamıştı. Artık bıçak kemiğe dayanmıştı ve ortaya çıkıp köyü ve insanları kurtarmak gerekiyordu. Nitekim saklandıkları yerden çıkmışlardı. Bir nefsi müdafaa idi. Bu sırada iki mülüman genç ile ermeni çeteciler arasında amansız bir mücadele başlamış, bu kızıl kıyamet felaketli anlar geçiyordu. Köy halkı kadın erkek baltaları ile, bıçakları ile, kazma ve sopaları ile ermeni canilerin üstüne yürüyorlardı. Nihayet ermeniler ölü ve yaralılarını alarak köyü terk etmiş Varto'ya götürerek halkı isyanla suçlamışlardı. Ermeni baskınından kurtulan müslüman halk ölülerini defn etmiş yaralıları sarmıştı. Ancak ermeni çetecilerin büyük bir kuvvetle tekrar köyü ablukaya alıp, baskın yapacakları muhtemeldi. Bu iti-

Astarşin Olayında Kurtulan Ali D. T. 1887 Ö. T. 1963

barla halk İçmeler köyünü boşaltarak Hınıs ilçe köylerine gitmek üzere hemen göçe başlamıştı. Güzelkent köyü halkı İçmeler köyünden Yarlısu köyüne konakladılar. Yarlısu Bingöl dağının güneyinde dağın yarığı ve dere içi bir köydür. Köyün etrafı kayalık ve küme küme ormanla kaplı idi. Firardakiler burayı barınmasına müsait olduğundan tercih etmişlerdi. Öte yandan ermeni çetesi Varto'da Rus kumandanlarına ihbar yağdırarak firardaki Ali ile Haydar'ın Yarlısu'da kaldıklarını Rus Ordusunun aleyhinde casusluk yapacaklarını ifade ediyorlardı. Ermeniler bu iki gencin

kendileri için engel saydıklarından mutlaka temizlenmesi gereğine inanıyorlardı. Güzelkent köyünün yaşlı adamları Muhtar Hasan ile birlikte Hınıs ilçesindeki Rus Kolordu Kumandanına duruma müdahale etmesi için bir dilekçe hazırladılar. Dilekçe ermenilerin Osmanlı Hükümetine karşı isyan ettiklerini Hükümetin asayiş kuvvetleri ile çatıştıklarını baskınlar düzenleyerek suçsuz, günahsız görevli devlet adamlarını katlettiklerini, kendileri gibi müslüman halkında zamanın hükümetine karşı isyan etmediği ve dolayısıyla eylem ve fikirlerine katılmadıkları için bu yüzden mağdur olduklarını iftira ve yalanlarla suç isnat ettiklerini mal ve can güvenliğinin kalmadığını, astarşin hadisesinin iftira tezgahlarından nasıl oluşturup meydana getirdiklerini teker teker sıralamışlardı.

Hınıs Rus Kolordu Kumandanı dilekçeyi tercüme ettirerek okumuş, dilekçeyi verenleri teker teker yemin ettirerek yazdıklarının doğru olup olmadığını sormuştu. Doğru olduğunu yeminle teyit eden ihtiyarlara gerekli yiyecek ve giyeceklerin verilmesini söylemiş ve Varto Rus birlik kumandanına verilmek üzere, talimat yazmış, muhtar Hasan'a vermişti. Talimatı alan şikayetçiler ihtiyarlığına rağmen bir an önce Varto'nun Yarlısu köyüne yetişmek için dağ yolundan yola koyuldular. Çok iyi bilirlerdiki ermeniler Varto'daki Rus Birliğinin desteğinde köyü ablukaya almış, büyük bir facianın yaratılması olağandı. O gece sabaha kadar inanılmayacak şekilde ihtiyarlarımız yol alarak güneşin ilk köye gelen ışınları ile birlikte girmişlerdi. Köy akşamdan Rus birliği ve ermeni çeteciler tarafından sarılmıştı. Sabahın aydınlığından bütün köylü köy ortasında toplattırılarak Yarlısu Köy Muhtarı Memiş oğlu Miro'yu ateşte kızartılmış kızgın demirle dağlıyarak firardaki Ali ile Haydar'ın barındığı yerin açıklanmasını ısrarla soruyordu. Bu aslan parçası vatan evladı Miro firarların içindeki mağarayı bildiği halde tüm işkenceyi sinesine çekerek bilmediğinden direniyordu. Tam bu sırada ihtiyar kafilemiz köye girmişlerdi. İlk kar-

şılarına çıkan Rus nöbetçisine Kolordu Kumandanının verdiği talimatı uzatmıştı. Nöbetçi ihtiyorları kumandana götürmüştü. Talimat kumandan tarafından okunduktan sonra asker ve çeteci ermeniler köyü terk etmişlerdi. Ancak bu sükut hayaldan ibaretti. Zira ermeni çeteciler köylere baskınlar düzenleyerek yağmacılık ve müslüman öldürmelerine devam ediyorlardı. Müslüman halk Hınıs ilçesinin köylerinde toplanıyorlardı.

TEKMAN OLAYLARI

Rus istilası ile beraber gelen ermeni caniler yine Rus ordusunun ardısıra gideceğini anlamışlardı. Ancak gitmeden evvel son zehrini akıtmak için Hınıs ilçesindeki ermeni ordusu kumandanı Atranik Paşanın başkanlığında toplandılar. Gücünün yettiği kadar islam köylerinde soy kırımı yapmak kararına varmışlardı. Tekman, Hınıs ve Varto köyleri ermeni komitacılar aralarında paylaştırmış, parolanın verileceği bir günde her komite çetecileri kendi mıntıkasında müslüman köylere saldırarak toplu öldürmeyi gerçekleştirecekerdi.

Tekman ilçesi Hacı Ömer, aşağı ve yukarı Söylemez, Namet köyü, Meçütlü, Yemlik, Anık, Külli, Avzer Şakşak, Yukarı Çıkılgan, ,Aşağı Çıkılgan köyleri parolanın verildiği günde ermeni çetecileri tarafından sarılarak mal ve canları ile ateşe verilmiş, bütün çocuklar süngülenmiş yaşlılar ve kadınlar samanlıklara doldurulup yakılmış, gençler baltalarla parçalanmıştı. Çivilere asılmış ciğerler ve yürekler görülüyordu. Binlerce müslüman yekten öldürülmüşlerdi. Yalnız Yukarı Çıkılhan köyüne gelen ermeni baskıncıları köy muhtarı Mehmet Elek elindeki Osmanlı beşlisine sarılarak evine kapanarak karşı çıkmıştı. Bütün köy halkını öldürdükleri halde bir türlü bu kahraman vatan evladının hanesine yaklaşamıyorlardı. Zira muhtar Mehmet Elek evin dört cephesindeki duvarlarda delikler açmış, hangi taraftan gelirse-gelsin gelenleri öldürüyor, eve yaklaşmalarına müsaade etmiyordu. Nihayet mermileri bitmiş artık ermeni

canilerde bu durumu anlamış evin kapısına ateş ederek bu yiğit adamın hayatına son vermişlerdi. Halen sağ Varto'nun Tuzluca köyünde oturan Mehmet Işık bizzat bu olayın yüzlerce şahitlerinden biridir. Mehmet Işık o anda babasının eteğinden tutmuş 9-yaşında küçük bir çocuktu. Gözleri önünde o kanlı-sahneyi görmüş, babasınında öldürüldüğünü görünce ermeni canilerin arasına karışarak sonra kaçmış, yakın deredeki ulu bir ağacın dalları arasında saklanarak kurtulmuştu.

DIRBAN (ÇAYÖNÜ) KATLİAMI VE ELİF GELİN

Tekman ve Hınıs olaylarının paralelinde Ermeni Komiteci Dikran Başkanlığında parolanın gün ve saatinde Varto köyleri keza ermeni çetecilerce sarılmıştı. Bizzat Dikran çetesiyle Dırban (Çayönü) Köyünde halkı toplamış erkek ve kadınları birbirlerinden ayırarak topladığı yere gelmiş teker teker gözden geçiriyordu. Yanındaki ermeni çetecilerine-Mığrıç arkadaşınız maalesef şu ana kadar dünya evine girmemiştir. Şu anda kendisini evlendirmek vazifemizdir. Orada hazır bulunan Mığrıç'a toplanmış kadın ve kızları işaretliyerek kendine bir eş seçmesini söylemişti. Mığrıç beklenmedik bu piyango karşısında sevinçten şaşkına dönmüştü. Dikran elinin tersi ile Mığrıç'ı geri ittikten sonra kendisi kadın ve kızların arasında dolaşarak Elif gelini seçmişti. Ermeni çetecilerin Elif gelini çekiştirip götürmesi kadın ve kızların feryatları ve bu feryatları susturmak için dipçik darbesi inip kalkıyor. Çok hazin bir toblo ortaya çıkıyordu. Nihayet Elif gelini bir eve kapatmış ve yanına güvey olacak pis Mığrıç'ı bırakmışlardı. Mığrıç upuzun sırık gibi bir boyu, etsiz vücudu, kuru kemikten ibaretti. Bununla beraber çok sivri kafası ince ve uzun boynu küçük ve çukur gözleri koca burun ve kepçe gibi kulakları, yamuk dişler ve sarkık dudağı ile nesli tükenmiş bir mahluka benziyordu.

Mığrıç Elif gelinin yanına gider gitmez ilanı aşk yapmaktanda tereddüt etmedi. Elif gelin bir yan-

dan Mığrıç'ı tetkik ederken öbür taraftan indireceği darbenin yer ve zamanını düşünüyordu. Bu sırada Mığrıç'a soyunmasını söylemiş kendiside soyunuyormuş gibi oyalanıyordu. Nihayet Mığrıç'a istediği şekilde öldürücü darbeyi indirmiş ve işini bitirmişti. Şimdi kaçıp kurtulmayı düşünüyordu. Kapıya gidince dışarıda Mığrıç'ın ermeni arkadaşlarının olduğunu hatırlamış, kapıyı biraz daha sıkıştırarak tekrar damın içinden saklanmak için yer arıyor bir yukarı bir aşağı dolaşıyordu. Ateş bacası gözüne ilişmişti. Hemen bu oyuktan yukarıya doğru el kol yordamı ile tırmanmaya başladı. Evvela burada saklanmayı düşünürken gittikce yukarıya doğru dışarıyı görmüştü. Başını dışarıya çıkararak etrafı gözetledi. Şu anda kimse görünmüyordu. Artık Elif gelin dışarıda dağa doğru kaçıyordu.

Mığrıç'ın Ermeni arkadaşları kapıda beklemişlerdi. Fakat uzun süren ve Mığrıç'tan şüphelenen ermeniler kapıyı kırarak içeriye girdiğinde durumu öğrenmiş ve Elif gelini aramışlardı. Hemüz kar ve çamurlu olan bu yolda arkasında ermenilerin kovalaması Elif gelini gittikçe yoruyor nefesini kesiyordu Karşıda armut ağacı çadır gibi açılmış Elif geline umut veriyordu. Bu armut ağacına yetişip dalları arasında saklanabilir umudu ile yoluna devam eden Elif gelin ne yazıkki ermeni canilerin yaklaşması ile beklenen umut ışığı sönmüştü. Bu sırada ermeni caniler Elif geline hitaben-Herhalde damat Mığrıç'ı beğenmedin-sıra bizdedir diyerek istizahi bir dille Elif geline hitap ediyorlardı. Kin ve nefret duyguları kabaran Elif gelin kendini öldürerek düşmanın eline geçmemesini düşünüyordu. Bu arada yaklaşmakta olan ermenilere bakıyor birde tek umudu olmuş armut ağacına bakıyordu. Armut ağacının bir dalı yana doğru uzanmış sanki Elif geline kol uzatmıştı. Elif gelin belindeki nakışlı (kaşıng) yassı ipini çözdü-bu ip o sırada köy kadınları altı metre kadar uzunlukta elle nakışlı ve yassı örerek beline sararlardı Bu günkü yassı lastik uçkuru şeklindedir. Armut dalına bağlayıp boğazına atmıştı.Namusunu kurtarmak

Ermeni Olaylarını Anlatanlardan Küçük Tepe Köyünden
Ali Keşo D. T. 1874 Ö. T. 1984

için intihar seçeneği cani ermenilerin çakır keyfini boşa çıkarmıştı.

HINIS OLAYLARI

Tekman faslında açıkladığımız gibi, Mart 1918 tarihinde alınan karar gereği muayyen gün ve saatte ermeniler müslümanın soy kırımına başlamışlardı. Hınıs'ın Halefan, Barmasi, Yılpıs, Hınıs Merkezinde müslüman insanları tamamen öldürmüş yanlız Mirseyit köyünden Hasan ağa birkaç adamı ile silahına sarılarak kurtulmuşlardı. Öte yandan Hınıs köylüleri Bin-

göl dağının eteğindeki köylerde toplanarak kendini ermeni mezaliminden kurtulmak düşüncesi ile elindeki kırık dökük silahları ile bir kale oluşturmuşlar. Kara Molla, Necara, Alagöz, Başköy, Kosan, Suvara, köyleri Varto'dan gelen halk ve Hınıs köylülerinin halk yığınları halinde gelmişti. Ermeniler bu köylere tabur ve bölüklerle asker çıkardıkları halde halkın dirayeti ile baskın püskürtülmüş ve çok sayıda ermenide vurulmuştu. Neticede halk katliamdan kurtulmuştu. Sonuç olarak Doğu Anadolu'yu istila eden Rus ordusunun ardısıra ermeniler Erzurum, Erzincan, Bitlis, Muş, Hınıs, Plemur Hükümet depo ve ambarlarını ateşe verip kaçıyorlardı. Bu illerden hududa kadar uğradıkları köy ve bölgelerdeki müslüman halkı katliam (yok etme) etmiş, gebe kadınların karnını deşerek ceninlerini yere dökmüş, memedeki çocukları süngülere takmak, kestikleri insanların derilerinden cep yapmak, tenasül uvuzlarını keserek birbirinin ağzına vermek, duvarlara çivilerle çakmak zulüm ve şanaatını yapmış yüzbinlerceden fazla müslümanı öldürmüşlerdi.

ERMENİ EVİ

Ermeni meselesi ve Türkiye adındaki kitapta 21. sahif- Viskot R. des Koussans diyorki- Gerçekden Asya Köylerinde Ermeni köylüsü ile, Türk ziraatçısı arasında tam dayanışma vardır. Çok kere genç bir müslüman askere veya Mekkeye Hacca giderken aile ve eşyalarını ermeni komşusuna emanet eder. Ben Anadoluyu gezerken durum böyle idi. Ermeni Türkü öyle kopye etmiştiki kadınları Türk kadınları gibi, kapalıdır. Evleri haremlik ve selamlığa ayrılmıştır. Bundan dolayı iki ırk arasında geleneksel bir antipati (düşmanlık) yoktur. Türkler tarafından ermenilere yapılan baskı (1) yanlız Tahyün nehri kenarındaki İngiliz yazarlarının muhayilesinde vardır.(1) diyor. Bu yazarın birkaç satırdan ibaret yazısı beni ermenilerin geçmişteki yaşayışı, örf ve adetleri ile azda olsa açıklamalarda bulunma düşüncesine sevketti.

Tamamen cahil ve fakat çalışkan olan ermeni

köylüleri müslüman köylerinden çok zengin ve oturdukları yerleşim yerleri de verimli olmuştur. Tarih boyunca ermeni milleti toprağa bağlı ve sevgisi yüzünden çiftçiliğe önem vermişlerdir. Varto ilçe merkezi olduğu gibi yine Varto'nun Çayçatı, İlbey, Kaynarca, Onpınar köyleri ermenilerin meskün bulundukları yerlerdir. Çayçatı 300 hane 1500 nüfuslu büyük sayılı bir köydü. Çayçatı ve Kaynarca köylerindeki ermeniler Nalbant, kalaycı, demirci, marangoz, duvarcı gibi usta zenaatkardan başka köyde dükkancı, seyyar satıcı, hayvan tüccarına kadar ermeniler her nevi iş kolları ile donatılmış, şehir havasını andırıyordu. Ermeni çiftçisi 3 guruba ayrılmıştı. Birinci guruptakilere (Ampa), ikincisine (Yarı ampa) üçüncü gurup (Pçek) diye isimlendirilmişti. Tanımı şöyledir. Toprağın yanı şıra birinci guruptaki büyük çiftçi, 2(çörez) 2. guruptaki çiftçi 1(çörez) 3. guruptaki çiftçi yanlız bir çift öküzle iş görürlerdi. -Çörez- bir çift camuş ve önünde zincirlerle paralel bağlı bir çift öküz olarak çekime verilen isimdir. Daha doğrusu 4 hayvanın beraberce koşulup çekilen iştir. Bununla beraber nadas yapılırken 12 hayvanla çekilen kara pulluk işinde zengin aileler tüm bu hayvanları kendi evlerinden sağlarlardı. Diğer çiftçiler ise nadas işinde birleşerek ,iş yaparlardı. Koşulan 6 çift hayvanın her bir boyunduruğa bir (odak) bindirilirdi. Odaklar 12-15 yaş arasındaki erkek çocuklardan seçilirdi. Tüm bu sürücü odaklar beraberce ses çıkararak hoş bir seda meydana çıkarıyorlardı. Koşulu hayvanları gayrete getirir şekilde haydi yiğitlerim dediği gibi, müşfik sözlerle çalışmayı hızlandırır, yorgunluk yerine direnç veriyordu ve etraftaki diğer çiftçilerde bu sedaya katılarak çalışmayı hızlandırır moral alırlardı.

Her ermeni kapısında bir veya iki kağnı arabası bulunurdu. Oysa o tarihde müslüman köylü çiftçisinin köyünde bu kağnılardan ya bir yada hiç yoktu. Ermeni kağnısının tekerleklerinde demir halkalar asılı idi. Kağnı çalışırken bu halkalardan da nahmekeş müzik sesi çıkıyordu. Ayrıca terekeye yapışan çamur ve toz-

dan sökülüp dökülmesini sağlardı.

ERMENİ İNADI

Meşhur bir sözdür, Ermeni inatçı bir millettir. Küsünce barışmazdı. Kendi aralarında kıskanç ve rekabet vardı. Bu durum ölünceye kadar küs olarak devam edilmiştir. İş hayatında kafasına soktuğu işi her türlü engel ve eziyete rağmen sonuna kadar götürürdü. Köprü, değirmen, su kanalı, yol ve çeşme gibi köyde geçerli ve zaruri işlere önem verirlerdi. Bütün küskün olmasına rağmen bu gibi işlerde birleşerek iş başarmışlardır. Her köyde ibadet yeri bulunurdu. Kapısına büyük çanlar takılan bu ibadethaneler çanlar çalındığında etrafa kilometrelerce ses çıkarır ibadet zamanının geldiğini duyururdu. Bu ibadethaneye (der) diyorlardı. Senede bir kırk gün perhiz tutuyorlardı. Bu perhiz günlerinde et, yağ, yumurta gibi şeyleri kanlı sayar ve yemezlerdi. 40 gün sonunda Bayram yapar özellikle yumurta haşlıyarak çeşitli boyalarla boyadıktan sonra birbirine ikram ediyorlardı.

Ermeni kadını çok becerikli, bu becerinin yanı sıra çokta çalışkandı. Yazın yeşermeye başlayan dağ sebzelerinden her çeşidini toplar getirir yaş olarak yemek yapıp yedikleri gibi, kurutarak da kışın yemek yapmak için hazırlatırdı. Ayrıca muhitte ekilebilen sebzeyide yetiştirirdi. Karı koca olarak evlenenler ömür boyu ölmeyinceye kadar birbirine bağlı kalır, karı koca kötürümde olsa hiç bir mazeret kabul edilmeksizin yek diğerine boşanmaz ve bırakmazdı.

Ermenilerde her ailenin kendine göre has bir ismi vardır. Bu isimle biliniyorlardı. Kalo ailesi asfador ailesi gibi. Bu iki aile tanınmış ailelerdi. Çayçatı ermenilerinden Kalo ve Asfador ailesi birbiri ile rekabet halinde idi. Bir sene Asfador ailesinin ekini geçen seneye kıyaslanmıyacak kadar azalmıştı. Bu eksiği Kalo ailesi ve diğer halk duymasın diye geçen seneden kalma ambarlarındaki buğdayını harmana geceleyin taşıtarak sabah yeni mahsuldur diye ölçtürmüş ve Mültezimlere tekrar onda bir iş'ar vermişlerdi Toprağa gözü doymayan bu insanlar nerede iyi bir

toprak varsa oraya göz diker fırsat kollarlardı. Onun için, toprak sahibi ile komşusunun arasını bozdurarak birbirine düşürürdü. Taraflar mal ve can varlığını yok edince neticede o toprağı elde ederek istediğine kavuşurdu. Eğer Doğu Anadolu'da kan gütme töresi varsa bunun ilk alıştırmacısı ermeni usta olduğundan şaşmamalıdır. Bununla beraber müslüman halkının mezhep ve tarikatını inceler dini duygularını kabartır, kitaplar yazar müslümanları birbiri ile uğraşmalarını kışkırtır. Doğu, batı diye Türkiye'nin doğusunda yaşayanların ayrı bir ırk olduğunu önerir ve mesnetsiz gerekçeler gösterip zaman zaman isyanlara kadar varan vahim olayları hazırlamışlardır. Menfaati uğruna yapılan sinsi emelleri yanında dış görünüşte islamlarla gayet dostca ilişkileride olmuştur Erkek çocukları için islamlarla kirvalık tutmuşlardır. Tuttuğu islam kişiyi evine davet eder, dostluk kurardı. Ermenilerde sünnet olmadığı için oğlunun evlendiği günde kirvayı evine davet eder güvey olduğundan ertesi sabah bir merasim tertiplenir, bu merasimde güvey kirvasının olduğu kişinin elini öper böylece kirvalık yapılmış olurdu. Kirva olduğu islamın mal ve canına gerçekten yan gözle bakılmıyordu ve kirvanın kızı ile evlenmiyordu.

VARTOLU BABA DILO ve ERMENİ KİRVA

Baba Dılo Muş'un Evran köyünde tuttuğu ermeni kirvanın evine senede birkaç kere gider misafir kalır yer içer dönermiş. Günlerden bir gün Baba Dılo bu ermeni kirvanın misafiridir. Her zaman olduğu için ev sahibi ermeni evine bitişik harmanında gece çalışmak üzere dışarıda imiş. Baba Dılo ermeni kirvası kadınla ev damında yanlız ve ayrı ayrı yatakta yatıyormuş. Yattığı evin bitişiğindeki ahırın bir kapısı tam evin içinde ve kaldığı o gece ahırdaki hayvanlardan bir dana geze dolaşa açık kapıdan süzülerek Dılo ile Ermeni kadının yattığı yere kadar gelmiş ve ermeni kadının başındaki yazmasını ağzına alıp çiğnemeye başlamış. Kadın uyanıp yazmayı çiğnemekte olan danadan almak üzere, danayı kovalamaya başlamıştır.

Dana ahırın kapısından tekrar ahıra giderken kadında peşinden gidiyormuş. Oysa ahırın bir tarafından evvelce buğday kuyusu olduğu ve bir gün evvelde bu kuyu kapağını açıp yeni mahsulünü doldurmak için hazırlandığını kadıncağız bilmiyormuş. Nihayet bu kuyuya düşmüş ve bu sırada yatmakta olan baba Dılo'dan düştüğü kuyudan çıkarmasını istemiş. Dolayısıylada Baba Dılo'da karanlıktan kadının sesine doğru giderken kendiside kuyuya düşmüş. Zamanın usulüne göre çıplak vücutla yattıklarından kuyudakiler birbirine yapışıp çıkmasınıda istemediğinden bu iki insan kuyuda bir ara çırpınıp dururken nihayet kadın harmandaki kocasına bağırarak imdat istemiş. Ermeni kocası elindeki feneri ile içeri gelip, durumu görünce kendi kendine misafir baba Dılo'nun karısına sarkıntılık ettiğini anlamına varmış ve belindeki kamasını çıkararak baba Dılo'ya saldıracağı sırada kadın - aman ne yapıyorsun o suçsuzdur - diyerek olayı anlatmış isede ermeni inanıp inanmamasının düşüncesi içinde kalmış ve orada duran danayı yere yatırıp kesmiş karnını yarıp içinde ki yazmayı görmüş ve rahatlamıştır. Evvela karısını sonra baba Dılo'yu çıkararak baba Dılo'dan özür dilemiştir. Ermeni ile müslüman halk arasındaki bu güven neden bozuldu. Devletin hadiselere anında müdahale edememesi, eğitim yapılmadan hürriyet fermanı çıkarması sonucudur ki işler karışmaya başlamıştır. Yaşlı kimselerin anlattıklarına göre Hürriyet Fermanı çıktıktan sonra bunu anlamayan cahil ermeni vatandaşları yolda yürüyen bir ağanın anında yolunu tutmuş, bindiği küheylanından indirerek birazda benim olsun demesi yüzünden çok kanlı olayların meydana geldiği vakıadır

Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi kendinden düşürmek isteyen Avrupa devletleri ve Rusya Ermeni meselesini 1885 tarihinde ilk olarak ele aldılar. Yazılar yazıldı, yayıldı. Ararat dağları hatırlatıldı. (Ararat Ağrı dağıdır) Buraların tarih boyunca ermeni yurdu olduğu teyid ediliyordu. Böylece Ermeni, Kürt, Türk diye kışkırtmalar yapılıyordu. Ermenilerin milli hislerini tahrik ederek Türkiye'de bir ermeni meselesini icat etmişlerdi. Bundan sonra artık komiteler

kurulmuş, Ermeni gençleri buralarda yetiştiriliyor ve Türkiye'ye gönderiliyordu.O zamana kadar Türkiye'deki Ermeni genci kendi işi ile meşgul ve halinden memnundu. Gelen bu komiteci gençler geze dolaşa buradaki ermeni gençliği amaçları doğrultusunda eğiterek hemen hepsini güzel söz söyleyebilmek hastalığına düşürdüler. Artık düğün, vaftiz ve cenaze gibi dini ve iştimai merasimlerde 5-10 ermeni genci bir araya gelince içlerinden bir kaç hatip çıkar ve mutlaka nutuk atardı. Bunların hepsinin ve en mühim düşüncesi tesirli bir hatip olmak düşüncesinden bulunmuştur. Kendini birer Piero zanneden bu hatip gençlerin pek çoğuda milletin hakiki ihtiyaçlarını bilmediklerinden onları dinleyen dinleyici ermeniler bile rahatsız olurdu. Bir çok aileler bu hastalığa düşen çocukların iş ve gücünden geri kaldıklarını aile otoritesinin bozulduğu düşüncesine düşmüş ve istiklal için propagandaya hız ve yön vermişler, Türklerle bir arada yaşayan masum ermeni halkına dini şuurla beslenen siyasi vè milli şuur telkin etmeye başlamışlardı. Fakat en son bu gençler silahlı eyleme yönelterek ailelerine baskı yapmışlar ve onlarıda bizzat ve zoraki bir şekilde Hükümete ve Müslümanlara karşı isyan etmeye muvaffak olmuşlardır. Ermeni zengini terör odaklarını hortlatma ve barınma yerine geldiğinde devletin terörle mücadelesi zorlaşmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇİLEM

Bazen kişiler yaşlarını bilirlerken, tarihteki önemli olaylardan esinlenerek ortaya çıkarırlar.Bazı insanlarda hayat hiyayesine kadar beni bu tarihte dünyaya getirdi diyerek anlatmaya başlamışlardır.

Bu fakirane 1931 yılında Mart, Nisan ayları ara sında Varto'nun Güzelkent köyünde bu fani dünyada gözlerimi açtım. Babam oğlum geç askere gitsin diye beni altı yaş küçülterek 1937 doğumlu nüfusa kayıt etmiş. Büyük Atatürk'ün özentisi içinde ismimi Kemal koymuştur. Ancak, annem hamile iken Şeyh Ali adındaki hocaya muska yapılmış, inançlarına göre bu muska

sayesindedirki sağ selamet dünyaya gelmişim. Bir sene sonra Şeyh Ali varlığımdan haberdar olunca kendisinin okuyup üfürdüğünden hayatımın sigortası olduğunu söylemiş, kendi isminin konulmasını önermiştir. Böylece Ali Kemal olarak hemüz bir yaşında iken isim tashihine uğradım. Ayrıca halk arasında bana (Hacik) lakabı takılmıştı. Bu da zamanın inancına göre ermeni oğlanların ismi olduğu için müslümana takılırsa her türlü kaza ve beladan kurtulacakmış ! On yaşına kadar bazen Ali Kemal bazen (Haçik) diye çileyi doldurdum.

Ailenin tek bir erkek evladı olduğum için haddinden fazla şımarık büyütmüşler. Hatırladığım kadarıyla tatlı ve tatsız geçmişimi yazarken okuyucularımdan tatsız anılarım için özür dilerim. Zira bu hayat hikayesi zinciri arasında iğrenç halkalar olduğu gibi ölümle burun buruna gelen halkalarda vardır Bunların yanısıra karamsar olmayacak başarılı olanlarıda.....

Yukarıda şımarıklığımdan bahs etmiştim. Oysa şımarıklıkdan da öteye "gen almaz serkeş at misali" koşup eğleniyordum. Hiç kimseye hesap verir korkum yoktu.

Bir komşunun yetişkin kızı çeşmeden su getiriyordu. Susamıştım, su istedim. Kızcağız kovayı yere indirerek içmeme müsaade etti. Dudağımı kovaya dayamış kana kana içtim. Sonra kovanın içinde burnumu silkip savuştum.

Evi evimize yapışık komşumuz Kamer vardı. Onunda tek erkek oğlu ve ismide Kamer koymuşlar. Bu kamer'le aynı yaşlarda idik. Halim salim bir çocuktu. Oysa ben onuda kışkırtır, eylemlerime ortak ederdim. Bu ailenin Kamer'den başka iki büyük biride küçük henüz bir yaşında kızlarıda vardı. Küçük kızı ortanca ablası tarafından eğlendiriliyordu. Bazen evin önünde duran kağnı arabasının üstünde otururdu. Ben kolladığım için daha evvel bu kağnı altında saklanır kızcağızın tahtalar arasında açık olan baldırlarına iğne batırarak bağırtırdım. Ne olduğundan haberi olmayan annesi aniden kapıdan çıkar mürebelik yapan

kızına çıkışıyordu. Bu muzipliği kaç kere yaptığımı bilmeyorum, fakat bir gün yakalandım. Bu aileye neler çektirdim neler. Dış kapısının zincirini bağlar içinde mahsur kalırlardı. Sonunda ev sahibi Kamer babamın isteğiyle her iki evin arasındaki ortak duvara delik açmıştı. Mahsur kaldıkları sırada bu delikten evimize bağırır yardım ister dururdu. Aslında kamer başka köylerden olup bu köye babamın yanına ortakçılığa gelerek uzun süre uyum sağlamış, duruyordu. İri yarı biriydi. Çok çalışır namuslu yaşlı tecrübeli bir çiftçi olduğundan babamın iltifatını kazanmış, kendisine araziden iki üç parça icarsız verilmişti. Kendi şahsi işlerinde de çalıştırmıyordu.

KERMEŞ

Köyümüze nereden geldiği bilinmeyen yirmi yirmibeş yaşları arasında Kermeş lakabıyla isimlendirilen manyak bir kişi vardı. Biz çocuklar peşine takılarak Kermeş, Kermeş diye kızdırıyorduk. Kermeş insanların korkusundan karanlıkta saklanır, dolaşmaz, baykuş gibi her gördüğünden ürker kaçardı. Ençok benden huylanır, beni görünce iri iri taşlar atar, kovalardı. Aslında zavallı Kermeş'i saklandığı yerlerde bularak ispiyonculuk ederdim. Bir gün üç metre yükseklikte olan duvarın dibinde oturduğum sırada Kermeş üstüme doğru kocaman bir taş yuvarlanmıştı. Sırtını iyice duvara vermiş, kafasınıda aynı şekilde dayamış olacakki koca taş bacaklarımın arasına düşerek parçalandı. Bomba misali etrafa yayıldığından beni yaralamıştı. Mutlak bir ölümden kurtulduğum için annem adak adamış, oruç tutmuştu. Bu olaydan sonra Kermeş köyü bırakıp kayıp oldu.

ASKER VE FİRAR

Birgün evimize misafir gelenler şöyle bir olay anlatmışlardı. İki komşu köyün çobanları sürüleri birbirine yaklaştırarak, eylenme tertip etmişler, oyunun ismi-Firar ve asker-Çobanlardan bir kaç tanesi asker bir kaçıda firar rolünü oynuyordu. Sonunda asker firarlara galip gelmiş, yakalanan firardan bir

tanesini istizvap ettikten sonra suçlu bularak idamına karar verilmiş. Armut ağacına şakadan asıldığı sırada aynı anda kurtlar koyun sürülerini birbirine katmışlardı. Ani heyecanla kurtları kovalayan çobanlar neden sonra armut ağacına döndüğünde zavallı çoban çoktan ölmüştü.

Bu olay köyün içinde dillerde geze dolaşa dursun ben hemen köyün çocuklarını topladım. Meseleyi anlatarak aynı oyunun oynanmasını önerdim. Hemen benimsendi. İki taraf olduk. Ancak; firar olacak suçlu kişi yakalanınca asılmasını kimse üstlenmedi. Sonunda asılacak insan değil yerine köpek olsun diyerek anlaştık.Oyunun kuralları belirlendi. İş cezalı köpeğe gelmişti. Köyün içinde sahipsiz yatalak bir köpek vardı. Asılmaya layıktı. Hırsızlık yapıp karnını doyurduktan sonra, gölgelerde yatar dururdu. Sıra munzır hayvanın yakalanıp bağlanmasına kalmıştı Bu hayvanı ençok kadınlar istemiyorlardı. Zira açık bulunan her kapıdan yatalak içeriye dalar bulduğunu alarak kendine göre has becerisiyle ortalıktan kaybolurdu. Onu gören her kadın kendisine kafa sallıyor tükürüyordu. Nihayet mağdur kadınların yardımı ile yatalak köpeği yakalayıp asmıştık.

KUŞLAR

İlkbaharla beraber gelen göçmen kuşlar, köylerin duvarları taş ve toprakla örülmüş olduğundan zamanla dökülen toprak, düzülmüş taşların arasında derin kavşak bırakmış bu kavşaklar serçe ve benzeri kuşlar için barınak ve yuva kuruyorlardı. Koyun kümeleride yazın sıcağında birbirinden ayrılarak yarıklar ve boşluklar meydana getirir. Buralarda da kuşlar barınır ve yuva yaparlardı. Alışkanlığım veçhile-bu yerdeki kuş yuvalarını arar bulurdum. Kuluçkaya oturmuş zavallı kuşları yakalar, kanatlarını yolardım. Oynatır bırakırdım. Kuşcağız ne yuva yapar nede uçabilirdi. Bir gün kolumu bu yarıklardan içeriye sokmuş, elimle yumurta arıyordum. Yumuşak bir cisimle karşılaştım. Kuş zannetmiştim. Meğer benim yaptığım muzipliği yılanlarda yapıyormuş. Koluma sarıla sarı-

la dışarı çıkınca yılan olduğunu gördüm. O anda sanki üstüme bir kabus inmiş, kımıldamaz olmuştum. Neden sonra aklım başıma gelince avazım çıkıncaya kadar bağırmaya başladım. Kolumu bütün gücümle aniden geri çekerken eti taşlara yapışmış, bir çok kaslar kesilmişti. Kan akıyordu. Kendime geldiğimde kolumun sarıldığını, yatakta olduğumu fark ettim.

KÖY ODALARINDA ANLATILAN KORKUNÇ HİKAYELER

Köy odalarında toplanan yaşlılar birbirlerine anlattıkları olaylar arasında; ölen kişilerden bazılarının tekrar kefenleriyle mezardan çıktıklarını, insanlara göründüklerini söylentisine inanarak abartmalı şekilde anlatırlardı. Biz küçükler bu efsanelere çabuk inanır, etkilenirdik. Bunun gibi aslı esası olmayan, hurafa anlatmaları yüzünden korkak ve ürkek hale gelmiştim. Gece olunca cin ve perilerin dolaşacaklarını, ekseri kapı arkalarına da oturarak gelen gidenlere çarparsa onun ölü veya sakat kalacağı vs..

Her köyde birkaç sar'alı hasta yatıyordu. Bunlara cin deymiş, peri deymiş diyorlardı. Hatta bu hastaların bazıları hastalık nöbeti sırasında kendilerinden medet umanlara geleceğiyle ilgili haber verir, adak adamalarını, kurban kesmelerini önerir, aksi takdirde gelecekte felaket ve afetlere uğrayacaklarını teyid ediyorlardı. Konumuzla ilgisi olmamakla beraber yaşım öykümü yazarken bu şartlar altında geçmiş günlerimin canlandırılması olağandır.

Köy evleri yeraltından yapılmış sığınaktan ibaretti. Her evin kubbesinde aydınlatmak için baca dedikleri delikten içeriye ışık giriyordu. Bu ışık hattı iştimadan başka taraflara aydınlık vermiyordu. Evin her köşesi karanlık olduğundan biz küçükler için buralar birer mağaradan ibaretti. Oturma odası, kiler, banyo, mutfak, ahır birbirine paralel kapıları iç içe açılıyordu. Bazı evler oturma odası ile hayvan ahırının arası açık olduğundan hayvan kokusu oturanları istila ediyordu. Gece yattığımda anlatılan korkunç masalları hatırlar korkardım. Ahırda bağlı mandaların, boynuzlarının kaşıntısını gidermek için

davulcu kakücü misali duvar ve direklere çarptırırken korkumu kat kat arttırırdı. Başımı yorganın altından çıkarmaz nefesim kesiliyordu. Bu korku sonunda hastalanmıştım. Hastalık nöbeti geldiğinde kendim gökden düştüğümü, iki bulut arasında sıkışıp kaldığımı ve ifritlerin (Masalda anlatıldığı gibi) mağaralarında olduğumu sanıyor ve sayıklıyordum. Herkez cin çarpmış diyerek babam beni üfürükçüye götürmüştü Üfürükçü kitabına bakar, okur üfürür, muska yapar, cin yavrusuna basmıştır diyerek babamı ağlatırdı. Ölmemek ve sakat kalmamak için bu üfürükçüye defalarca götürüp okutturmuştu. Bazan üfürükçü evimize gelir, yer içir aynı ameliyeyi yapardı. Bütün bunlara rağmen hastalık devam ediyordu. Sıtma savaş derneğince köylerde sıtma taraması için gönderilen ekipte babamın dostu olduğu birisi babamla beraber beni alıp ilçeye götürdü. İlçe merkezinde bir sağlıkçı muayene ederek iğne yaptı. Ayrıca kansız olduğumu, çok iyi yedirip beslenmesini bir müddet yaylaya götürerek hava değişimi yapmasını önerdi. Artık evdeki tavuklar iki günde bir kesiliyor, bana yediriliyordu Ayrıca yayla zamanı gelmiş, yaylaya götürmüşlerdi. Hastalık nöbeti yavaş yavaş azaldı. En sonunda sağlığıma kavuştum.

HUY CAN ALTINDADIR CAN ÇIKMAZSA HUY ÇIKMAZ

Eski sıhhatime kavuşur kavuşmaz, alışkanlıkla rıma ba şladım. Huy can altındadır, can çıkmazsa huy çıkmaz. Kendisiyle kavga ettiğim çocuğun annesi oğlunun elinden tutup eve götürdü. Fakat ben öc alma düşüncesindeydim. Evin üstündeki tepeye çıkarak koca koca taşları bu eve doğru yuvarlanıyordum. İlk taş eve doğru hızla ilerlerken otuz metre kala yön değiştirmiş kayıp gitmişti. Sesin gümbürtüsünden ev halkı çadırından çıkarak düzlüğe doğru kaçıyordu. Onların kaçması beni dahada coşturmuş olacakki eyleme devam ediyordum. Bütün yayla halkı çadırlarından dışarı çıkmış tir tir titreyerek vuku'u melhuz olayı bekliyorlardı. Yuvarlanan taşlar bir kalkıyor bir iniyordu. İndikçe müthiş sesler çıkarıyor, yamacın altında

yatan koyun kuzu sürüsü ayağa kalkmış birbirine giren koyun kuzu melemesinde olayı dahada vahim hale getiriyordu. Kaç koyun ve kuzunun ölümüne sebep olmuş umursamıyordum. Hala devamda iken koyun çobanlarından birisi arkamı çevirmiş beni aniden yakalamıştı.

Yaptığım yaramazlık, taşkınlık son raddeye gelmişti. Ailem yaptıklarımdan dolayı zor günler geçiriyordu. Benimle oynayan arkadaşlarıma devamlı üstünlük sağlamayı amaç ediyordum. Bazı arkadaşlarım ana ve babasından aldığı nasihate uyarak benden daha güçlü olmasına rağmen bana yenilirlerdi. Oysa onların bu durumu beni daha da kızdırıyor, benimle ciddi görüşme dileklerinden öfkelenerek ağlıyordum. Annem benim için Allah'a dua eder-Allahım ne olur bu oğlana akıl ver- anormal olduğum babamın tek bir erkek evladı olmam sebebiyle insanlar bana sinirlenmekten ziyade acıyorlardı.

Annemden başka babamın bir karısı daha vardı. Amcam ölmüş onun dul kalan karısını babam ikinci zevce olarak nikahlamıştı. Aslında bu üvey annem beni çok sever benim için-görürsünüz oğlum büyüyecek bu köyün en akıllı adamı olacaktır-diyordu. Onun okşayıcı sözlerine kulak verir dinlerdim. Bana-ocağımızın banisi- derdi.

BABAM

Babam muhafazakardı. Eski alışkanlıklarından, kolay kolay ayrılmıyordu. Cumhuriyet döneminin getirdiği yeniliklere rağmen hala köyde her şeyin onun onayıyla yapılmasına inanıyor, aksi hallerde huysuzlanarak etrafla çatışıyordu. Atatürk'ü sever saygı ile anardı. Yurdumuzu düşmandan bizleri birbirimizi boğazlamaktan kurtardı, diyerek geçmiş zamanını anlatır, duygulanırdı. Ata binmeyi, silah taşımayı, dinin vecibelerinden ve atalarımızın geleneklerinden olduğuna inanmıştı. Zamanın söz ve saz sohbetlerini tertipler halkın eylenmesini sağlardı. Giyimine dikkat ediyor, dünya malına önem vermiyordu. Eli açık olarak çevrede isim yapmıştı. Ne yazıkki çalışmak

kazanmak ona nasip olmamıştı. Köydeki araziden ortakçılar tarafından hissesine ne gelir gelmiş ise onunla birlikte iktifa eder geçinirdi. Geçmiş zaman içinde isim yapmış cesur olması hasebiyle itimat sağlamıştı. seferberlikte Erzurum Dumlu dağlarında asker olarak Rus ordusu ile çatışmış yaralanarak bu yaralanmasına rağmen cephede beraber olanve ağır yaralanan amcasının oğlunu kurtarmak maksadıyla sırtlayarak götürmeye çalışmış fakat bu mumaileyhin şahadet şerbetini içince bırakıp gidip kurtulmuştu.

Onu ençok etkileyen olay: iki kardeşi ile üç amca çocuğunun Rus ve ermeni çetecileri tarafından öldürülmesi olayı olmuştur.

Uzun boylu mavi gözlü, 1885 tarihinde doğmuş, 24 kasım 1963 tarihinde vefat etmiştir.

ANNEM

Annem küçük yaşında iken fakir bir ailenin kızı olduğu için iyi beslenip yetişmemiş, cahil kalmıştır 14 yaşında iken babamla evlenip gelin olarak geldiği evin kalabalık ve işgüzarlığından gömülüp kalan annem oniki çocuk doğurduğu halde yanlız üç kız bir oğlan çocuğu dünya yüzünde büyütüp, zamanın ebesiz doktorsuz çağında kulaktan dolma olarak koca karı ilaçları ile doğurduğu çocuklarını tez elden toprağa göndererek kendisinin anlattığına göre altı aylık çocuğunu sancıya iyi gelir diye koca karı laflarına göre bir kaşık gazyağı içirmiş, yarım saat sonra çocuk ölmüştür. Annem pek akıllı olmamakla beraber iyi bir ev kadını idi. Çok çalışır, sıcak ve soğuğa dayanır, temiz iş yapardı. (Kadın işleri) gençliğinde süre gelen istila afetlerinden ezile ezile hayatı zehir olmuş sersemlemişti. Başından geçen ilginç olaylardan biriside birinci cihan harbinde Rus ordusunun köyü istila sırasında silah arıyoruz diye köyün erkek ve kadınlarını toplayarak köyden çıkarmış hiç birşeyden haberi olmayan annem evin arka odalarında yanlız başına yufka yaparken aniden içeriye giren Rus neferi annemi yanlız bulduğu için sevinç duygusuyla yaklaşarak aşk ilanı içinde cilveler yap-

maya başlamış neye uğradığını anlamayan annem hemen kendini toplayarak silkinip büyük bir cesaretle elindeki oklavayı Rus neferinin kafasına birkaç kere-şiddetle vurduğu darbeleriyle yere sermiştir. Namusunu kirletmeden dedemin de yardımı ile topluma karışarak kurtulduğu halde bu olayın verdiği şok neticesinde akli melekelerinde azalma olduğu gibi işitme duygusuda azalmıştı. İkinci darbe 1946 Varto'da vuku'u bulan depremde oldu. Zira bu deprem felaketi baba ocağından çok sevdiği kardeşi ile beraber oniki nüfusun yanısıra iki evli gelin olan kızlarınıda kaybetmiştir. Amansız bir derde giriftar oldu. Bütün bu ıstırap yetmiyormuş gibi zavallı anneciğim iki sene sonra felç olarak eli tutmuyor, sağ ve sol ayağı zorla atıyordu. 1890 yılında doğmuş 1954 Nisan ayında vefat etmiştir.

ÜVEY ANNEM

Babamın ikinci zevcesi olan üvey annem amcamın ölümü ile dul kalmış bu kez babamla evlenmişti. Amcamdan bir kız birde oğlu, babamla evlenince de iki kızı vardı. Gençliğinde güzel yüzlü endamlı bir gelin olmasına rağmen üzücü olaylar neticesinde hasta ve zayıf bir hale gelmişti. Akıllı becerikli olağanüstü bir kadındı. Annemle geçimsizliği yoktu. Beni çok sever, yanından ayırmazdı. Başından geçen ilginç olay: Gençliği sırasında üç kardeşi ve kocası Rus askeri ve Ermeni çeteleri tarafından öldürülmeleri yanısıra henüz yirmi yaşında olan oğluda Siroz hastalığından vefatın taksiratına dayanamamış eriyip kalmıştı. Kendisinin dediğine göre 1883 doğumlu olup 1947 tarihinde Mart ayında vefat etmiştir.

KIZKARDEŞİM ZÜLFÜNAZ

Benim anormal halim babamı tedirgin ediyordu. Dolayısıyla bazı önlemler almak ihsas olduğundan, bu ramak içinde hemüz ondört yaşındaki Dilber kızını kardeşinin oğluna nişanlamıştı. Oysa bu nişanlama kızın gönlüne göre değildi. Fakat babamın sert tutumu karşısında kızın yutkunluğu işi olup bittiye ge-

tirmiştir. Aylardan sonra hoca nikahı ile iş evlenmeye gelince olay patlak vermeye başladı. Ailemizin dirlik düzeni bozulmuş, kız kardeşim serden geçti durumlarıyla kendini asar keser diye ciddileşerek nişanlısına yaklaşmadığı gibi onun bulunduğu yerlerden kaçıyor, intihar aletleriyle dolaşıyordu. En ufak müdahalelere karşı kendini öldüreceğini tehdidi savurmasına rağmen babamın tutumu gittikçe ciddileşiyordu. İfadesine göre şahsiyet ve şerefinin kalmadığı, elâleme maskara olduğunu, ölüsünün dirisinden daha hayırlı olacağı bu işin sonunu cinayetle biteceğini haykırarak söylüyordu. Hatta birkaç kere cinayet eylemine tevesül etmişti. Babamın bu diktatör hareketlerine karşı köy halkı seyirci kalarak müdahale gereğini duymadan, gelecek günleri merakla bekliyorlardı. "Düşenin yarı olmaz" sözün misali herkez işi gücü ile uğraşırken ailemiz bu keşmekeş içinde her an vahim olaylara sona kalmıştı. Istırap çekiyorduk. Eskiden olduğu gibi zor günlerde köylü toplanır, meseleleri tartışır doğruya parmak koyar, işler düzene girerken bu olayda hiç kimse yaklaşmıyor emek sarfetmiyordu. Başbaşa kalmıştık. Kız kardeşim ürkek geyik gibi kaçıyor, babam avcı olmuş kovalıyordu. Derken kış mevsimi gitmişti. Kız kardeşim bütün kış günlerini büyük ablamın evinde geçirip durmuştu. Babam kız kardeşime meskûn bir yerde rastlamış eline geçirdiği satırla kafasına vuracağı sırada büyük ablam havada dolaşan satıra elini atmış, sağ elinin beş parmağı yarı yarıya kesilmişti. Büyük ablamın fedakarlığı babamı cinayet işlemekten, kiz kardeşimi ölümden kurtardı. Ablamın yaralanmasından sonra kız kardeşim paniğe kapılarak hiç tanıyıp sevmediği yabancının biriyle kaçıp gitti. Ne yazıkki senelerden sonra ablam evimde misafir iken eski nişanlısı olan amcam oğlu evin önünden geçiyordu. Odada yanlız olduğunu zanneden ablam arkadan bakmış-keşke seninle evlenseydim sana yaptığım nankörlük yüzünden daha çok çile çekiyorum- dedi. Filhakika ablam iki kere evlenmiş ikiside de ölmüş kocalarından birer oğlu oldu. Neyazıkki onlarında

genç yaşında daha hayatın baharında iken ölmüşlerdi. Evveliyatın güzel ve şöhretini hatırlayarak şimdi çökmüş enkaz halini görünce kardeşlik duygularının verdiği hicranla ağlayarak çıktım. İş işden geçtikten sonra nikbin olmanın ne çaresi var.

OKUL

Tarih 1940 Varto köylerinin hiç birinde okul yapılıp öğretmen gelmemişti. Oysa harf inkılabı,1928 de yapılınca çok hızlı bir okuma yazma seferberliğine rağmen neden şimdiye kadar okul ve öğretmene intizar ediliyordu ? Bu sorunun cevabını tarih okuyanlara bırakıyorum. Zira tarih okumak yanlız malumat sahibi olmak demek değildir. İnsanların nasıl ve neden şu veya bu suretle hareket ettiklerini ne surette ve niçin muvaffakiyete erdiklerini veya mahrumiyete uğradıklarını canlı bir levha halinde vücuda getirmek için kullanmak demektir.

Bu sırada Varto'nun Doğanca köyünde Rıza Tural Ergani Öğretim okulunda kurs görmüş, Eğitmen olarak tayinle Doğanca köyüne gönderilmişti.

Kaymakamın emri Nahiye Müdürünün önderliğinde köyde bir toplantı yapılmış ve müsait bir oda okul binası olarak tahsis edildi.

Dokuz yaşında zayıf, cılız bir öğrenci olarak bu okulda birinci sınıfa kayıt edilmiştim. Sıra masa yerine dizlerimizi kullanıyorduk. Bilahare sıra masa ismini öğrendik. Her öğrenci oturması için altına taş, tezek, kütük parçası ne buldu ise alır otururdu. Birinci sınıf öğrencisi olarak tek bir kitapla iktifa ediyor, ders görülüyordu. Açıkçası birinci sınıfın tek tek bir kitabı vardı. Bütün bu mahrumiyetler içinde büyük merak ve zevkle okuyor ve öğreniyorduk. Büyük Atatürk'ün gençliğe hitabesi Her türlü mahrumiyete rağmen dediğini sanki annemizin karnında iken bu hitabesi işitmiş, şimdi tatbik ediyorduk. Üst, başımız düzgün değildi. Kimimizin giydiği don gömlek, kimimizin buna ilave olarak eski yırtık yamalı pantolon ve seter dedikleri uydurulmuş ceketten ibaretti. Kılık kıyafetimizle (yam-

yama) benziyorduk. Fakat gönlümüz hoş, şen şakır olarak kendimizi yalnız okumaya vermiştik. Ben Güzelkent köyünden Doğanca köyüne her gün yaya gider gelirdim. Bu yol iki saat zamanımı aldığı gibi, uzaktaki her karartının birer cin, peri veya kurt ayı olup olmadığına inanmak için seçinceye kadar ne korkular içinde kıvrandığımı tarif edemem. Kış mevsiminde karlar yağıyor yol kapanıyordu. Yaz gelince ye kadar İlyas ağanın evinde kalırdım. Arada sırada arkadaşım (okul arkadaşı) Hacı Kızıltepe ile köyüme gider hasret gidererek dönerdim. Arkadaşım hacı benim refakatçi ve hamim (koruyan, koruyucu) olmuştu.

Eski alışkanlıklarımı bırakarak yavaş yavaş okula arkadaşlara okumaya adanıyordum. Okulda Demir Güzel adındaki arkadaşla çatışırken Demir'in bana attığı tezek parçası okulun camına isabet etmiş,kırılmıştı. Olay beni çok etkilemiş olacakki kendimi af etmek için göz yaşları akıtarak öğretmenin evine gittim. Durumu anlatmıştım. Eğitmen sakin bir lisanla kavganın iyi bir iş olmadığı hele arkadaşlarla çatışmanın kötü bir şey olduğunu anlattı. Demir'in nöbetçi olması benim nöbetçiye karşı çıkmam haksızlık sayılarak cam parasını benden ödettirilmesi kararlaştırıldı. Olay beni düşündürmüş haksızlığımı anladım.

Okulun silip süpürülmesi sobanın yakılması biz öğrenciler nöbetleşe yapıyorduk. Yakacak okulun bulunduğu köye ait olduğu için biz yabancı öğrenciler muaf tutulmuştuk. Yabancı öğrenciler köyün içinde birer ikişer evlerde misafir edilmişti. Ben İlyas ağanın evinde idim. Aslında bu aile ile benim ailem arasında dostluk bağları vardı. İlyas ağa ailenin büyüğü ve reisi idi. Sert tabiatlı bir yaşlı olmakla beraber çalışkan, akıllı, hoş sohbet sofra sahibiydi Kış gecelerinde misafirleri çoğalır kendisi güzel hikayeler anlatıyordu.

Okulun öğrencilerinden Rahmi ekseri donsuz olarak okula geliyordu. Annesi fakirlikten mi, yoksa becerisizliktenmi bilinmez çocuğuna dikkat etmiyor, elini yüzünü bile yıkatmıyordu. Rahmi saçını bile

kestirmezdi. Oysa eğitmen kendi parasıyla aldığı saç makinesi hepimizin saçlarını kesiyordu. Okuldaki öğrenciler arasında bu haliyle Rahmi münferit kalmıştır. Okulumuzda 5 kız 35 erkek çocuk olarak 40 öğrenci bulunuyorduk. Öğrencilerin en küçüğü 7 yaşında Doğan Uzun, en büyükleri Taşlıyayla köyünden Hüseyin Karadağ (16) ile Diktepeler köyündeHaşim Rıfat'ı (15) ben birinci sınıfa dokuz yaşında başlamıştım. Eğitmen Rıza Tural eski Türkçeden okumuş, temelden kültürlü olmakla beraber kendini yetiştirmeye gayret ediyor, vazifesine müdrik eğitimci idi. Bu okulda 3. sınıfı bitirdikten sonra babam beni okutmadı.

DURSUN DEDE

Okuma kitaplarımızda yaşlı Şahin dede adında hikayeci adamın anlattığı hikayelerden ders işliyorduk. Eğitmen bizleri köyde çok yaşlı olan Dursun dede adında adamın evine götürdü. Dursun dede uzun boylu, beyaz uzun sakallı iyice ihtiyarlamış bir adamdı. Eğitmen Rıza Tural - işte çocuklar kitapta adı geçen ve hikayesi yazılmış Şahin dede bu gördüğünüz Dursun dede gibi yaşlı ve tecrübeli bir insandır; İlerde Allah nasip ederse sizlerde bu yaşa gelirsiniz - diyerek asıl kitaptaki konuyu tatbikatta canlandırıyordu. Eğitmen Rıza Tural Dursun dededen rica ederek geçmişteki günlerinden bir anısını anlatmasını söyledi. Dursun dede söze başlayarak -Çocuklar ben umumi harpte Enver Paşa'nın kumandasında askerdim. Rus ordusu ile çarpışıyorduk. Enver paşa Kars ilini almak için kısa olarak Allahu Ekber dağının ortasında kaldık. Bu yetmiyormuş gibi şiddetli bir fırtınaya yakalandık. Artık tanrı bizden yüz çevirmişti. Her şey aleyhimizdeydi. Ordu birbirine karışmış, kaybolmuştuk. Bulunduğum bölük subay ve erleri düşen düşene kalan kalana idi. Rüzgarın etkisindeki dağlar seda veriyor, tipinin içinde göz gözü görmüyordu. Felaketin büyüklüğü dünya tarihinde bunun gibi görülmemişti. Bu facianın içinde 90 bin asker can verdi. Söylentilere göre Enver Paşa'ya or-

dunun donarak yokolduğu haberi ulaşınca - Ne yapalım sonunda bu insanlar ölmezlermiydi - demiş. Fakat kendiside olayın vehametinden panike kapılarak Rusyaya kaçmıştır.

Bana gelince öldürmeyen Allah'dır. Hızır aleyhisselamı yetiştirdi. Bilmem çığ alıp götürmüş gözümü açtığımda karanlık yerde idim. Cebimde kibrit ve mum vardı. Ben onbaşı olduğum için nöbetçileri değiştirirken cephane kapılarındaki asma anahtarlarını kontrolu hakkında üstümde devamlı kibrit ve mum bulunduruyordum. Kibritle mumu yaktım. Birde ne göreyim, kaldığım yer kayanın dibi idi.Kayanın içine doğru derin bir mağara uzantısı vardı. Arkaya doğru yer altında kaybolan su birikintisini gördüm. Yukarıda dediğim gibi öldürmeyen Allah'dır, (Kör kurtun rızkını da o verir) benimde o şekilde tekrar eski yerime döndüğümden bir ucu kar'ın içinde görünür eşya parçasının etrafını elimle temizleyip çıkardım.Bu bizim bölüğe ait yiyecek torbasıydı. Belliki bağlı olduğu kızaktan koparak benimle beraber gelmişti. Üstümdeki elbise yeni olmakla beraber havanın bozulacağını tahmin ettiğim için önceden çıkarıp giydiğim kürküm beni sıcak tutuyordu. Uzatmayayım çocuklar burada yirmi gün muhasara kaldım. Sonunda havaların ısınmasıyla kar eriyince› kayanın ön cephesinde ufak bir delik açılmıştı. Bende bu deliği genişleterek içinden çıktım. Yiyecek ve suyun bulunması ayrıca elbiselerim sıcak olmasına rağmen her an ölümle burun buruna can çekişiyordum- dedi.

Dursun dede başından geçenleri anlattıktan sonra, eğitmen şöyle devam etti-Emeller beygir olsaydı dilenciler süvari olurdu- derler mademki böyle değil arzular kendi kendilerine tahakkuk etmiyor, mademki bir zorlama veya alakanın real surette tatmini demek emin olmanın çalışarak meydana çıkarmak demektir. O halde çalışarak meydana çıkartmak gibi bizarüre nizamlığınıda iltizam eder ve bilgi verir diyerek azimkar fedakar, çalışkan olanların sonuca varılacağını işaretliyordu.

ŞİRKET

Birinci sınıfdan sonra bir yandan okul diğer yandan ailenin ilgisi hal ve hareketlerimize itina ile çeki düzen vermeye başlamıştık. Yıkanmamış, yırtıkları sökükleri onarılmamış elbiselerle okula gidemezdik. Temiz olmaya alışmak için kendimizi zorluyorduk. Artık kitap okuyor yazı yazar olmuştuk. Köy de dolaşırken "mektepli geldi" diyorlardı. Evin için de aile fertleri ile kıyaslanmayacak şekilde müsamaha görüyordum. Köye gelen devletin görevlisine tercümanlık yapıyor, en çok jandarma ile köylü arasında işe yaradığım için işe yarar kişi olmuştum. Bu da beni gururlandırırdı. Gerçekten halkın bilmemezliği jandarmanında baskısı tedirginlik yaratmış, jandarmayı gören kişi bir an önce saklanmaya çalışıyordu. Dil bilmediği için terslikler yapıyorlardı. Jandarmadan dayak yiyordu.

İkinci sınıfa başlayacaktım. Ama gömlek seter yırtık, pantolan içindeydim. Babamı zorlamıştım. Babam hasis"cimri" adam değildi. İlerde de deyineceğim gibi felaketler kıtlıklar Varto'yu yiyip bitirmişti. Halk boğaz tokluğuna çalışıyordu. Elbisem hakkında nihayet bir formül bulundu. Beni Varto kaymakamına götüreceklerdi. O sırada şirket ismi verilen bütün giyim eşyası kaymakam eliyle halka ucuz şekilde satılıyordu. Ne yazıkki her aileden olmak üzere 6 metre basma, 10 metre bez, 2 metre çülagi gibi çüzi bir miktardan ibaretti. Ertesi gün köyümüzün şirket alma sırası geldi. Babam beni terkesine alıp ilçeye götürmüştü. Henüz on yaşında küçük boylu, cılız, siyah tenli, birisi idim. Babam benim elimden tutup kaymakam binasına doğru gidiyorduk. Uzaktan bizim tarafa doğru gelen bir adamı göstererek işte gelen kaymakam bey budur dedi. Beni yanlız bırakmamıştı. Gelenin ayağında bir asker kilot pantolon, gravatlı sivil ceket giyinmiş ve başı açıktı. Bilahare bu zat Gaziantep senatörü olmuş Salih Tanyeri idi. Bir yandan ben diğer yandan kaymakam bey gelmiş kavuşmuştum. Okulda öğrendiğim şekilde başımla selam verdim. Önü-

ne dikilerek durmuş olan kaymakama Doğanca köyünde öğrenci olduğumu köyümüzün bugün şirket sırası olduğunu, bende elbise almak üzere babamla beraber geldiğimi fakir olduğumu söyledim. Bu nutkumu bir gece evvel yatakta ezberlemiştim. İfademi doğru dürüst cümlelerle anlattım. Kaymakam her halde ilk kez bir köylü çocuğunun böyle Türkçe konuştuğunu görmüş olacakki bana şimdiye kadar hangi vilayette kaldığımı tekrar ederek okul dersleri ile ilgili sorular sormuştu. Ben soruları şaşırmadan cevaplandırıyordum Biraz yüzüme baktıktan sonra minicik ellerimden tutup gidiyorduk. Arkadan gelen iki çocuk baba diye yetiştiler kılık kıyafeti ile düzgün giyinmiş ben ise yırtık elbisemle kendimi onların yanında ezik görmüş gelmekten pişman duygusu içinde idim. Kaymakam makamına oturdu. Benide iskemleye oturttuktan sonra; bana Cemal beyi çağırın dedi. Odacı gitmiş çağırmıştı. Gelen cemal bey uzun boylu, sarışın ve mavi gözlü biriydi. İçeriye girince kaymakam selamını beklemeden beni tanıttı. Sorulan bütün soruların cevaplandığını ileve ederek umarım sizin de sorularınızı cevaplayacaktır dedi. Cemal bey ilkokul müfettişi imiş. Muş'dan Varto merkez ve Doğanca köyündeki okulları denetlemek için gelmiş. Fakat okulumuza hala uğramamıştı. Onun için tanımamıştım. Müfettiş beni sıkıştırmak istemiyordu. Çok az ve önem siz sorular soruyordu. Köy muhtarını kim seçer, ihtiyar heyetinin vazifeleri nelerdir. Sorularına hiç şaşırmadan olduğu gibi anlattım. Müfettiş oradaki kitabın bir sayfasını açarak okumamı istedi. Onuda başarı ile okumuştum. Her ikisinde de sevinç belirtisi doğmuştu. Birbirleri ile eğitimle ilgili konuşmaya başladılar. Az sonra kaymakam yazıcıya hitap ederek, bu çocuk için şirketten iki metre acem sakalı fiş kes, fişin altına da parası kaymakamlıkca verilecektir not et dedi. Fişimi almıştım. Muzaffer (üstün başarı) bir kumandan gibi dışarı çıktım.Babam beni dışarıda bekliyordu. Fişi göstererek sevincimi izhar ettim. (belirttim) Babam da sevinç içinde beni köylülerin bulunduğu yere getiriyordu. Kazandığım bu

şöhret içinde herkez bana imrenircesine çocuklarını okula göndermediklerine ne kadar hata ettiklerini üzülerek birbirine anlatıyorlardı. Acem sakalı yerli Türk kumaşlarından çizgili, ince, bir eşya idi. İş dikişe kalmıştı. Bağlı bulunduğumuz nahiyede bir terzi vardı. Bu kişi gelen köylülere şal dikiyordu.Babamı kendine dayı sayıyor seviyordu. İşte burada tercihen elbisem dikilecekti. Elbisemi bir an önce diktirip giymeyi sabırsızlıkla bekler dururdum. Nihayet yeni giydiğim elbise ile 2.sınıf öğrencisi olmuştum. İkidebir öğretmen beni ve oğlu Hüseyin Tural ı örnek göstererek bütün öğrencilerin böylece giyinip kuşanmasını istiyorum. Bununla beraber yoksul halkın durumunu iyi bildiği için talebelere iyi elbise giymek değil giyinenin yıkanmış, temiz olması öğrencinin çalışkanlığından menmun kalacağını ekliyor, moral veriyordu. Sonunda eğitmen Rıza Tural'la ölünceye kadar dost kaldım. Oğlu Hüseyin ile kan kardeşi olup sevgimizi devam ettirdik.

Üçüncü sınıfın son aylarına gelmiştim. Artık okul dışında da elime geçen kitap, gazete, mecmua okurdum. Köylerde geçerli olan ve en çok okunan dini kitaplar; Hazret-i Ali'nin Cengi,-ilmuhal, gibi kitaplar her köyde bulunurdu. Hazret-i Ali'nin cenginde devlerle nasıl savaştığını, Hayber kalesine mancınıkla (yayın içinde konulmuş oku) nasıl atıldığını yine bir savaş yerinde düşen metal (siper) yerine kale kapısı söküp elinde siper ettiğini yazıyordu. İlmuhalda daha başka şekilde dini telkin yapılıyordu Cehennemlik kişinin cehennemde iken pencere önünden geçen bir kuşun pişirilip kızartılarak yemesini istediğinin arzusu üzerine hemen kuş pişirilip önüne konulduğunu, ancak cehennemlik kişi bu kuştan lokma alıp ağzına koyduğunda insan nesicesi (dökülmüş fosa gibi koku verdiğini, tükürüp attığı yazılı idi. Dinleyenler dini vecibeleri yerine tam ve noksansız getirmesi önerilerini birbirlerine tekrarlıyorlardı. Gazeteye gelince Varto'da kurulmuş Halk evleri halka yönelik eğitim sağlamak amacı ile gazete ve mecmua gibi şeyler dağıtılırdı. Bu iki ayda bir köye gönde-

rilen gecikmeli gazeteler çoğu kez köy muhtarları kapı ve pencerelerini örtmek için kullanıyorlardı. Kazara elimize geçene kadar yırtılmış, silinmiş çoğu yerleri paçavra oluyordu.

Okulun üçüncü sınıfının sonuna gelince köylüye birhayli yardımcı olduğumuzla beraber o sırada hükümet tarafından köy katibi olarak tayin edilen Taşlı Yayla köyünden Ahmet oğlu Ali Bal nahiye köylerinide dolaşarak halkın mektup, ilmuhaber gibi ihtiyaçlarını gideriyordu. Ne yazıkki bu genç ve güzel yüzlü delikanlı henüz 20 yaşında iken öldü.

ÇİÇEK HASTALIĞI

Çileli Varto diyorsam sakın kızmayın. Çile soy uzantısıdır. Varto 1915 tarihinde Rus istilasına uğramış, halkın yarısı Rus askeri ve ermeni çeteciler tarafından öldürülmüş, yerlebir edilmişti. Arkasından 1919-1920 yıllarında kıtlıklar başlamış, yine halkın yarısı açlıktan ölürken bir çoğuda vatanın çeşitli yörelerine yayılmıştır. Açlıktan sonra toparlanan halk 1925 Şeyh Sait isyanından etkilenerek öldürmeler, zindanlar, sürgünlerle sonuçlanmıştır. 1940 ve 1945 ikinci cihan harbi dünyayı kasıp kavururken Türkiye'de sadece kıtlıklarla atlatmış. Fakat Varto bu kıtlıkların yanı sıra büyük çiçek salgını içinde inim inim inlemiştir. Bütün bu vahim olayların arkasından Varto'yu iki büyük felaket bekliyordu Bunlardan biri 1946, biride 1966 Varto depremi olacaktır. Yaşam öyküm içinde gördüklerimi, özellikle etkilendiğim olayları siz muhterem okuyucularıma sergilemeye devam ediyorum. 1944 yılında Varto'da başlayan çiçek salgını köyümüzü ablukaya almıştı.Bu hakir için oğlum çiçek hastalığına yakalanmasın diye annem başımda nöbet bekliyordu. Bir yere adım atmama müsade etmez, kimse ile temas ettirmezdi. Haftalar aylar geçmiş, ölenlerin peşi sıra gidiyordu. Köyün tümü matem içinde idi. Ekseri genç insanlar hastalığa yakalanıyor, ölenlerden başkasıda hastalığın etkisinde yüzün çehresi bozulmuş, yahut sakat kalmışlardır. Babam ilginç gördüğü iki hasta çocuğu anneme

anlatarak teselli etmişti. Bu iki garibanın babası 4 sene önce ölmüş, annesi evlenmiş, köyün içinde kimsesiz ve bakımsız kalan öksüzlerdi. Biri beş diğeri altı yaşlarında erkek ve kız çocuklardı. Köyün içinde dolaşır, karnını doyurduktan sonra samanlık ve otluklarda yatarlardı. Kış günlerinde hayvan barınaklarında kalıyorlardı. Her ikiside çiçek hastalığına yakalanmış, birbirlerine sarılmış otluğun içinde uyurken babam müsaade etmişti. Çiçeklerin gayet normal olduğunu kendilerinin de neşeli bulunduğundan hayrete düşerek annemle beraber benide alip hasta çocukların bulunduğu yere gitmiştik. Annem evde hazırladığı yemekleri beraber getirmiş kendilerine vermişti. İkisi gayet iyi iştahlı, yemek yerken annem-yarabbi bu kullarına verdiğin sihhat ve afiyeti oğluma da bağışla- deyip duruyordu. Babam hasta çocukların uçukmuş çiçeklerine elini sürerek yüzüme sürüyor, annemin yaptığı gibi dua ediyordu. Bundan sonra serbestsin diyerek beni karantinadan bırakmışlardı. Ziyaretimiz sonunda bütün köylü her iki çocuğu görmeye geliyor, yemek veriyorlardı. (Öldüren yaşatan Allah'tır) diye birbirine teselli ediyorlardı. Babam iki çiçek hastası çocukları evimize getirmiş, sağlıklarına kavuşana kadar misafir etmişti.

Bu müzmin afet bütün Varto köylerini etkisi altına almıştır. Bazı ailelerde kaç çocuğu varsa hepsini alıp götürmüştü. Çocukların yanı sıra ev bark sahibi aile reislerinide öldürüyordu. Köyümüzde Kamil oğlu Yusuf, Mustafa oğlu Süleyman hastalık sonucunda ölmüşler geride gencecik gelinler meyüz kalmışlardı.

1946 VARTO DEPREMİ

Bağışıklık kazanan Varto halkı acıyı çok çabuk unutmuş olacakki, az bir zaman içinde yine toparlanarak raksına devam ediyordu.

Sene 1946 mayıs ayının içindeyiz, bir gün sabaha kalkmışız ki hava yağmurlu, gök yüzünde siyah bulutlar var. Görenler nedamet (pişmanlık) içinde içeriye giriyorlardı. Bu siyah bulutlar siyah giyin-

meye işaretti. Gökyüzü yağmurlu, gürlüyor, şimşek çakıyordu. Hayvanları otlatmaya çıkaranlar gökteki alamet (izler, nişaneler) lerin hayırlı olmayacağı vuk'u melhuz bir olayın geleceğinden korkarak şaşkınlık içinde bir sağa bir sola bakıp duruyorlardı. Aniden sarsıntı başlamıştı. % 7 şiddetinde olan bu deprem felaketi bütün Varto'yu yerle bir etmişti. Yine ocaklar sönüyor, can alınıyordu. Evimiz 1923 de yapılmış topraklı ev tipi ve eskiydi. Evin önünde çardakta akşamdan uyuyup kalmıştım. Yıkılan ev üstüme çökerken yarı rüya yarı hakikat kadarıyla hatırladığıma göre yerimden kalkıp tekrar oturmuş vaziyette tavan toprakla beraber üstüme çökmüştü. Gittikçe nefesimin daraldığını hissediyordum. Sanki gözlerim patlıyormuş gibi işkence içinde idim. Evela annemi, sonra babamı çağırdım. Üstümde gezip dolaştıklarını, konuşmalarını duyuyordum. Fakat onlara sesimi işittiremezdim. En son hatırladığım Allah'ım demiştim. Senelerden sonra bir dini kitapta öğrendiğine göre en son Allah'ı anmak zayıflığım yüzündenmiş. Zira kitapta şöyle yazılıydı. Adamın biri Allah ın varlığını tanımıyormuş. Durumu imami Cafer'e anlatmışlar. İmam onu bana getirin demiş, alıp getirmişler. İmamın dediği şekilde el ve ayakları bağlanmış. Su dolu havuzun içine atmışlar. Adam suyun altına girip çıkıyormuş. Boğulacağını anlayınca, ya imam beni kurtar diye çağırmış, son raddeye gelince Allahım kurtar demiş işte o sırada imam tamam demiş çıkarmışlar. Kitapta demek istiyordu ki her kul ne kadar Allah'ı inkar ederse etsin son raddeye yine ona dönecektir. Çağırıp sığınacaktır.

İnsanlar hayatlarını anlatırken kader rüzgarının tokadı her insanda ayrı ayrı izleri olmuştur. Kimisinde acı, kimisinde tatlı, benimki de acı ve tatlı olduğu gibi yazıyorum. İşte yukarıda anlattığım gibi evvela annemi, sonra babamı daha sonra da Allah'ı çağırdığımı hatırlıyorum. Her evde toprak altında insan kaldığından kurtulanlar yakınlarını çıkardıktan sonra bana gelmişlerdi. Gerçi babam sağ ve selamet yıkılanlar arasından yara almadan kurtul-

muştu. Fakat yattığım yeri bilmeyerek yanlış yerler kazıp duruyordu. Bilahare iki akrabam yetişmiş, üvey annemin gösterdiği yerde çalışmışlar ve çıkarmışlardı. Toprak altında iki saat kaldığım için ölmüşlüğüm yeterli sayılarak ölü cesetimi diğer ölülerin yanlarına bırakıp savuşmuşlardı. Üvey annem cesedimle uğraşmaya başlamış, üstüme su dökerek kalbimlede uğraşmıştır. Bir saat sonra kendime geldiğimde depremle ilgili hiç bir şey hatırlamıyordum. Ne olduğu neden yatırıldığımı bilahare anladım. Öbür dünyadan dönüyordum. Fakat hiç bir zebaniye rastlamadım. Ne cennet hurilerini nede cehennem azabını görmedim.

Alt dudağımın altında üç santim genişlikte bir yara vardı. Babam beni Varto ilçe merkezine götürdü. Çadırda kurulmuş sağlık ekibi ayakta tedavimi yaptılar. Buraya gelen ağır hastaların durumu feciydi. Kimisinin ayağı kırılmış, kimisinin kolu kopmuş,Kimisinin beli bükülmüş, kimisinin gözü patlamış, kimisinin karnı deşikti. Görevliler sarıp sarmalayarak havale kağıtları doldurulmuş hastaların yakınlarının eline verilerek bir an önce Erzurum Hastanesine götürmelerini öneriyorlardı. Ne yol var ne de vasıta, nereden ne ile götüreceklerdi. Düşündürücüydü. Çadırdan çıkarak babamla buluştum. Köye dönüyorduk.Yolumuzun uğradığı veya babamın uğramak istediği yerlerde sekiz köy toprağa gömülmüşlerdi. Taş taşın üstünde,kalmamış halk çaresizlikler içinde kıvranıp duruyordu.İçmeler köyüne vardığımızda durum dahada vahimdi bu köyde hiç bir insan kalmamış gibi görüntü ile karşılaşmıştık. Dayım Haydar Gedik adında birisi on iki nüfusu ile birlikte enkaz altında hala çıkarılmamış, yine Mehmet Tolay karısı ve dört çoçuğunu kaybetmiş, kendisi ve bir çocuğuyla kalmıştı. Bu durumda olanların listesi Varto köylerinde hayli-kabarıktır. Felaketlerin en büyüğü cehalettir. Boşuna dememişler, Doğanca köyünde Ali Güçlü deprem felaketinden yarım saat sonra karısına hitaben -hep evden barkdan, maldan muldan yanıp duruyordun, işte bak ne ev kaldı ne bark, ne mal kaldı ne mülk daha ne istiyorsun- diyerek komşusunun ev barkı yıkılıp

kalmamasına sevinç belirtisini izhar ediyordu. Ankara'dan kimlerin geldiklerini hatırlamıyorum. Yanlız Muş Valisi Hamit bey yanında jandarma Kumandanı Albay ile Varto'nun bazı köylerine uğramış, köyümüze gelmiş, başsağlığında bulunmuştu. Yol ve vasıtasızlık yüzünden devlet yardımı ulaşamıyor. Yanlız kazma kürek, keser, çivinin yanısıra hane başına 150 lira nakti yardım yapıldı. O zamanın parasiyle bu yardım halka yaramıştı. İki sene içinde köylerde yine topraklı evler yapılmış ve yanlız bu evlerin yanı başında pencereli odalar bir değişiklik yaratmışlardı.

ÇOLAK HÜSEYİN ANLATIYOR

Bir Çolak Hüseyin vardı, evi evimize yakındı. Beraber doğmuş beraber büyümüştük. Her yönü ile birbirimize çok benziyorduk. 1946 depremin korkunç felaketi sırasında oda benim gibi enkaz altında ölü halde iken çıkartılmıştı. Sonradan babası elinden tutup bu yaramaz arkadaşımla ortadan kaybolmuşlardı. Senelerden sonra görüştüğümde bana hayat hikayesini şöyle anlattı.

Seneler peşpeşe gelmiş on yedi yaşında bir delikanlı olarak bu zaman içinde av avlamak, ata binmek, düğünlerde oynayarak cirit atmak gibi geçici şeylerle vakit geçiriyordum. Oysa bir Fransız Generale sormuşlar, (ben muharebeler kaybettiğimi biliyorum, fakat vakit kaybettiğimi asla) demiş Yine bir düğün gününde cirit oyunu oynamıştım. Komşu köylerden Eğitmen Halis babamın evinde misafirdi. Az evvel oynadığım cirit oyunundan kendisine anlatıyordum. Halis eğitmen bana hitab ederek; (Çolak Hüseyin senin işin cirit değildir. Sen okumalısın) dedi. Bende cevaben, nasıl okuyacağımı imasiyle 17 yaşına gelmiş okulun üçüncü sınıfında iken 1943 tarihinden bu yana ara vermiş, bu yaşdan sonra okumanın bir anlamının kalmadığını cevaplamıştım. Eğitmen Halis gayet inandırıcı şekilde misaller vererek okumanın yaşı olmadığını, bir çok kimsenin okula gitmedende kendi kendini yetiştirdiğini önemli birer kişi olduklarını Türkiye'de ve dünyada bu gibilerin isimlerini zikr

etmiş beni iknaya çalışıyordu. Biraz kızgın biraz meyüs olmuş dinliyordum. Ertesi gün Halis efendinin dediklerini babama anlattım. Babam eski arap harfleriyle okumam gereğine inanarak köydeki imamdan temin ettiği eski türkçe alfabesi ile beni kuran kursuna gönderdi. İçimde yine okumak aşkı başlamıştı. Halis efendinin diktiği meyve ağacı yeşermiş büyümüş meyve vermişti. 1948 yılından 1950 tarihine kadar arap harfleriyle okumayı sürdürüyordum. Bu arada 1949 yılının kasım ayında evlendirmişlerdi. 1951 yılında ilk çocuğum oldu. Evlilik hayatı beni etkilememiş, bilahare okumam için dahada imkan sağlamıştı. Zira kayınpederim bölgenin okumuş insanlarından birisi olduğundan evinde bir sürü kitaplarıyla karşılaşarak kendimi büyük bir hazine içine girmiş hissediyordum. Sevinç ve heyecanım çoğalmış kitaplardan birini indirir diğerini karıştırırdım. Görmediğim bilmediğim diyarlarda dolaşıyordum. Bu arada ilk işim olarak gazeteye abone oldum. Gazetenin sayfaları arasında çeşitli bilgiler beni büyütüyorlardı. Benim gazetelerim kış aylarında ulaşım sebebiyle bazen bir ay sonra birikerek elime geçerlerdi. Yinede gazetenin her yerini okuyor, didik didik ediyordum. Benim için günlük havadis önemli değildi. Gazetenin her yönüyle faydalı olduğuna inanıyordum. Bir gazeteyi kafi görmüyor, iktifa etmiyordum. Ancak mali gücüm ikinci bir gazeteye sahip olmak imkanı yoktu.

Bu isteğimi yerine getirmek için, hali vakti yerinde olan köy halkından iki kişiyi tahrik ederek başka bir gazeteye abone olmalarını böylece birbirimizin gazetelerinden faydalanacağımızı açıkladım. Fakat her ikisinin beraber verdiği cevapta-Akıllı adam akıllıdır- ne yapacağız gazeteyi, okumayı- demişlerdi. Onları bilfiil ikna edememiştim. Ama elime geçeni okuyor özetini çıkarıyordum.

Erzurum'da-İlim Ocağı- yazılı bir kapıdan içeri girdiğimde hertarafı kitaplarla dopdolu kütüphaneye rastladığım zaman sevincimi anlatamam. Vitrinde (Dale Karnecinin) yazdığı-Dost kazanmak, yaşamak sanatı Güzel söz söylemek, üzüntüyü bırak yaşamaya bak,gibi

kitapları seçtim. Ayrıca dini kitaplar içinde Abdulbaki Gölpınarlı tarafından yazılanları tercih ediyor dum. Kuran-ı Kerim'in tercümesi gibi önemli kitaplar vardı. Kitaplarımı aldım. Evde dizerken sevinç içindeydim. Okuyarak en büyük arzuma kavuşacağım için mutluluk duyuyordum. Ancak iş gücümü ihmal etmiştim. Babam benim bu tutkum yüzünden serzenişte bulunuyordu, arada sırada tartışmalar yapardı.
evde hiç bir iş yapmadığım doğru idi. Oysa bir işe gittiğim sırada aklım ve hayalim kitaplarım arasında dolaşıyordu. Bir an önce kitaplarıma kavuşmak sabırsızlığı ile işi bitirmeden dönüyordum; dedi, doğrusu Çolak Hüseyin'in böylece atak yapması beni düşündürdü......

BABAMIN ÜÇÜNCÜ KARISI-ÜVEY ANNEM

Çolak Hüseyin'i noktaladıktan sonra, izninizle hayatımı anlatmaya devam ediyorum. Deprem felaketinden iki sene sonra Varto'da yeniden insanlar normal hayata başladılar. Aileme gelince, babam beni evlendirmiş ilk çocuğum dünyaya gelir gelmez babam ile annem çocuk için birbirleriyle yarışa girmişlerdi. Biri indiriyor öbürü kucaklıyordu. Çocuk üç yaşına gelmiş ailemiz yeniden sarsılmaya başladı. Boşuna dememişler, geceler gebe kadınlar gibidir. Sabaha kadar neleri doğuracağı belli değil. Bu mutluluk içinde iken annem ansızın rahatsızlanarak 1954 nisan ayının içinde eski tabirle rahmeti rahmana gözlerini kapadı. Evimizde annemin yokluğu bir müddet hepimizi etkilemişti. Biz altı ay kadar üzülüp unuturken babam için dünyası değişmiş kendisini yanlız ve kimsesiz hissediyordu. Oysa annemin sağlığında sitem ediyor beğenmiyordu. Babam 1956 sonbahar aylarında tekrar dünya evine girdi. Babamın üçüncü karısı banada ikinci üvey annem olacak ilk zamanda geçimsizlik babamla da tezata düşmüştük. Fakat sonra hepimiz birbirimize alışarak her şey normal gidiyordu.

İKİNCİ ÜVEY ANNEMİN HAYAT HİKAYESİ

İkinci üvey annem hayat hikayesini şöyle anlatıyordu: Umumi Harb sırasında Rus askeri peşi sıra

gelen ermeni çetecilerin şen'i (kötü, fena cinsi münasebet) eylemleri ve cinayetlerine dayanamayan halk Varto bölgesinden göç ederek Hınıs ilçe ve köylerine sığınıyordu. Ben bu göç sırasında yağış yağmurlu bir gecede dünyaya gelmişim. Hayata gözlerimi fırtına içinde açmış ve tüm günlerim fırtına içinde geçti. Peş peşe gelen açlık, isyan felaketlerinde Varto insanlarının gördüğü sefaletten en büyüğünü çektim. Ailem fakir oldukları için bir an evvel beni evlendirmek istiyorlardı. Birinci evlenmem çok küçük yaşımda olmuştu. Kocam bana göre çok yaşlı olmasına rağmen olgun kişi olması hasebiyle (soyluluk asillik dirlik ve beraberlik içinde iki kız bir oğlumuz olmuştu. Gerçi maddi yönden iyi değildik. Fakat aramızdaki sevgi bağı sayesinde bahtiyardım. Kocam ansızın öldü. Gündüzüm geceye dönmüş üç çocuğumla ortalıkta sefil kimsesiz kalmıştım. Bu ıstırap içinde iki sene çırpınıp dururken karşıma ikinci kocam çıktı. Çocuklarıma bakacağı vaadi ile evlendim. Güçlü kuvvetli bir erkekti. Ne yazıkki gücünü kuvvetini gayri meşru yollarda kullanıyordu. Hırsızlık suçu ile mahkeme ve ceza evlerinde sürünüp gidiyordu.Aile yükü altında inler dururdum. O da seçtiği yolda uzun ömürlü olmayarak üç sene sonra öldü. Üç çocukda ondan olmak üzere altı çocuk annesi dul bir kadın. Gençliğim güç ve enerjim tükenmek üzere iken eski kocamın yeğeni evlenmek üzere karşıma çıktı. Kendisinin sözüne göre bir akraba olarak benim ve çocuklarımın karşısında vicdan azabı çektiğini bu yüzden benimle evlenerek çocukları kayıracağını arzuladığından inandırdı. Heyhatki (yazıklar olsun) altı ay sonra beni bırakarak savuştu. Tek iyiliği karnımdaki çocuğu oldu. İşte böyle safha safha hayatın çilesini çektim diyordu.

ASKERLİK

Tarih tekerrürden ibarettir. Dönüp dolaşarak yaşam günlerimi anlatmaya devam ediyorum. Sene 1957 Kasım ayının içindeyiz. Askerlik çağrı kağıdım gelmiş, köydeki yerleşmiş törelere göre her gün bir kaç

aile beni davet ediyor, yemekten sonrada gücüne göre harçlık veriyorlardı. Babam gözlerini üzerimden uzak laştıramıyordu. Gizli gizli ağlıyor, içini boşaltıyordu. Gurbete gitmem babacığımı dayanılmaz bir hicrana sokmuştu. Her oturup kalktığında ağzında hayırlı dualar ediyor, Allah'a yalvarıp yakarıyordu. Verilen süre içinde Varto Askerlik Şubesinden sevk evrakımı almıştım. Geride babam, iki oğlum, genç eşimi bırakarak Muş istasyonunda ilk kez trene biniyordum. Yine ilk defa gurbete çıkıyordum. Trene bindiğimde hareket işareti olan ilk düdüğünü çalmaya başladı.Bu düdük sesiyle beraber aklıma bir şarkı gelmişti.Yanık yanık bu şarkının güftelerini mırıldanıyordum. Alı yemendir, gülü çimendir, burası Muş'tur, yolu yokuştur, giden gelmiyor acep ne iştir. Köydeki eşim asker yolu beklerim, günü güne eklerim şarkısını söylüyordu. Acaba diye düşünceye daldım. Bu arada ilk trenin 1954 tarihinde Muş'a gelirken açılış törenine gelen zamanın D.P. Başkanı ve Başbakan Adnan Menderes beraberinde Meclis Başkanı Refik Koraltan, Bayındırlık Bakanı Tevfik İleri'nin bu istasyonda konuşmalarını hatırladım. Tevfik İleri konuşmasında Burası Muş'tur yolu yokuştur, giden gelmiyor acep ne iştir- Şarkısının şiirini okumuş, biz yokuşu kaldırdık, yıkarak aştık Muş yolu artık yokuş değil giden geri geliyor, diyerek milleti duygulandırmıştı. Bir başka konuşmacıda-eskiden ninelerimiz, bize Muş toprağına Peygamberler ayağı basılmadığı için bereketi yoktur- diyorlardı. Bu gün Peygamber ayağı deymiştir artık bereketlenecektir. Diye Başbakan ve beraberindekileri ima ediyordu. Bütün bunları düşündükten sonra tren hareket etmişti. O anda duygulanıp gurbet yolunda hazin hazin gidiyordum. Aşık Veysel'in türküsünde söylediği gibi-Uzun ince bir yoldayım gidiyorum gündüz gece........

VAN'LILARIN İŞGALİ

Ben ve iki Varto'lu asker arkadaşım rahat rahat oturmuş iken oturduğumuz konpartmana altı kişi girdiler. Lisanlarından Van'lı olduklarını anladığımız

bu insanlar Türkçe bilmiyorlardı. Saç sakal birbirine karışmış, yetmiş sene evvel giyilen giysileriyle mağarada yatmış eshabı kehf gibi dünyadan haberi yoktu. (Rivayete göre eshabı kehf diye isimlendirilen bir gurup insan mağarada uyuyup dururken aradan 300 sene geçmiş. Bir kervanın yanından geçerken köpek havlayarak uyanmuşlar. Şehire geldiğinde bir fırıncıdan ekmek almak maksadı ile üstündeki paralardan şüphelenen fırıncı siz kimsiniz, bu paralar 300 sene evvel hükümdarlara aittir) söylemesinden kendine gelerek mağarada uykuda kaldıklarını anlamışlardır.İlk iş olarak Van'lılar kollarımızdan tutup kaldırarak kendileri oturmaya başladılar. Güçlü kuvvetli olmaları yüzünden mücadeleyi göze alamadık. Tren koridorlara kadar dolu olduğundan açık kapının arasında sıkışıp kalmıştık. Bu sırada ilginç bir şey oldu; içlerinden kısa boylu birisi-Kuro memo guve mıte-Arkadaşı Momo'ya sıkıştığını söylüyordu. Memo hiç tereddüt etmeden açık olan pencereyi göstererek işte burası tuvalet yeridir dedi. Memonun akıl vermesi teretdütsüzce kabul edilmiş, belliki Memo bunların içinde erdemli kişi olduğundan bilgiçliği tasvip ediliyordu.

Sıkışan kısa boylunun uçkuru çözüldü şal şapık ne varsa aşağıya indirildi, kısa boylu pencerenin önündeki masanın üstüne çıkmıştı. Arkasını dış tarafa tutmuş içeride de arkadaşlarına asılarak tuvaletini gideriyordu. Arka kompartman birinci mevki olup bay ve bayanların pencerelerini açıp rahat rahat oturup konuşurken Van'lının tüm pisliği rüzgarında etkisiyle açık pencereden konpartman odalarına yayılarak içindeki insanların üst başlarına yapışmış, imdat işaretini çekmiş tren durmuştu. Van'lıya gelince tuvaletini yaptıktan sonra orta yere gelerek arkadaşları tarafından tenasül yerlerindeki kılları çekiliyor, eyleniyorlardı. Tam bu sırada kondüktör bir polisle altı Van'lıyı suç üstü yakalayıp götürdüler. (Burada insanları fert değil zamanın ihmal ettiği cemiyetin ilgisizliği düşündürecektir)...

SİİRT'LİLER

Altı saat aradan sonra bu kezde dört kişi içeriye dalmışlardı. Bunlar Van'lılara benzemiyorlardı. Şehir uşağına benzer halleri vardı. Bıze dokunmadılar. Fakat yerimiz daralmıştı. Birbirimize sorup sual ettikten sonra gelenler çantalarından rakı şişelerini çıkarıp birbirlerinin ellerine tokuşturmuş afiyet sözleriyle susuz rakıyı içiyorlardı. Çantalarında fındık, fıstık rakı için geçerli mezeler ortaya serilmiş sofra kurulmuştu. Bizlerinde iştirak etmesi için israr ediyorlardı. Fakat bir rakıyı içmeden sadece mezeden alıyor, kendilerine deymeden neşesine iştirak ediyorduk. Bu arada konpartman şiirler, gazeller, türkü ve şarkılarla adeta bir meyhane havası haline getirilmişti. Az evvel Vanlı'ların şen i hareketlerine rağmen Siirt'lilerin eylemleri centilmence sayılıyordu. Bu neşeli saatler biraz sonra mefluç (inmeli, kımıldamaz) hale geleceğini düşünmüyorduk bile zira rakı her dört Siirt'lininde aklını başından götürmüş, artık taşkınlıklara başlamışlardı Ortalığı birbirine karıştırmış, biz üç arkadaş ara yerden kendimizi toparlayarak kenara sıkışmıştık. Sarhoşlardan ikisi birbirine takılarak birisi kapıdaki yan tarafda cam olduğu ancak kırılmayacak şekilde çelik gücünde dayanıklığını iddia ediyor, diğeri sadece cam olduğunu onu bir yumrukla parçalayacağında direniyordu. Derken kıracağını söyleyen kişi ani ve sert bir yumrukla camı parçalamıştı. Asıl olacağı kırıldıktan sonra anlaşıldı. Kırılan cam koldaki etleri yukarıya doğru sıyrılmış, kesilen damardan konpartman kan çanağına döndü. Malatya'nın Kapıdere istasyonu olduğu için tren normal olarak istasyonda durunca ben üst üste aynı konpartmanda ileri gelen iki olayın getirdiklerinden uğursuz saydığım konpartmandan iğrenmiş yere inmiştim. O gece Kapıdere istasyonunda gelecek geceyi bekleyip durdum......

SON DURAK - MANİSA

Manisa şehri Sarıhan oğullarının eline geçtikten tonra Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasına kadar tarihde önemli roller oynamış, bir çok önemli ve ünlü kimseler yetiştirmiştir.

Manisa güneyinde küçük bir dağ ve ormanla kaplıdır. Kuzeyinde ova ve üzüm bağlarıyla yeşil tarlalar, elma bahçeleri biri birine iç içe, yan yana uzayıp gidiyor.

TUGAY

%/: Er eğitim Tugay nizamiyesinde bekleyen nöbetçi refakatinde tasnif subayına sevk evrakımızı teslim ettikten sonra beni 1. Alay 1. Tb. 1. Bl.emrine gönderdiler. Burada resmi elbise giyerek bilfiil asker olmuştum. Söz askerlik üstüne gelmişken bir kaç cümle ile bu kutsal müesseyi belirtmek gereğine inanıyorum.

Bana öyle geliyorki hayatında bir defa olsun askerlik yapmamış olan insan kendisinden saklı olan ışığıyla aydınlanmamış yurt sevgisiyle tutuşmuş güneş olamaz. Askerlik disiplini bir gaye ve ideal zembereğidir. Askerlik makinesi içinde kurulmamış bir ruhun kırık saatten farkı olamaz. Hakikat bu olunca askerlik bir yurdun yanlız bekçisi yaratıcısı olduğundan tereddüt edebilirmisiniz.

EĞİTİM

Artık eğitime başlamıştım. Çok sıkı bir disiplin alışmadığım kaidelere rağmen vazifemi zevkle yapıyordum. Bana-eğitim yerinde aç kalacaksın-dedikleri doğru çıkmıştı. Mutfak sırası bölüğe gelmiş, gidenlerin arasında bende vardım. Mutfakta karnımı doyuruyorum diye seviniyordum. Meğer çarşıdaki pirince giderken evdeki bulgurdan olduğumu sonradan anladım. Mutfakta lahana, pırasa, soğan, patates gibi erzakları soyup temizlemiş, doğramış kazanlar kaynıyordu. Oradaki arkadaşlar arasında uzun boylu olduğum için aşçı başı ismimin öğrenmesi zahmetine katlanmadan bana uzun diye hitap ediyorlardı. Mutfakta üç onbaşı

bir sivil görevliydi. Sivil aşçı kontrol eder, onbaşılara gereken talimatı verdikten sonra gitmişti.Kazanları indirerek yerlerini değiştirirken beni bir tarafa iki kişiyle bir tarafa atarak çalıştırırlardı Bir hayli yorulmuştum. Buda benim boylu poslu olduğumun halisane bir cezasıydı. Bu arada aşçı onbaşının yağlı tulumlarını yıkamıştım. Hizmetin karşılığında aferinin verdiği cesaretten güç alarak nihayet açlığımı dile getiriyordum. Onbaşı yüz verdik astar istedi diyerek yüzüme sert bakışlarla bakar dururken bende yaptığım hatanın ezikliği altında sinmiş kalmıştım. Neden sonra onbaşı insafa gelerek yere indirilmiş kıymalı nohuttan yiyebileceğimi işaretliyordu Oturup atıştırıyordum. Ansızın enseme indirilen yemek kepçesi boğazımdaki nohutları burnumdan fışkırmış yuvarlandığımı hatırlıyorum. Kendime geldiğimde başım dönüyor midem bulanıyordu. Başıma soğuk sular döküyorlardı. Tehlikeyi yarı atlatmış bir durumda sandalyeye oturarak bir onbaşı elindeki yemek kabından kaşıkla ağzıma yemek vermek istiyordu. Elimin tersiyle ret ettim. Başka birisinin elindeki şerbet bardağı yarı zorlukla içirmişlerdi. Yavaş yavaş kendime geliyordum. Olayları hatırladığım kadarıyla bana ye diyen onbaşı dışarı çıkmış içeriye giren başka biride yedi diye kepçeyi enseme indirmişti. Bu olayı yazarken aklıma at, kurt tilki hikayesi geldi.

HİKAYE

Zamanın birinde adamın biri zayıf sakat sırtı yaralı atını dağın içinde bırakıp gelmiş. Dağın burasında birde kurt varmış. İkisi birbirleriyle arkadaş olup bir müddet yaşarken yamaçtan süzüle süzüle gelen tilki at ile kurt'a arkadaş olmak üzere yanaşmış ancak at tilkiyi yanına alamayacağını, arkadaşlığına güvenemeyeceğini söyleyince tilkicik ağlayıp sızlayarak-yanlızlık Allah'a mahsustur, beni nasıl kovarsınız-diyerek yalvarıp yakarmış. Bunun üzerine at yumuşayıp onuda arkadaş etmişler. Zaman içinde otun, suyun bolluğundan at tavlanmış, tilki ile kurt ise yiyecek sıkıntısından oldukça zayıflamışlardır.

Tilki atın etinden yağından nasıl yararlanacağını düşünürken nihayet düşündüğü hayalleri kurt arkadaşına açıklamış, Kurt ise verilen arkadaşlık yeminine karşılık böyle bir şeyin olamayacağını söylediği hal de tilki-ben fetvayı veririm diyerek kurt'a yolunu yordamını anlatmış. Günlerden bir gün cennet, cehennem hayırdan sevaptan uzun uzun söz etmiş fırsat elde iken niçin günahlarının itiraf edemiyeceklerini, varsa günahların cezalarının bu dünyada çekerek huzuru kalpla öbür dünyaya gidemiyeceklerini, ahiret azabından kurtulacaklarını ilave etmiş. İlk sözü kurt arkadaşına vermiştir. Kurt söze başlayarak ben karanlık bir gecede bir sürü koyunun içine girdim. Yirmi tanesini öldürdüm. Yirmi tanesinide yaraladım. demiş. Tilki senin atanın vasiyeti kırk tanesini öldürmek, kırk tanesinide yaralamaktır. Oysa sen hala yirmi tanesini öldürüp bir o kadarını yaralamışsın. Vasiyetin üstüne çıkmadığın için günah sayılmaz demiş. Bu kere tilki söze başlamış. Bende kümeste kuluçkadaki tavuğu yedim. on tane yavrusunun başını kopardım. Varsa günahım odur demiş. Kurt; yok tilki kardeş, senin babanın vasiyetini çok iyi bilirim.Senin iki kuluçkadaki tavuğu yemen, yirmi civcivinde başlarını koparman gerekirdi. Oysa sen vasiyetin çok altındasın. Ne günahın var demiş. Sırayı at'a getirmişler. At oynanan dolapları bildiği halde tereddüt etmeden anlatmaya başlamış. Ben mi demiş. Sahibim akşamdan aç susuz beni bağladı. Sabahleyin binip baş ka bir köye gittik, oradan da bana hiç yiyecek verme diler, ertesi gün lahana yükleyip yola çıkmıştık. Yolda sırtımdaki lahana yaprağının sallandığını görünce dayanamadım. Ağzıma atıp yedim. Bunu sahibin görmedi. İkinci seferde görünce elindeki kamçısıyla kafama indirdiği darbeyi hala unutmam. Varsa benim günahım budur demiş. Tilki şöyle bir doğrulmuş, at'a acınır bir şekilde; işte siz günah işlemişsiniz.Zira o lahanalar bir ailenin bütün fertlerine aitti. Oysa sen emanete hiyanet etmişsin. Şeriatın hükmüne göre cezanı görmelisin ki öbür dünyada cehennem ateşine düşmeyesin demiş. Fetfayı yapıştırmıştır. At-benim

bu son günümde sizden bir ricam olacaktır. Arka ayağım nalının altında dünyadaki tüm atlara ait secere saklıdır. Kirlenmeden bu secereyi çıkarıp bir umumi caddenin üzerinde bırakın. Elbette atlardan birisi görüp alacaktır. Demiş, ve ayağını kaldırıp beklerken tilki nala yapışmış. Ancak kurt gururlu gururlu tilkiyi iteleyerek, senin iğne dişlerinle at nalı sökülmez demiş. At'a yaklaşınca at hazırladığı çiftesini kurtun kafasına indirmiş. Kurt yuvarlanıp gitmiş açık kalan ağzındaki dişler parlayınca tilki -ya öylemi ağzını açıp sırıtıyorsun. At arkadaşına yaptığın hıyanetin bedeli budur demiş. Bana darbeyi vuran onbaşının arkadaşları arasında sırıtarak dolaşması, arada sırada bana baktığında hiçte üzgün olmadığını, yaptığı cinayetin farkında bile değildi. Onun bu sorumsuz davranışı beni bir kat daha üzmüştü Saatler gittikçe bende toparlanmaya başladım. Onbaşıyı nasıl öldüreceğimi düşünüyordum. Etrafı tetkik ettiğimde demir kürekten başka bir şey gözüme çarpmadı. Oysa vahim olayda aldığım darbe beni güçsüz bir hale getirmişti. Kürekle istediğim darbeyi yapamıyordum. Hala başım dönüyor, midemin bulantısı devam ediyordu. Kendimi tehlike içinde hissediyordum. Bir an önce intikam alma duygularım kabarmıştı. Ben bu menfur düşünceler içinde kıvranıp dururken hasmım ortadan kayboldu. Sabah olmuş, iyileşmiştim. En iyisi onbaşı hakkındaki düşüncem değişmeliydi. Askerlik iç hizmet kanununun bir maddesinde (şikayetler 24 saatten sonra yapılmalıdır) diyor. Maddenin esas amacı 24 saat içinde ani hissi hareketlerden kişilerin silkinerek normal düşünmelerini sağlamaktır.

Yiğit onbaşılardan çok dayak yemiştim. Bir subaydan yemediğim dayağın, kendini bilmez cahil insanların süsü saydım. Fazilet eksikliğinden ileri geldiğini biliyorum. Asla üzülmedim. İkinci sefer mutfak sırasında beyaz gömlekli bir asker beni ayırmış, yan taraftaki subay mutfağına götürdü. Kendisinin Bitlisli olduğunu söyleyerek hemşehri oluyorduk.Bana verilen görevi gösterdikten sonra kendisinin çarşıya gideceğini, tenceredeki yemeklerden yiyebileceğimi

söyleyerek ayrıldı. Bana verilen görevi tam ve temiz yerine getirdikten sonra sıra tenceredeki yemeğe gel miş oturup gayet hüzünlü yiyordum. Birde baktımki tencerenin dibi görüldü. Yediğim onca yemek hiçte ben de rahatsızlık yaratacak hissi vermemişti. Az sonra gelen onbaşı her şeyin yerli yerinde ve temiz olmasından memnun olup sevinmişti. Yanlız altı kişilik fasülye tenceresindeki yemeği yediğime inanmıyordu. Ona göre dışarıdan başka birilerinin gelip yediğini bir insanın kesinlikle bu kadar yemeği birdefada yiyemeyeceğini söylüyordu. Meğer oburluk çoğu kez ihtiyaçtan doğarmış. Günler, aylar ve senelerce doğru dürüst iştahıma göre doya doya yemek yememiş biçarelere rastlantı sırasında eline ne geçerse elbette yiyecektir. Bir çok zenginlerin sofrasında ve kuruluşların mutfaklarında heder edilen israfın yanında açlık çekenlere yorum yapmak çok güç......

DOĞU KIŞLASI

Üç ay sonra doğu kışlasına gönderildim. Burada havan dersi yapılacaktı. Bu kışlanın 1. bölük eratıy dım. Birde benden evvel gelmiş hemşerim Hadi ile ile tanıştım. Hadi hoca eski arap harfleriyle tedrisat yapan yerlerde 15 sene okumuş arap dili ve edebiyatı öğrenmiş, şeriat adamıydı. Arayıpta bulamadığım hocayı ayağımın dibinde rastlamıştım. Eski arap harfleriyle okuyup yazmak tutkum gerçekleşecekti. Hadi hocanında yeni harflerle okuyup yazmak zarureti olduğundan ikimiz birbirimize hem hoca hemde talebe oluyorduk. Askerlik koşullarının zorluğuna rağmen saniyemiz boşa gitmeden eğitim arasındaki kısa zamanımızı bile değerlendirmiş 40 gün içinde her ikimizde istediğimizi elde etmiştik.

DAĞITIM

Eğitim tamamlanmış, esas kıtalara dağıtılacaktık. Ben İstanbul 33. Tümen emrine gönderilmek üzere 24 Mart 1958 günü trene bindim. Bandırma'da trenden indirildik. Balıkesir'in ilçesi olan Bandırma çanak şeklinde Marmara denizinin etrafında yamaçta kurul-

muş bir ilçedir. İlk kez deniz ve vapuru görüyordum. Hava açıktı. 800 Kişi İstanbul'a gitmek üzere vapura binmiştik. Deniz mavi durgun, vapurun süzülerek seyrine dalmış gidiyordum. Asıl benim dikkat edeceğim balina balıklarının gemiyi takip edeceklerinin hülyasıydı. Meğer burada bu balıklar yokmuş veya ogün tesadüf edemedik. Gittikçe vapur denize açılmış,yavaş yavaş kara parçası görünmüyordu. Biraz sonra denizin mavi suları üstünde korkulu rüyalar gören uyananlar gibi kuşkulanmıştım. İçimdeki sıkıntılar biraz sonra gerçekleşmeye başlıyordu. Hava bozulmuş yağmur ve şiddetli rüzgar fırtınasına yakalanmıştık. Peşpeşe gelen azgın dalgalar gemiyi tehdit ediyorlardı. Gemidekiler korkmaya başlamışmardı. Gelecek felaketi def etmek için Allah'a yalvarıp yakarıyorduk. Felaketten kıl payı kurtularak İstanbul Zeytinburnu Askeri Konağına yerleştirildik. Hala yağmur yağıyor, rüzgar esiyordu. Askeri konak çok bakımsız bit istilasına uğramıştı. Tertemiz giysilerimize sığınan bitlerin verdiği huzursuzluk yüzünden denizde geçirdiğim zor günleri çoktan unutmuştum.

ASKERİ MAHKEME

33. Tümen karargah birliğine geldiğimden 24 saat istirahatten sonra ertesi gün içtima edildik.Metal İş, Doğramacı, Oto tamircisi, elektrikçi, dülger ve okula gitmiş olanlar diye sınıf sınıf ayırdılar. Ben okula gidenler arasına katıldım. Okula gidenler 15 kişi olmuştuk. Bizi sıralı masalı bir odaya götürüp oturtarak yazı tahtasında adı, soyadı, doğum yeri, şimdiye kadar ne iş yaptığı, askerliği neden sevdiği yazılı sorulara cevap vermek üzere yarım saat süre tanımışlardı. Her birimize birer kalem kağıt vererek süre başlıyordu. Sorulara gereken cevapları yazarken ben askerliğin bir halk üniversitesi olduğunu, buraya gelenlerin yeni bazı meslekler edindiklerini, eskiden meslekleri varsa daha da güçlendireceklerini nitelendirdim. Yazılan kağıtları toplamış götürmüşlerdi. Yarım saat sonra ismim okundu. Nöbetçi refakatında yan taraftaki odaya girdim. İki yüz-

başı oturuyordu. (sonradan tanıdığım gibi) biri bölük yüzbaşısı Tevfik Kaptan, diğeri Mahkeme baş Hakimi Sait Dabak dı. Yüzbaşı Sait Dabak beni gözden geçirdikten sonra daktilo yazıp yazmadığı sordu.Ben de cevaben az şekilde kullandığımı söyledim.

Mahkeme binası uzun barakadan yapılmış iki kapılı kapıların birinde salondan sonra duruşma salonu ikinci kapıda yazıcılar odası yine buradan içeriye doğru hakim odalarından ibaretti. Baş hakim yüzbaşı iki üsteğmen hakim vardı. Biri sivil memur 4 asker yazıcılardan oluşan yazıcılar odasında bana masa ayrılmış üstünde de kullanılmış bir daktilo beni bekliyordu. Kendimi Hukuk Fakültesinde hissetmiştim. Bir talebenin derslere adanmışlığı gibi özlem içinde hukuk bilgilerimi bir an önce tamamlamaktan zevk duyuyordum.

Hakim Sait Dabak'la karşılaşmayı hayatımda yeni bir dönem noktası olarak değerlendiriyorum. O ağır başlılığı yanında hukuk bilgisiylede bana ışık vermiş lutuf eylemiştir. Yanlışlarımızı düzeltiyor bir hocanın öğrenciye verebileceği şekilde öğrenmemize yardımcı oluyordu. Dürüst, çalışkan, insansever oluşu ile bizlere örnek olmuştu. Bu büyük insan hakimlik mesleğinde çeşitli kademelerde yükselerek askeri yargıtay 5. daire başkanlığına kadar gelmiş Türk toplumuna yararlı kararlar çıkarmış kendisi tarihe malolmuştur. Minnetle anarım........

Askerlik hatıralarımı noktalamadan derbeder olmuş iki asker arkadaşımın hayat hikayelerini ilginç bulduğum için yazmakla iktifa ediyorum.

GÜNGÖR İLE REMZİ

Güngör; halim selim dürüst ağır başlı, ne yazık ki kimseye yanaşmıyor, münferit duruyordu. Bu haliyle meyvesiz ağaca benzemişti. Çok zor uğraşı sonunda hayat hikayesini şöyle anlattı. Babam annem iki erkek çocukla dört nüfuslu bir aileydik. Düzenli bir yaşam süreci içinde tatlı günler geçiriyorduk. (Kazalar geliyorum demezmiş) Gerçekten öyle. Evde bulunmadığım bir günde henüz yeni doğmuş koyun kuzu-

su açık tuvalet kuyusuna düştüğünü gören kardeşim eğilip kuzuyu çıkarayım derken kendiside kuyuya düşmüş. Bunu gören annem bağırıp çağırmış. Babam geldiğinde evlat acısının verdiği heyecanla eğilip el attığında kendiside gömülüp can vermişti. Babam ve kardeşimin felaketiyle karşılaştığımız yetmiyormuş gibi kapıda oturmakta olan annemin gözünü de hindi bir gagayla akıttı. Annem üst üste gelen bu felaketlere dayanamayarak hemen öldü. Arkasından askere çağrı kağıdım çıkınca kapıyı kilitleyerek çıkıp geldim. Kendim buradayım. Ama kalbim hep orada. İşte hikayem ve vaziyetim bundan ibarettir dedi.

Rahmi'nin hayat hikayesi:

Ben Soma'nın eşraf ailelerinden birisinin oğluyum. Babam ilçenin ileri gelen zenginlerinden sayılırdı. Ailemizin diğerlerine göre bir özelliği vardı Oda misafirperverlikti. Üstün değer kazanmış babam sağlığında beni bölgenin en iyi ailesi olarak bilinen birisinin kızı ile evlendirmişti. Babamın ölümü ile başka varis olmadığından bütün serveti bana kalmıştı. Kendimi birden bire büyük sorumluluklar karşısında buldum. Babamın eski arkadaşları ve dostları yaşıma göre olmadıklarından bunların yerine yeniden birtakım genç insanları dost ve arkadaş edinmiştim. Seçilenlerin arasında beni eylenceye, israfa sürükleyen büyücü sözleri ile etkilemiş olacak ki kendimi Hint ve Acem masallarında anlatılan gibi bir işaretiyle dünyayı yıkıp yapan birisi olduğuma inanıyordum. Derken servetimin sonuna geldim. Artık içki ve kumar, ikisi benim vazgeçilmez yakın arkadaşlarım olmuşlardı. Bu durumuma dayanamayan karım ortadan kayboldu. Sokak serserilerinden birisi olmuştum.Dolandırıcılık ve hırsızlıkla itham ediliyordum. Çoğu kez intihar etmeyi planlamıştım, fakat başaramadım.

Bir yılbaşı gecesiydi. Eskiden yemek artıklarımızla büyüyen birisi anneme mutfağında çalışmak üzere iş teklif etmişti. Çok yaşlı olan annem bu beklenmedik küstah komşunun alaylı teklifi karşısında çok üzülüp ağlamıştı. Hayatının sonuna kadar saklıyacağına and içmiş, babamın kendisine taktığı son nişan

yüzüğünüde çıkarıp elime sıkıştırdı. Çarşıdan yiyecek getirmesini önermişti. Kuyumcudan bozduğum bu yüzükten çok para almıştım. Yiyecek almak üzere bakkala geldiğimde karşıda meyhane gözüme deyince vaktin henüz erken olduğunu, yılbaşıyıda hesaplayarak bir kadeh içtikten sonra gideceğimi söyleyerek meyhaneye girdim. Bir duble bir daha derken sarhoş olmuştum. Yılbaşı ve annemi unutmuştum. Kendimi kumarhanede buldum. Netice feciydi. İntihar etmek kastıyla köprüden aşağı kendimi attım. Meğer aynı anda altta geçen bir kum arabası içine düşüp ölmemişim. Olayın görgü şahitleri beni kendimden geçmiş vaziyetimle eve taşımışlar. Anneciğim anında geçirdiği bir kalp enfeksiyonunda hayata gözlerini yumdu. arkasında çağrı kağıdım gelerek askere alındım. Gördüğün gibi içki niyetiyle içtiğim ispirto elime geçmezse perişanım. bunu bilen Karargah Subayları bana merhamet etmiş olacakki eğitim yaptırmaz nöbete çıkarmazlar. Esasında her ikisinede tehlikeli olduğu için muaf edilmiştim. Diyerek sözünü bitirdi...

ARZUHALCİLİK

Askerliğimi bitirdikten sonra amacıma uygun olarak yazıhaneyi Varto'da 1962 yılında açtım. Benden evvel bu işlerle uğraşanlar arasında üstün kültürlü kişiler olduğu gibi henüz emekliyenlerde vardı. Benimle beraber sekiz kişi arzuhalci olmuştuk. Arzuhalcilikle yetinmeyerek hepimiz dava takipçisi görevinide yürütüyorduk. Ben kıdemsiz olduğum için bana çok az iş geliyordu. Kurduğum yazıhanemde her türlü hukuk işleriyle ilgili kanun ve mevzuat kitaplarım vardı. Kendimi kitaplarıma vermiş okuyordum. Ceza işlerinde de diğer arzuhalcilere rağmen pişkin kişiliğim neyazıkki işe yaramıyordu. Zira ceza davalarında ancak avukat girebilirdi. Gençliğim tecrübesizliğim, kıdemsizliğim ters bir etki yapmış olacakki bir gün iş sahibinin müracaatı üzerine dilekçesinin yarısını yazdığım halde yerinden kalkarak zahmet etmeyin senin daktilo küçüktür, benim dilekçem bu daktiloya sığımaz, başka yerde yazarım- diyerek

çıkıp gitmiş beni hayal kırıklığına uğratmıştı.

Başka bir olay da; Birinin vekili idim. Karşı taraf vekili gerçekten üstün kültür ve yetenek sahibi olduğundan karşısında ezilmemek için dosyayı çok iyi okumuş ve hazırlanmıştım. Duruşmada gıyap kararı söz konusu idi. Karşı taraf vekili kendini hakime inandırmış olacak ki; vazifesiz mahkemede verilen gıyap kararının vezafeli mahkemede de geçerli olacağını iddia ediyordu. Ve bu iddiası itirazlarıma rağmen kabul edilmiş gıyabımda duruşmaya devam edildi.Bir yandan hakimi inandırmamak, diğer tarafta müvekkillerimin bilgisizliğime inanarak beni zor durumda bırakıyorlardı. Duruşmadan sonra yızılı itiraz dilekçelerimi hakime götürürken ilgili kanun kitabıda beraber almıştım. Gerçekten hakim bizzat kanun mevzuatını görünce inanmış beni oturtarak sigara ve çay ikram etmişti. Bu ve buna benzer bir kaç olaydan sonra hakimlerin dikkatini kazanıyordum. Ne yazıkki bu sırada babam vefat edince köydeki işlerin başına dönmek zarureti hasıl oldu.

1966 VARTO DEPREMİNİN İÇ YÜZÜ

İstemiyerek ikinci Varto zelzelesini anlatırken Toprak yığınları altında donup kalmayan, sıkılıp boğulmayan sezler sızar (kurtarın Allah rızası için kurtarın) .....kim kurtarır, nasıl kurtarsın ne ile kurtarsın ? ne garip bir felakettir ki yanlız ölenler kurtulmuştur. Topraktan anasını, karısını, yavrusunu, ölüsünü çıkarmak menkiinde kalanlar....işte asıl bunlar ölmüştür.

İnsaf dinin yarısıdır diyen ne; Böyle yapılırmı hikmetinden sual olunmaz, Allahım.

Tarih 19 Ağustos 1966 öğleden sonra, bu kere gökyüzü berrak karabulutlar dolaşmıyor. Saat ikiyi çeyrek geçe yine Varto kaynıyor. Hiç bir köyde yıkılmamış ev yok. Hiç bir köyde insan zaiyatı yapılmamış yok, Yüzpara köyün her yerinde aynı acı, aynı dert. Varto kazan gibi kaynıyor. Felaketin alanı büyüktür, geniştir. Çevre il ve ilçelerde de etkilenmiş Hınıs, Karlıova, Bulanık ilçeleri ve Muş merkez

köylerinde hasar olmuş, evler çökmüş azda olsa insan lar ölmüş, hasar mevcuttur.

Türkiye dört gün yas ilan etmeşti. Bütün Türk vatandaşi keder içinde kulakları radyoda deprem bölgesinden gelen haberlerde tek dinledikleri radyo,her saat başı anons yapıp deprem haberleri iletmektedir. Birinci gün; dikkat dikkat henüz Varto ile haberleşme bağlantısı yapılmamıştır. Çevre il ve ilçelerden alınan bilgilere göre Varto'da felaket çok büyüktür. İkinci gün; Dikkat dikkat, helikopterle Varto merkezine ulaşıldı. Ağır yaralılar helikopterle köylerden taşınıyor. Üçüncü gün; Dikkat dikkat, deprem mahallinde açlık ve salgın hastalık başgöstermiştir. İşte Varto için üç gün radyo haberleri bunlardan ibaretti

Uçaktan yiyecek atılıyor, arkasından da köylere yardım ulaşmaya başlamıştı. Bir hafta içinde ölüler defn edildi. Yaralılar sarılıyordu. Fakat manevi çöküntü halkı etkilemişdi. Haydar Karataş'ların Haydar Koşarlar'ın gibileri kaç ocak dipten yok olmuş, Haydar Beyazgüllerin Mahmut Beyazgüllerin, Yusuf Gül gi bilerin ailesini, çocuklarını gencecik çağında kayb ettiklerini can acısıydı. Her köyde köyün yarısı bu sayılan insanlara benzer şekilde yaralanmıştı. Tek başına kalmış derbeder olmuşlardı. Yeniden evlenip aile sahibi olmak, çocuk babası olmak onlara göre olacak iş değildi artık. Dünyaları değişen bu insanları yeniden hayata dönmek o gün için düşünülmeyen bir şeydi.

Neden hep dul kalan erkek ismini veriyorum, ger çekten bu depremde yüzde doksan ölen kadın ve çocuklar olmuştu da ondan. Zira gün ortası olduğu için erkeklerin işde güçde dolayısıyla dışarda oldukları için kurtulmuşlardı. Ne oldu ise kadınlara ve çocuklara olmuştu.....

Bu zelzelede ailece zayiatım yoktu. Komşumun yardımına koştum. İlk uğradığım enkazda ağlayan bir yavrunun sesi ile irkildim. Ailesi şaşkın durup dururken hemen sesin geldiği yerde tırnaklarınmla eşmeye başladım. Çocuğun tepesini temizleyerek kafayı yüzü ortaya çıkardığımda nefes almayı sağlamıştım.

On yaşındaki bu yavruyu kartaracağıma inanıyordum. Ne gezer iki ağaç arasında sıkışık kalan ve etrafı topraklarla dolmuş bu bahtsız yavruyu bir türlü çıkaramıyordum. İki ağacın kaldırılması için birilerinin yapması gerekiyordu. Bu sırada yeniden bir sallantı daha oldu. Açtığım altmış santimlik derinlikteki çukur yan taraflardan gelen toprak kaymalarıyla tekrar dümdüz olmuş, bende dizlerime kadar gömülmüştüm. Bu sırada bahtsız çocuğun son ağlaması oldu. İkinci ses annesinin sesi idi. Kurtarın Allah rızası için kurtarın, vakit çok geç artık......

Ankara'da yoğun çalışmalar vardı. Bütün üniversite ve kuruluşlardan birer temsilci Başbakan başkanlığında toplanmış, Başbakan: toplantıyı bu sözler le açmıştı. -Varto ilçemizde büyük bir deprem felaketi olmuştur. Gidenlere rahmet dilerken kalanların yaralarının sarılması gerekir. Bu insanlarımıza nasıl yardımcı olabileceğimizi öneriyorsunuz. Önünüzde Doğu Anadolunun kış mevsimi yaklaşmıştır. Onun için ivedilikle alınacak önlemler hakkında bilgilerinizin açıklanmasını rica ederim.-diyordu. Tartışmalar başlamıştı. Sonuçta hükümet şu açıklamayı yaptı:

Varto felaketzedelerine üç şekilde yardım yapılacaktır. Hane başı;
1-İsteyen köyünde ve işi başında kendisine baraka yapılacak (sekiznüfuslu aileye çift baraka) barakanın yanısıra binbeşyüz lira da nakti yardım yapılacaktır.
2-İsteyene üç bin lira nakti yardım yapılacak başının çaresine kendisi bakacaktır.
3-İsteyen sekiz ay iskana tabi tutulacak bu müddet içinde bütün masrafları devlet tarafından karşılanacaktır.

Bu bilgileri radyodan öğreniyoruz. Üç gün sonra köye gelen ekipler yukardaki bildiriyi köylüye tekrar anlatarak halkın istediği şekilde beyannameyi doldurup imzalıyorlardı.

Ekseri halk baraka alıp yerinde kalmak istiyordu. Okumakta olanlar için önlem alınmış, yatılı okullara yerleştirilmişti. Köylerde haftada bir yar-

dım arabaları dolaşıyor, yiyecek ve giyecek dağıtılıyordu. Problem çözülmüştü. Köylere baraka kurulmaya başlanmış, nakti yardımlar veriliyor, iskana tabi olanlara resmi araçlarla iskan yerlerine taşımaya başlamıştı. Gidenler kalanlar bacılar analar birbiri ne sarılmış ağlamalar hıçkırıklar.....

Şimdiye kadar devlet gücünü göstermiş yardım elini uzatıyordu. Karamsarlık yerine güven güneşi doğmuştu. Neyazık ki suistimaller başlamış dayanışma bozuluyordu. Yardım arabaları Varto'ya gelmeden meçhul yerlere boşaltılıyordu. Fakat teslim ve tesellüm makbuzları Varto'da afet dairesinde düzenlenmiştir. (Bu makbuzların bilahare sahte olduğu iddia edilmiş ise de gerçek bir tahkikat yapılmamış iş açığa çıka rılmamıştı) yani yardım Varto'ya ulaşmış Varto köylerine iletilmiştir. Devletin görevlisi bunu yaparsa köylü dururmuydu. Köy muhtarı-Hınıs'da-Çerkez çekmez adında isim kullanarak yapılan barakaya sahip olacak tır. Aslında Çerkez Çekmez köy muhtarının öküzüne konmuş isimdir. Artık muhtarın öküzüde felaketzededir. Vede hak sahibi olmuştur. Bu ve buna benzer şekilde suistimallerin önü alınmıyor arkası kesilmiyor du. Halka gelince dayanışma bozulmuş her kafadan bir ses çıkıyordu. Ankara'dan gelen Bakana veya yetkiliye akla hayale gelmez istekler isteniyor veya protes to tenekeleri çalınıyordu. Geçici iskana tabi tutulanlara gelince felaketzedelerin içlerinde öyleleri türemişlerdiki bunlardan İçmeler köyünün halkından olan Kamerin Eşref'i ziyaretine gelen Valiye göz açtırmadan -terfilerini sökerim-diyordu. Niçin söker nasıl söker yanıt vermek zor. Varto'ya gelindiğinde de heryerde bu kahramanlığını bağıra bağıra anlatıyordu. İşte bunlar Varto'nun yüz karasıydı. Kahraman lar diyarı medeniyet beldesi Varto, büyüğe hürmet, küçüğe şevkat, garibana yardım, misafire hizmet hasletlere sahip, tarihe mal olmuş bir halk öyle bir ha le geldiki, yine kendi kaderiyle başbaşa kalacaktır.

ÜÇ YAŞLIDAN ÜÇ NASİHAT

Birinci yaşlı: Benim adım Veli'dir. Kişiler çile çeke çeke velayete erişir. Çok dolaştım, çok çile çekenlerdenim. Üç padişah devrini gördüm. İkinci-Sultan Abdülhamit 34 yaşında iken padişah olmuş, 32 se ne padişahlık yapmıştı. 1909 da tahtından indirile rek 1918 tarihinde 76 yaşında vefat etmişti. İktidar da iken-Özgürlük keskin kılıç gibidir, cahilin eline geçerse kendi kendini keser-demişti. Fakat tahtından uzaklaştırılıp göz altına alınınca özgürlük, özgür lük-diye can verdi.

Beşinci Sultan Mehmet Reşat, 65 yaşında iken 1909 da padişah olmuştu. 74 yaşında 1918 de vefat etti. İpek gibi derviş meşrep adamdı. İttihat ve-Terakki Partisi tarafından kıstırılarak dizgini elinden alınmış süvariye benziyordu. Kendini geleceğin seyrine bırakıp gitmişti.

Altıncı Sultan Mehmet Vahidettin, hanedanın en kara bahtlı simasıydı. 1860 yılında doğmuştu. Cihan harbinin Türk istiklalini tehdit eden kesin ve ağır mağlubiyetin tam eşiğinde 1918 tarihinde padişah tahtına oturdu. Vahidettin milletin kan, asalet ve cevherini göremedi. 1922 tarihinde vatanı terk ederek 1926 tarihinde dış ülkelerde öldü.

Tarih bu padişah için-sigorta lambası gibi kendilerinin yanması büyük tesislerin kurtulmasını temin eder-diyor daha doğrusu henüz bu bahtsız padişah için son sözünü yazmamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk bahtiyar talihi yer yepyeni bir devlet sağlam temeller üzerinde kurmuş dünyada ezilmiş milletler bu büyük devlet adamı ve komutanı kendilerine örmek ederek istiklallerine kavuşmuşlardır.

İkinci yaşlı adam: Benim adım İsmail'dir. Çok çalıştım az yedim, iyilik severim. Fakat çok az muaffak oldum. Sabrın sonu selamettir. Bu ata sözüne uymadığım için sabırsızlığım yüzünden çok ezildim. Başarılı olamadım. Sakın ha ! elinde olmayarak birileri malına zarar verirlerse af eyle, söylenmiş bu

sözlere de dikkat et: Bu günün işini yarına bırakma her şeyi yaparım yada hiç bir şey yapmam deme, sinirlenmemek elindedir. İstediğin an durdurabilirsin Zihinsel özelliğini doğru değerlendir beklentilerine somut karşılık bulmaya çalış, yitirdiğin nedenlerini ara zamanın tutsağı olma hayır demeyi bilmelisin, kendini vazgeçilmez görme dengeli olmaya çalış.

Üçüncü yaşlı: Benim adım Dursun'dur. Fakat ben hiç durmadan çalıştım. Hayatta muaffak olmanın yolları beş dir. 1-İyilik, 2-Doğruluk, 3-Çalışmak, 4-Bilgi, 5-Sevmek yanlız çalışmakla olmaz. Doğruluk, iyilik, çalışmak, bilgi, sevgi. Bu basamaklar birbirinin bağlı halkalarını teşkil ettiği daireye benzer biri olmassa diğer dördünün olmasına imkan yoktur. Bu beş basamak için şunlar yazılmıştır. İyilik yaptığın zaman karşılığını bekleme, doğruluğu bulmak için zekamız var, aklımız var ve düşünün mantığınızla ölçerek mantığınızın kabul ettiği şeye inanıyorsanız doğru yoldan ayrılmayın. Mantığınız sizin kılavuzunuzdur. Onu elden bırakmayınız.

İnsan oğlunun diğer yaratıklardan farkı ve büyük kılavuzu olan mantığının mevcut oluşudur.

Çalışmak: Akıl ruhu terbiye eder, tecrübe aklı meydana getirir. Ruhda tecrübeyi doğurur. Düşünmek aklınızı çalıştırmaktır. (Akılsız bir düşünce bahis konusu olamaz)

Bilgi: Bütün tekamül yolları bilgiden geçer ve bilgiden başlar işte bu bilgi neticesi ruhda herşeye karşı bir sevme hasleti ve sevgi aşkı uyanır. Bu sevgi neticesi varlık daima iyilik yapmayı işlemeyi arzu eder.

Sevmek: İçin şunları dinlemiştim. Yoksulluktan korkma sevgiden kork, başkaları tarafından sevilmek istiyorsan insanları sevmelisin. Cehalet küfürden sevilmek ateşten daha kuvvetlidir. İnsanları sevmemek kuruluğun nasipsizliğin en büyüğüdür. Birbirinizi tamamlamanın yolu sevmektir.

Hakikatler sağda da var solda da var. Yeterki işin içinde sevgi olsun.

4.D.NOI.1374

ALİ KEMAL SARIKAŞ
Güzelkent Köyü
Çaylar/Varto - MUŞ

SİM MATBAASI — 1988
Tel : 213 75 29 - 221 14 83

Fiatı : 1200,—TL. K.D.V Dahil